

TC
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

İBN HALDUN'UN EğİTİM GÖRÜŞLERİ VE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ
AÇISIYLA ÇAĞDAŞ SOSYAL BİLGİLERE AKTARIMININ
İNCELENMESİ

Hilal Ően
(Yüksek Lisans Tezi)

İstanbul-2018

TC
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

İBN HALDUN'UN EğİTİM GÖRÜŞLERİ VE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ
AÇISIYLA ÇAĞDAŞ SOSYAL BİLGİLERE AKTARIMININ
İNCELENMESİ

Hilal Ően
(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Doç. Dr. Arzu Meryem DEMİRKİRAN

İstanbul-2018

**Tüm kullanım hakları
M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne aittir.**

©2018

ONAY

Hilal Ően tarafından hazırlanan ‘‘İbn Haldun’un Eğitim Görüşleri ve Eleştirel Bir Bakış Açısıyla ađdaŐ Sosyal Bilgilere Aktarımının İncelenmesi’’ konulu bu alıŐma, 2 Ocak 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jüri tarafından başarılı bulunmuŐ ve yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

TEZ DANIŐMANI Doç. Dr. Arzu Meryem DEMİRKIRAN

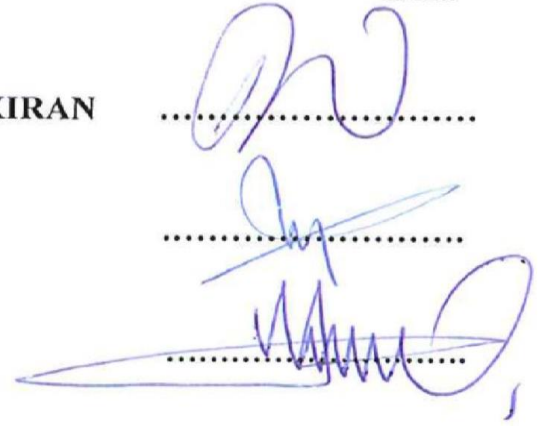
.....

JÜRİ ÜYESİ Prof. Dr. Ali YILMAZ

.....

JÜRİ ÜYESİ Doç. Dr. Mustafa ŞEKER

.....

Handwritten signatures in blue ink, corresponding to the names listed in the table. The first signature is for Doç. Dr. Arzu Meryem DEMİRKIRAN, the second for Prof. Dr. Ali YILMAZ, and the third for Doç. Dr. Mustafa ŞEKER.

ÖZGEÇMİŞ

- 2007 Çamlık Lisesi
- 2011 Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programından mezun olma
- 2011 Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Programına giriş

İLETİŞİM BİLGİLERİ

E-Posta: hilal.genc.sen@gmail.com

ÖNSÖZ

Bu araştırmada, İbn Haldun'un eğitim görüşleri belirtilmiş ve bu görüşler eleştirel bir bakış açısıyla incelenerek ağdaş sosyal bilgilere aktarımı amaçlanmıştır. İbn Haldun sadece bir sosyolog olarak değil ğretmen olarak da önemli bir yere sahip olacaktır. Onun eğitimle ilgili görüşleri, modern eğitimin de temelini oluşturan esaslardandır .14. yüzyılda yaşamış olan İbn Haldun'un belirttiği ilke ve yöntemlerin, ağdaş sosyal bilgiler eğitiminde yer alan ilke ve yöntemlerin de dayanağını oluşturmakta ve bu da Mukaddime adlı eserinin sosyal bilgilere kaynaklık edebilecek niteliğe sahip olduğunun göstergelerindedir.

İbn Haldun'u meslektaş olarak daha iyi anlayabilmek adına, Mukaddime eserinde yer alan eğitim görüşlerini inceledim. Çünkü bu yönünün de ortaya çıkartılması gerektiğini ve gereken değerin verilmesini istedim.

Beni bu yolculuğa hazırlayan ve desteğini eksik etmeyen danışmanım Doç. Dr. Arzu Meryem DEMİRKIRAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Tezin son aşamasında değerli görüşleriyle bana fikir veren Prof. Dr. Ali YILMAZ ve Doç Dr. Mustafa şEKER'e sonsuz teşekkürler.

Çalışmamı her zaman destekleyen, bana cesaret veren canım eşim Halil şEN'e ve bu süreçte beni yormayan canım oğlum Cemal'e teşekkürlerimi ve sevgilerimi iletiyorum.

Bu çalışmamı başta babam Yusuf GENÇ'e ve annem Kerime GENÇ'e ve büyük ailemin tüm fertlerine ithaf ediyorum.

Hilal şEN

ÖZET

İbn Haldun (1332-1406), sosyolojinin ve tarih felsefesinin kurucusu sayılmıştır. Kendisinin “umran” ilmi olarak adlandırdığı mozaik oluşumun temel konularından biri de eğitim olmuştur. İbn Haldun’un eğitim felsefesiyle ilgili görüşleri toplum ve tarihle yakından ilgilidir. Onun Mukaddime adlı eserinde yer alan eğitime yönelik görüşlerinin, eğitim bilimleri alanında incelenmemiş olması ve Sosyal Bilgilerle ilişkilendirilmemiş olması bu araştırmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu araştırmanın amacı, İbn Haldun’un eğitime yönelik görüşlerinin ortaya konulması ve bu görüşlerinin çağdaş Sosyal Bilgiler eğitimine olan katkılarını ortaya çıkarmaktır. Sosyal Bilgilerdeki yaklaşımlara yönelik karşılaştırmalar ve analizler yaparak eğitime yönelik ilke ve yöntemlerin geliştirilebilmesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada örneklem olarak 2012 yılı baskılı olan, Süleyman Uludağ tarafından tercüme edilen İbn Haldun’un Mukaddime adlı eseri içerik çözümlemesi yapılarak incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak İbn Haldun’un hayatına dair bilgiler verilmiş, daha sonra eğitim hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Bunu yaparken de çağdaş Sosyal Bilgiler eğitiminde yer alan eğitim ilke ve yöntemleriyle ilişkili olarak analiz edilmiştir.

Sonuç olarak İbn Haldun’un eğitim hakkındaki görüşleri, modern eğitim görüşlerine uymaktadır. Bu görüşleri hala etkinliğini ve güncelliğini korumaktadır ve çağdaş Sosyal Bilgilerin eğitim anlayışına temel olacak niteliklere sahiptir. Bu yüzden İbn Haldun’un eğitim görüşleri Sosyal Bilgilerde kaynak olarak kullanılabilir.

Anahtar sözcükler: İbn Haldun, Mukaddime, eğitim- öğretim, bilgi, sosyal bilgiler, umran

ABSTRACT

Ibn Haldun(1332-1466) was considered the founder of sociology and philosophy of history . One of main subjects of mosaic formation, which he called “umran” science , was education. Ibn Haldun’s views on the philosophy of education are closely related to society and history. The fact his views on education in the Mukaddime were not studied in the field of educational sciences and not related to Social Studies have been effective in the emergence of this research. The aim of this research is to reveal Ibn Haldun’s views on education and to reveal his contributions to contemporary Social Studies education. It is important in terms of developing the principles and methods for education by making comparisons and analyzes for approaches in Social Studies.

In this research as an example, Ibn Haldun’s Mukaddime work, translated as Süleyman Uludağ in 2012, was analyzed by conducting the content analysis, in the study, firstly information was given about the life of Ibn Haldun and then his opinions about education were analyzed. In doing so, it has been analyzed in relation to the educational principles and methods included in contemporary Social Studies education.

As a result, Ibn Haldun’s views on education correspond to the views of modern education. These views are still effective and up-to-date and have the qualifications to be based on the educational understanding of contemporary Social Studies. Therefore, Ibn Haldun’s educational views can be used as a source in Social Studies.

Key Words: Ibn Haldun, Mukaddime, educational, information, Social Studies, umran.

İÇİNDEKİLER

ÖZGEÇMİŞ	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
BÖLÜM I :GİRİŞ	1
Problem Durumu.....	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
Araştırmanın Yöntemi.....	4
Araştırmanın Sınırlılıkları	5
BÖLÜM II: ALAN YAZIN	6
2.1. İbn Haldun'un Hayatı.....	6
2.1.1. İlmî Şahsiyeti	8
2.1.2. İbn Haldun Hakkındaki görüşler.....	11
2.2. İbn Haldun'un Eserleri.....	12
2.2.1. El- İber (Kitab'ül İber).....	12
2.2.2. Mukaddime	13
2.2.3. Şifa'us Sail-li Tehzibi'l Mesail.....	14
2.2.4. Lübabü'l Muhassal Fi Usuli'd- Din	15
2.3. Sosyal Bilgiler Öğretimi	15
2.3.1. Sosyal Bilgilerin Tanımı	15
2.3.2. Sosyal Bilgilerin Amacı	17
2.3.3. Sosyal Bilgilerin Kapsamı	18
2.3.4.Sosyal Bilgilerde Temel Yaklaşımlar	18
2.3.5. Çağdaş Sosyal Bilgilerde Öğretim.....	20
BÖLÜM III: İBN HALDUN'A GÖRE AKIL VE BİLGİNİN OLUŞUMU	25

3.1. İnsan Düşüncesi ve Fikrin Dereceleri	25
3.2. İnsanların Bilgileri- Meleklerin Bilgileri	29
3.3. Peygamberlerin Bilgileri	30
3.4 İnsanın Doğuştan Bilgisiz Olması.....	31
BÖLÜM IV: İBN HALDUN'UN EĞİTİM VE ÖĞRETİM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	33
4.1. Öğretimin Meslek ve Sanat Oluşu	33
4.2. İbn Haldun'a Göre Öğretmenlik ve Öğretmen İhtiyacı.....	34
4.3. İbn Haldun'a Göre Eğitim- Toplum ve Ekonomi İlişkisi.....	39
4.4. İbn Haldun'a Göre Eğitim Konuları ve Bilimlerin Sınıflandırılması.....	42
4.5. İbn Haldun'a Göre Beceri ve Mesleki Eğitim.....	44
BÖLÜM V: İBN HALDUN'UN EĞİTİM- ÖĞRETİM İLKELERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ .	47
5.1. Aynı İlimlere Dair Eserlerin Çok Olmasının Öğrenmeye Etkisi.....	47
5.2. İlimlere Dair Eserlerin Özet Olmasının Öğrenmeye Etkisi.....	48
5.3. Öğretim İlke ve Yöntemlerinde Kullanılması Doğru Olan Metot.....	50
5.4. Çocukların Eğitimi ve Bu Hususta İslam Beldelerinde Takip Edilen Muhtelif Usuller	51
5.5. Talebelere Karşı Sert Davranmanın Olumsuz Etkileri.....	55
5.6. İlim Tahsil Etmek İçin Sefer Yapmak ve Üstatlarla Görüşmek.....	58
BÖLÜM VI: İBN HALDUN'UN EĞİTİM- ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİNİN EĞİTİM TEORİLERİ VE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	61
6.1. Eğitim ve Öğretim İlkeleri	61
6.1.1. Çocuğa Görelik	61
6.1.2. Tedricilik.....	64
6.1.3. Ezbercilik	65
6.1.4. Tekrar Etme	66
6.1.5. Öğretimde Belirli Bir Sıra Takip Etmek	68
6.1.6. Somuttan Soyuta	71
6.1.7. Basitten Karmaşığa	72
6.1.8. Önceki Bilinenlerin Sonraki Bilinenlere Etkisi.....	73
6.2. Öğretim Yöntemleri	75
6.2.1. Anlatma (takrir) Yöntemi.....	75
6.2.2. Tartışma Yöntemi	77

6.2.3. Gösterip Yaptırma.....	78
6.2.4. Gezi- Gözlem Yöntemi	79
BÖLÜMVII	
SONUÇ	82
7.1. Tartışma	88
7.2. Öneriler.....	90
KAYNAKÇA	92

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Problem Durumu

İbn Haldun 14.yüzyılda yaşamış, sosyolojinin öncüsü sayılan ünlü bir İslam bilginidir. Ezher Camisi ve Kamhiye Medresesi'nde hocalık yapmış ve eğitim-öğretimin içinde yer almıştır. Eğitimle ilgili görüşleri kendi gözlemlerine dayanmaktadır. İlmi ve öğrenimi, tarihin ve toplumsal alanın doğal bir parçası olarak görmektedir. Bu yüzden İbn Haldun'un eğitim felsefesiyle ilgili görüşleri toplum ve tarihle yakından ilgilidir. Eğitimle ilgili görüşlerine Mukaddime adlı eserinde yer vermektedir. Mukaddime; Kitabü'l-İber adlı eserinin giriş kısmını oluşturmaktadır. Umumi tarihinde takip edeceği usulü anlatmak için başladığı Mukaddime; Kitabü'l-İber'in önüne geçmiştir. Daha sonra tanzim, tertip ve tamamlamalarla eserini genişletmiştir.

İbn Haldun Orta Çağ Müslümanlarını en iyi temsil edenlerden bir tanesidir. Onun görüşleri hala güncelliğini korumakta ve günümüzde tarih, sosyoloji, ekonomi, siyaset ve eğitim alanlarında hala etkinliğini sürdürmektedir(Lacoste'den akt.Sert,2012)

İbn Haldun'un hayatını incelemek, onun kendi dönemini anlayabilmek açısından önemlidir. Çünkü onun eğitim görüşleri, ilk hocası olan babasından, iş yaşamından, öğrenim gördüğü hocalarından, dönemin siyasi olaylarından etkilenerek ortaya çıkardığı Mukaddime eserinde yer almıştır ve bu eser incelenerek bu çalışma yapılmıştır. Bu yüzden araştırmanın bir bölümünde hayatına ve kişiliğe değinilmiştir.

İbn Haldun, insanın doğuştan bilgisiz olduğunu belirtmiş ve bilginin oluşumunu da buna göre açıklamıştır. O, insanı hayvandan ayıran en önemli özelliğin idrak olduğunu söylemiş ve insan psikolojisinin temellerinde belirtilen kurallardan, öğrenme psikolojisinden asırlar öncesinde Mukaddime eserinde yer vermiştir. Bilginin oluşumu ve öğrenme üzerine yazdığı bu bölüme araştırmada yer verilmiştir. Çünkü onun takip ettiği felsefeleri anlamak, bilginin ve öğrenmenin temelini kavrayabilmek, İbn Haldun'un felsefesini anlamak için incelenmiştir.

Mukaddime eserinde ‘umran’ ilminden bahseden İbn Haldun, yeni bir bilim olarak açıklamış ve toplumsal olayları, neden- sonuç ilişkisi içerisinde inceleyerek bir bilim olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kendine özgü kavramlar kullanmış ve yeni terimler ortaya çıkarmıştır. Hadarilik- bedevilik, asabiye ve umran gibi kavramlardan sıkça bahsetmiş ve bu kavramlarla eğitimi ilişkilendirmiştir(Uludağ,2012).

İbn Haldun, birçok ilimleri incelemiş, talebe-hoca, usta-çırak ilişkilerini gözden geçirerek kültürel müesseseleri ve meseleleri tarihi gelişmeleri içinde ele almıştır. Bu konuya ilişkin görüşlerine iki cilt halinde basılmış olan Mukaddime’nin beşinci ve altıncı bölümlerinde yer vermiştir. Mukaddime’de eğitim hakkındaki görüşleri ve öğretim yöntemleri hakkında ileri sürdüğü fikirleri dağınık şekilde bulunmaktadır. Basitten karmaşığa, somuttan soyuta, yakından uzağa, dersi sevdirmeye, derse hazırlama, öğrenciyi ikna etme, çocuğa görelilik ve tedricilik konuları bunlardan bazılarıdır. Eğitimin psikolojik ve sosyolojik temelleri, eğitimin amaçları, eğitim-öğretimin içeriği, eğitim-öğretimin ilke ve yöntemleri, öğrenme modelleri, öğretmen ile ilgili görüşlerine de yer vermiştir. Onun bu konular hakkındaki görüşlerine bir bölüm ayrılmış ve kendi dönemi ve düşüncesine göre analiz edilmiştir.

Son bölümde ise İbn Haldun’un eğitim ilke ve yöntemleri günümüz eğitim teorileriyle açıklanmaya çalışılmış ve Sosyal Bilgilerde ne kadar etkili olabileceği ve kaynaklık edebileceği konusunda incelenmiştir. Bu görüşler doğrultusunda çağdaş Sosyal Bilgiler öğretimine etkilerinin nasıl olabileceği ve eğitim hakkındaki görüşlerinin, Sosyal Bilgilere aktarımının gerçekleştirilmesinin mümkün olup olmaması aşırmanın problemini oluşturmuştur.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı İbn Haldun’un eğitime ilişkin görüşlerinin günümüz Sosyal Bilgiler eğitimine katkılarını ortaya çıkarmaktır. İslam ilim dünyasında önemli bir yeri olan İbn Haldun, yaşadığı döneme göre farklı olan görüşleriyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Geçmişten günümüze eğitim-öğretimde sürekli yenilikler olmuştur. Alanın uzmanları “*Daha iyi bir eğitim nasıl olmalıdır?*” sorusunun cevabını hala araştırmakta ve geliştirmektedir. Ancak bu çalışmalar yapılırken unutulmamalıdır ki, eğitimde yer alan temel ihtiyaçlar her çağda devam etmiş ve günümüze kadar süregelmiştir. İbn Haldun’un 14. yüzyılda öne sürdüğü fikirler günümüzde de kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Bu çalışmada İbn Haldun’un eğitim görüşleri ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılacak hem de Sosyal Bilgilerin temelleri

noktasında İbn Haldun'un bu görüşleriyle karşılaştırılacaktır. Bu araştırmada İbn Haldun'un eğitimle ilgili görüş ve yaklaşımları, günümüz Sosyal Bilgiler eğitim yaklaşımları ile karşılaştırılacaktır. Bu bağlamda İbn Haldun'un eğitime ilişkin görüşleri Sosyal Bilgilerin temellerini oluşturan eğitsel ve felsefi noktalar açısından ele alınacaktır. Mukaddimenin içeriğinin incelenmesiyle elde edilecek verilerden yola çıkarak İbn Haldun'un görüşlerinin günümüz Sosyal Bilgiler anlayışına etkileri ve aktarımı değerlendirilecektir.

Bu araştırmada şu sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır:

- 1- İbn Haldun'un eğitim görüşleri nelerdir ve eğitim görüşleri doğrultusunda Sosyal Bilgilerde kaynak olarak kullanılabilir mi?
- 2- İbn Haldun eğitim anlayışı hangi eğitim felsefeleriyle örtüşmektedir?
- 3- İbn Haldun'un Mukaddime adlı eserinden yola çıkılarak Sosyal Bilgiler eğitimini geliştirmeye yönelik eğitim anlayışı oluşturmak mümkün müdür?
- 4- İbn Haldun'un eğitim görüşünde Sosyal Bilgilerin eğitim anlayışına temel olacak ilkeler yer almakta mıdır?
- 5- Eğitimde belirttiği ilke, yöntem ve teknikler Sosyal Bilgilerin eğitim anlayışına katkı sağlar

mı?

- 6- İbn Haldun'un benimsemiş olduğu eğitim yöntemleri ve eleştirdiği yöntemler var mıdır?
- 7- İbn Haldun'un eğitim görüşleri günümüz Eğitim Biliminde de hala etkinliğini ve güncelliğini korumakta mıdır?

İbn Haldun'un geniş bir yelpazeye sahip olması nedeniyle günümüze kadar bir çok araştırmacının konusu olmuştur. Ancak sosyoloji, felsefe, tarih gibi alanlarda daha çok araştırmalar yapılmış, onun eğitim hakkındaki görüşleri biraz gölgede kalmıştır. Eğitim görüşleriyle ilgili Safiye Erdoğan, Adem Gün, Hacer Ev, Arife Süngü' ye ait tez çalışmaları yapılmış ancak bu konunun Eğitim Bilimlerinde yapılmamış olması ve Sosyal Bilgilerle ilişkilendirilmemiş olması bu konunun önemini ortaya çıkarmıştır.

Sadece bir sosyolog olarak değil bir eğitimci, bir öğretmen olarak İbn Haldun ne kadar tanınıyor, bu yönüyle ne kadar incelendi sorularının cevaplanması noktasında da bu araştırma

önemlidir. İbn Haldun'un eğitim görüşleri günümüzde ne kadar biliniyor, bu görüşler modern eğitim sistemine ne kadar uygun olduğu konusunda da bu araştırma bu konuda da katkı sağlamıştır.

Bu araştırmadan elde edilecek sonuçların özelliklerle;

- İbn Haldun'un eğitime yönelik ilke ve yöntemleri belirtilirken eğitime katkıda bulunmak.
- İbn Haldun'un eğitim anlayışının temellerini açıklanarak ve felsefesi analiz edilerek günümüz eğitim sistemini algılamayı kolaylaştırmak.
- Sosyal Bilgilerde yer alan öğretim ilke ve yöntemlerin geliştirilmesini sağlamak.
- Sosyal Bilgilerin eğitsel ve felsefi temellerinin dayanağını oluşturan kaynaklar için örnek olmak.
- Sosyal Bilgilerdeki yaklaşımlara yönelik karşılaştırma yaparak geliştirmek açısından bu araştırma önemlidir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın çalışma yöntemi olarak belgesel tarama yöntemlerinden biri olan içerik çözümlemesi kullanılmıştır. "*İçerik çözümlemesi; belgelerdeki bakış açıları, felsefeler, dil, anlatım vb. özelliklerin derinliğine anlaşılabilmesi için belli ölçütlere göre yapılan bir taramadır*" (Karasar,1999). İçerik çözümlemesinde gözlem yapmak yoktur. Araştırmacı kişilerin ortaya koyduğu yazılı materyalleri inceler. İçerik çözümlemesinin üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar;

- Nesnellik, aynı doküman üzerinde araştırmacıların aynı sonuçlara ulaşabilmesidir.
- Sistemlilik, araştırmacının yalnız kendi araştırmasına yönelik araştırma yapmasını önler ve elde edilen diğer verilerin de incelenmesini sağlar.
- Genellik, elde edilen bulguların kuramsal temellere dayandırılması demektir (Holsti,1968'den aktaran Gökmen, 2017).

İçerik çözümlemesinin özellikleri; nesnellik, yansızlık, dizgeli olma (sistematik), yinelenebilir olma, tekrar uygulanabilir olma ve sonuçta işe yarar değerli çıkarımlar elde etme olarak gösterilebilir. Toplumsal araştırmalarda kullanılan yöntem tekniğidir (Aziz, 1990).

Diğer özelliklerinden biri ise; araştırmacının araştırma sonuçlarında etkisini azaltmasını ve çıkan sonucun yansız olabilmesini sağlamasıdır. Aynı araştırma, başka araştırmacılar tarafından yapıldığında da aynı sonuçlara ulaşabilmesi gerekmektedir. Bu da bulguların kontrol edilebilir olduğunu göstermektedir. Fakat elde edilen bilgilerin yorumlanmasıyla problem durumu ortaya çıkacağı için, araştırmacının etkisi de göz ardı edilmeyecektir. Bu noktada önemli olan etkisini en aza indirgemesidir (Fidan ve Koçak, 2003).

Hansen (2003:60), içerik analizi sürecini altı aşamaya ayırmaktadır:

- 1-Araştırma problemini tanımlama
- 2-Araştırma evrenini belirleme ve örneklem seçimi
- 3-Araştırma kategorilerini oluşturma ve tanımlama
- 4-Kodlama ve cetvelini oluşturma
- 5-Kodlama cetvelini sınama ve güvenilirliğini ölçme
- 6-Veri girişi, analizi ve yorumlama aşamalarından oluşmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Örneklem olarak basım yılı 2012 olan ve Süleyman Uludağ tarafından tercüme edilen İbni Haldun'un Mukaddime adlı eseri içerik çözümlemesi yapılarak incelenmiştir, bu eserle sınırlıdır. Araştırma konusuyla ilgili konuların yoğunluğu Mukaddime'nin II. cildinde bulunsa da genel anlamda konular kitapta dağınık olarak yer almasından dolayı her iki kısım da incelenmiştir.

Mukaddime eseri doküman inceleme tekniğiyle incelenmiş ve elde edilen bilgiler ışığında araştırma sorularına cevaplar aranmıştır. Öncelikle genel kategoriler belirlenmiş ve bu kategoriler Sosyal Bilgiler eğitimiyle karşılaştırılarak betimsel bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İbn Haldun'un eğitim görüşü incelenmiş ve onun düşüncelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için hayatına, eserlerine ve onunla ilgili görüşlere yer verilerek bu araştırmanın konusu oluşturulmuştur.

II. BÖLÜM

ALAN YAZIM

2.1 İbn Haldun'un Hayatı

27 Mayıs 1332'de Tunus'ta doğan İbn Haldun'un gerçek adı, Ebu Zeyd Velîyüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun el- Hadramî'dir. Mukaddime eserinde "*Hadramî*" , Tunus'ta doğması nedeniyle "*Tunisi*" ve hayatının büyük çoğunluğunu Kuzey Afrika'da geçirmesi sebebiyle "*Mağribî*" diye lakaplar kullanmıştır. XIV. Yüzyılın büyük filozofu, tarih felsefesinin ve sosyolojinin kurucusu ve kıraat ve fıkıh alimi olan İbn Haldun'un hayatı kısaca üç bölüme ayrılabilir. İlk dönemde (1332-1352) çocukluğu ve gençlik dönemi yer alır. İkinci döneminde (1352-1375) düşünür olarak geçirdiği dönemi ve yaşadığı siyasi dönemleri kapsar. Üçüncü dönemde (1375-1406) ise bir alim, yargıç ve bilim adamı olarak yaşamıştır (Soylu, 2007).

İbn Haldun ilk öğrenimini babası Muhammed b. Haldun'dan almıştır. Eğitim çağına geldiğinde de İslam ülkelerinde yaygın olarak yapılan hafızlığa ve tecvit üzere Kur'an okumaya başlamıştır. Kur'an'ın yedi Arap lehçesine göre okunmasını öğrenmiştir ve bir çok alimden Arap Dili ve Edebiyatı üzerine dersler almıştır. Bir çok eser okumuş ve bir çok şiir ezberlemiştir. Fıkıh, Tefsir, Hadis, Matematik, Felsefe, Mantık ve Akaid ilimlerini de öğrenmiştir (Gün,2002).

İbn Haldun on sekiz yaşına geldiğinde onu tahsilden ayıran iki önemli olay meydana gelmiştir. Birincisi 1348'de Doğu ve Batı İslam dünyasında olan veba salgınıdır. Bu salgında anne- babasını ve birçok ilim üstadını da kaybetmiştir. İkinci olay ise 1349'da Meriniler hanedanlığının sahibi Ebu Hasan ile birlikte veba salgını nedeniyle Tunus'tan Mağrip'e göç etmişlerdir. İbn Haldun Tunus'ta eğitim göreceği alimlerin kalmaması nedeniyle *alamet katipliği* işine girmiştir. Yirmi beş sene bu işlerle uğraşmıştır ancak istediği bu değildir ve bu yüzden tahsiline devam etmek istemiştir. Boş zamanlarında sürekli okumuş, araştırmış ve dersler vermiştir (Uludağ,2012).

Devletin en üst kademelerinde görev yapma hırsı onun sürgün edilmesine ve hapsedilmesine neden olmuştur ancak genel olarak saray ve konaklarda refah içinde bir yaşam sürmüştür. Merini, Hafsi ve Abdülvadi hanedanlarının yönetiminde söz sahibi olmuş ve iktidarların değişmesinde etkili olan bir isim olmuştur (Erdoğan, 2017).

Siyasi karışıklıkların çok olması nedeniyle istediği işi yapamayan İbn Haldun, ailesini de bırakıp Endülüs'e gitmiş ancak sultan ona güvenmediğinden onu uzaklaştırmıştır. Tilimsan'a dönmüş ve kendini ilme adamak istemiştir. Ancak sultan onu kabileler arasındaki anlaşmazlıkları çözmesi için görevlendirmiştir. Yolculuk esnasında görevinden vazgeçip Beni Arif kabilesinin yanına gitmiş ve orada dört yıl boyunca inzivaya çekilmiştir (Gün,2002). Daha sonra tekrar Tunus'a dönmüş ve orada ilmi araştırmalar yapmış ve 1374'te Kitabu'l-İber'i yazmaya başlamıştır ve bu kitapta sadece Mağrip ve Berber halkının tarihini yazmayı hedeflemiştir. Fakat daha sonra bu fikrinden vazgeçmiş ve genel bir tarih yazmaya başlamıştır. 1377'de El-İber adlı eserin giriş bölümünü oluşturan Mukaddime eserini yazıp Eb'ul Abbas'a ithaf etmiştir. İbn Haldun savaşmaktan, siyasi mücadelelerden bıkmıştı ve tekrar başlaması muhtemel bir siyasi karışıklık öncesi Tunus'u hacca gitme fikriyle terk etmiştir. 1382'de Mısır'ın İskenderiye şehrine varmış ve orada hac hazırlıkları yapmıştır ancak hacca gidememiştir. 1383'te Kahire'ye gitmiş ve Ezher Camisinde ders vermeye başlamıştır. Medresetü'l-Kamhiye'de müderrisliğe başlamıştır ve dersleri büyük bir ilgiyle takip edilmiştir (Uludağ, 2012).

1384'te Malikilerin kadılkudatı olmuştur ve Veliyüddin ünvanını almıştır. Mısır'da yaşamaya karar veren İbn Haldun, ailesini de yanına çağırmıştır. Ancak bindikleri gemi batmış ve tüm aile bireylerini kaybetmiştir. Mısır'da keyfi fetvalar veren müftülerin çok olması nedeniyle tam bir adalet sağlanamamış ve toplumda hukuk açığı doğurmuştur. İbn Haldun ise İbn Tağriberdi'nin de bahsettiği gibi: “*Kadılık görevini büyük bir ciddiyet ve tam bir ehliyetle yürüttü, devlet büyüklerinin tavsiye mektuplarını, ayan ve eşrafın tavassutlarını geri çevirdi. O yüzden hakkında ileri geri laf edildi*” (Uludağ,2012,s.44) hakkındaki eleştirilere rağmen görevini hakkıyla yerine getirmiştir Bu yüzden halk tarafından tepki almış ve o da hem ailesini kaybetmenin üzüntüsüyle hem de yapılan bu eleştirilerden dolayı bu vazifesini bırakmıştır.1387 yılında bu siyasi görevlerinden azledilmiş ve o da kendisini ilme ve ibadete ayırmıştır. Daha önce de niyetlenmiş olduğu hac vazifesini yerine getirmiştir ve ardından tekrar Kahire'ye dönmüştür (Süngü,2009).

1400 yılında Timur'un Suriye'ye gelmesi ve yakıp yıkmasından dolayı Mısır'da da bir korku hakim olmuştur. Daha sonra Timur'un Şam'a yürüdüğünü öğrenen Şam valisi Sultan Nasır Ferec de mutasavvıf, fakih ve kadıları da yanına alarak ordusunu hazırlamıştır. Onların arasına İbn Haldun da katılmıştır. Ancak Timur'un kaleyi zapt edeceğini ve İbn Haldun da bu işin sonunda ne olacağını çok iyi bildiğinden birkaç alimle gizlice Timur'un yanına gitmiştir. Timur, İbn Haldun hakkında bilgiler almış ve onu iyi karşılamıştır. İbn Haldun Timur'a övgüler düzerek onun gözüne girmeye çalışmıştı. Hatta bazı kaynaklarda İbn Haldun'un Timur'u Mısır üzerine yürümekten bile vazgeçirmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Timur, İbn Haldun'u Semerkand'a götürmek istemiş ancak o, Timur'un elinden bir şekilde kaçıp kurtulmuştur. Kaçarken de yolda eşkıyalar tarafından soyulmuştur tekrar Kahire'ye dönmüş ve el- İber eseri üzerinde çalışmalarına devam etmiştir. Burada söz konusu eseri son haline getirmiş ve Fas'ta Camiu'l- Karaviyyin Kütüphanesi'ne vakfetmiştir. 1401- 1406 yılları arasında dört kez kadılık görevlerine getirilmiş ve bu görevindeyken 17 Mart 1406'da Kahire'de vefat etmiştir (Erdoğan,2017).

2.2. İlmî Şahsiyeti

İbn Haldun, dönemindeki bir çok siyasi çekişmelerin içinde kalmış biri olarak, döneminde hem cezalandırılmış hem de ödüllendirilmiştir. Onun yöneticilere olan tutumları nedeniyle hayatta nasıl kalmasıyla ilgili davranışları kimilerince eleştirilmiştir. Ancak yaşadığı tüm bu olaylar ona entellektüel bir zenginlik kazandırmış ve ilm-i umranı oluşturmasında etki etmiştir. Diğer bir yandan da babasının da alim olması onun başından beri ilme yönelmesini sağlamış ve ilim arzusunu kuvvetlendirmiştir.

XIV. yüzyılda Mağrib, sufistik bir yöredir ve Malikilik öğretisinin etkisi altındadır. Bu yüzden akılcılığın sürdürülmesi zor bir ortamdır. İbn Haldun ise gençliğindeki eğitimini, Endülüslü olması ve ailesinin aydınlık bir kültüre sahip olmasına borçludur. Gençliğinde Abili ve diğer öğretmenlerinin etkisinde kalmıştır ve sufi muhalefetteki görüşlerden etkilenmiştir. Onun yönetici sınıfta yer alması, büyük toprak sahibi olması, siyasetteki etkin rolü ve yargıçlık, vaizlik gibi görevleri onu gizemci bir akımın içine çekiyordu. Bunda en büyük etkende babası olmuştur (Lacoste'den aktar. Sert, 2012: 205-206).

İbn Haldun, bir çok ilimde çeşitli fikirler ve görüşler belirtmiş, edebiyat ve sanatla meşgul olmuş bir alimdir. Onun çeşitli konularla ilgilenmesinden dolayı Mukaddime eseri ansiklopedik bir tarzda oluşturulmuş ve birçok konudan bahsedilmiştir. Dini ve nakli ilimlerde, edebiyatta, sanatta ve lisan ilimlerinde, felsefi, akli ve tecrübi ilimlerde, otobiyografyada, eğitim ve öğretimde, tarih ve medeniyet tarihi gibi birçok konuda çalışmalar yapmıştır. (Uludağ, 2012, s. 55).

“İbn Haldun, daha önce Antik Yunanlı ve Müslüman bilim adamlarının yapmadığı şeyi ümran ilmi adı altında yapmış ve tarih felsefesi, sosyoloji ve ekonomi gibi insana ilişkin alanları ilmi olarak ele alma başarısı göstermiştir” (Çiftçi, 2013: 85). XIV. Yüzyılda İslam dünyasında düşünsel çalışmalar iyice azalmış ve o dönemde ezberciliğin, nakilciliğin ve adetlere bağlı kalmanın neden olduğu tekrarların artmasıyla bilimde istenilen bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu dönemde İbn Haldun, çalışmalarıyla geleneksel İslam felsefesinden ayrılmış ve toplumsal, ekonomik ve politik olaylara kendine özgün bakış açısıyla yaptığı çalışmaları o dönemde pek ilgi görülmesi de ilerleyen dönemlerde gereken değeri kazanmıştır. *“ Bu açıdan İbn Haldun’un düşünce tarihinde, kökenini Eski Yunan’da Platon ve Aristoteles’ten alan ve İslam dünyasında Farabi ve İbn Sina tarafından temsil edilen Aristotelesçi felsefe geleneğinden kopuşu ve Batıda Rönesans ile başlayan yeni düşünme biçiminin öncülüğünü temsil ettiği söylenebilir”* (Yıldız,2010: 26).

İbn Haldun’un çalışma alanlarının çeşitli olması nedeniyle *kültür tarihçisi, tarih felsefecisi, sosyolog, ekonomist, siyaset kuramcısı* gibi birçok isimlendirmeler yapılmıştır. Sosyal bilimlerin ilk kurucularından kabul edilmiş, gerek Doğuda gerekse Batıda siyaset, sosyoloji, kent sosyolojisi, tarih sosyolojisi, ekonomi sosyolojisi, bilgi sosyolojisi, siyaset sosyolojisi ve ekonomi gibi birçok ilimle ilgilenmiştir(Yazgan,2006). Günümüzde İbn Haldun’un çalışmaları incelenmekte ve hala gözden kaçan çalışma alanları ortaya çıkarılmaktadır.

Bilgi sosyolojisine bizim dünyamızda ilk eğilen, bugün sosyolojinin kurucusu olarak tüm dünyada kabul edilmiş olan İbn Haldun’dur. Hiç şüphesiz ki bilgi sosyolojisi, onun fikir yürüttüğü alanlardan biridir. Bunun en açık kanıtı, İbn Haldun’un Mukaddime’ye giriş yaparken, Arap ve İslam tarihçiliğinin tarihsel gelişimine ilişkin fikirler ortaya atmış ve tarihçilerin bilgi üretiminde yanıldıkları noktalara parmak basmış olmasıdır. İbn Haldun,

her şeyden önce tarihçi kimliğiyle tarihin sorunlarına eğilmiş ve tarih biliminin sorunlarına çözüm ararken sosyolojiyi (kendi deyimiyle ilm-i umran'ı) keşfetmiş ve tarih için sosyolojik bilginin ne kadar stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermiştir (Canatan, 2013: 230).

İbn Haldun, bir çok konuda olduğu gibi devletler, devletlerin işleyişi ve devletlerin çöküşü hakkında da bir çok ilim adamını etkilemiştir. Toplum ve devlet bazında meydana gelen olayları sünnet, ayet ve hadis ışığında değerlendirmiştir. Ona göre devletler organizma gibi doğar, büyür, gelişir ve ölürler. O, bir devletin yaşamına devam edebilmesi için olmazsa olmaz ahlaki kural ve normlarının olması gerektiğini, israf ve lüksün olmamasını, devlet baskısının ve zulmün yapılmamasını ve hükümdarların kendi çıkarları için halktan fazla vergilerin alınmaması gerektiğini belirtmiştir (Okumuş, 2017: 63-64).

İbn Haldûn, Arap dünyasında ilk olarak İbn Hacer el-Askalânî, İbn Arabşah, Makrîzî, İbn Tağrıberdî, Muhammed el-Esedî ve İbnü'l-Ezrak el-Gırnâtî gibi önemli şahsiyetler ile daha sonraki yüzyıllarda Makkarî ve Cebertî gibi tarihçiler tarafından incelenmiştir. Bundan sonra bir müddet unutulmuş İbn Haldûn, XIX. yüzyıldan itibaren Arap dünyasında etkisini tekrar hissettirmiş ve üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Tomar, 2006: 2).

İbn Haldun, yaşadığı dönemde anlaşılabilen alimlerden değildir. Ancak Osmanlı Devleti onu daha erken tanıma fırsatı bulmuş ve özellikle devlet ve medeniyetlerin yükseliş ve düşüşleriyle ilgili fikirlerini benimsemiştir. II. Abdülhamit döneminde Mukaddime eseri, içeriğinde yer alan siyaset, hilafet ve mülk konularından dolayı yasaklanmıştır. Buna rağmen ilgi gittikçe artmaya devam etmiştir. Osmanlı alimleri İbn Haldun'un gönüllü öğrencileri olmuş ve İslam entellektüel kültürüne katkısı çok olmuştur. Osmanlı'nın ona ilgi göstermesi daha sonra Batı ve İslam toplumlarında da rağbet görmesini sağlamıştır (Okumuş,2017: 63-64). Ölümünden dört asır sonra da (1806) Paris şark dilleri profesörlerinden Silvestre de Sacy Mukaddime'den bir bölümü tercüme etmiştir. Avrupalılar da daha sonraları İbn Haldun'u keşfetmek için birçok ilmi çalışmalar yapmışlardır (Ev,2007).

Mukaddime eseri incelendiğinde İbn Haldun için iki düşünce göze çarpmaktadır. Bu da İbn Haldun'un kişiliğinin ve görüşlerinin gelişimiyle ilgilidir. Gençlik yıllarında kendisini akılcı

filozofları incelemeye vermiştir ancak yaş ilerledikçe sufi bir görüşü benimsemiştir. Bu yüzden geçerli tek varsayım olarak İbn Haldun'un düşüncesini diyalektik bir bakış açısıyla açıklamak doğru olacaktır(Lacoste'den aktar. Sert, 2012: 210-211).

2.3. İbn Haldun Hakkındaki Görüşler

İbn Haldun, modern Arap dünyasında çok tartışılan bir isim olmuştur. Bunun nedenleri arasında yaşadığı dönemde büyük bir çöküş yaşayan Arap medeniyeti ve İslam dünyasındaki ilmi gelişmelerin gerilemiş olmasıdır. O Batılılar tarafından keşfedildikten sonra Arap dünyası onu merak etmiş ve incelemeler yapmıştır. İbn Haldun hakkında birçok görüş mevcuttur. Bunlar hem aleyhinde hem de lehinde söylenenlerdir. “*İbn Haldun'u 'iyi bir Arap milliyetçisi', 'Arapların parlak geçmişinin en iyi temsilcisi ve çağımız Arap gençliğinin örnek alacağı bir dahi' olarak değerlendiren menkıbevi yaklaşımların yanı sıra, paradoksal biçimde 'Araplığı aşağılayan ve Araplara saldıran Berberi bir yazar' olarak görenler de vardır*” (Tomar,2006: 2). Bu iki zıt görüşler içinde onun hakkında fikirlerini beyan eden kişilerden bazıları şunlardır;

İbn Hacer: “*Sultan Berkuk İbn Haldun'u Maliki kadılığına tayin etti. Zor ve çetin bir şekilde görevine girişti. Halka karşı değişti, şehadet ve tevki ehli olanlara, yani ehl-i vukufa fena muamele yaptı, milleti sille tokatla cezalandırıyordu. Birine kızdığı zaman 'şunu tokatlayınız' der, adamın boynu kızarana kadar sille tokat dövülürdü*” (Uludağ, 2012: 50). İbn Hacer ayrıca “*Bununla beraber İbn Haldun, halka çokça hakaret ederdi. Hatta İstadar Kebir, onun yanında bir defasında şahitlik yapmış, ama şahitliğini kabul etmemişti. Halbuki kendisinin adamı idi*” (Uludağ,2012: 51) eleştirisini yapmış ancak onu öven cümleler de kurmuştur. “*İbn Haldun'dan hak ve hukuku korumaktan başka bir şey görülmemiştir*” (Uludağ,2012: 51).

Cemal Abdullah Beşişi: “*İbn Haldun fasih idi, ağzı laf yapardı, yakışıklı idi, bilhassa azledildiği zamanlarda sohbeti güzel olurdu. Fakat iş başına geçince kendisiyle münasebet kurulmazdı. Daha doğrusu böyle zamanlarda hiç görülmemesi gerekirdi*” (Uludağ,2012: 50).

Şemsüddin Sahavi: İbn Hacer'den sonra gelen ve onun eserindeki bilgileri tekrar etmiş ve İbn Haldun'u da daha fazla eleştirmiştir. Tarihçiliğini beğenmiş kendisinden icazet aldığını

belirtmiştir. Ancak Bedreddin Ayni'den “ *İbn Haldun fazilet sahibi idi, tarihçidir, muhadarası güzeldir. Tarihi hoştur ama çirkin işler yapmakla itham olunmuştur*” (Uludağ, 2012: 52) sözünü nakletmiştir.

Takıyyuddin Makrizi: Gençliğinde İbn Haldun'un talebesi olmuş, onun hayatını incelemiş ve ona karşı bir hayranlık duymuştur. Bundan dolayı İbn Hacer tarafından da eleştirilmiştir. Kendi yazmış olduğu risalesinde İbn Haldun'un üslubunu benimsemiştir (Uludağ,2012: 52-53).

İbn Ammar: İbn Haldun'un talebelerinden biridir. Onunla ilgili olumlu düşünceye sahiptir.

İbn Haldun, usul (kelam) okuturken Gazali ve Fahreddin Razi gibi eski kelamcılarının yolunu tutmuştur. Arap olmayanlar ve onları takip edenler tarafından ihdas edilen sonrakilerin mesleğini ve usulünü kusurlu bulmuş ve küçümsemiştir. Bunu lafızcılık ve kelimecilik saymıştır. İcî ve daha başkaları tarzında lafızlarla taabbüt etmek ve kelimelerle uğraşmayı ibadet saymak, müteahhirinin ihdas ettiği şeylerdendir, ilim bunların ötesindedir, demiştir. Fıkıh usulünde daha çok Pezdevi, Habbazi ve Menar sahibi gibi Hanefi fıkıhçıları beğenmiştir (Uludağ,2012: 53).

2.4. İbn Haldun'un Eserleri

İbn Haldun'un bizim yakından tanımış olduğumuz Mukaddime eseri haricinde başka eserleri de bulunmaktadır. Manzume, risale, Fahreddin Razi'nin eserlerine yazdığı özetler dışında matematik ve mantık alanında da eserleri bulunmaktadır. Bu eserleri kısaca özetlemek gerekirse:

2.4.1. El-İber (Kitabü'l-İber)

Dünya tarihi niteliğinde olan El-İber'in giriş bölümü olan Mukaddime, onun en tanınmış eseri olmuştur. Selame Kalesinde inzivaya çekildiği sırada tüm birikimlerini kağıda aktarmış ve uzun yıllar üzerinde çalıştığı el-İber eseri meydana gelmiştir.

Yedi cilt halinde olan bu eser, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; Mukaddime'yi, ikinci bölüm; Arap, Suriye, İran, Yahudi, Kıpti, Yunan, Türk ve Frenk tarihlerini ve üçüncü bölümde ise; Berberi ve Kuzey Afrika kavimlerinin tarihlerini yazmıştır. Eserin son bölümünde ise ailesi ve kendisi hakkında bilgiler içeren bir otobiyografik bir çalışma mevcuttur (Ev,2007). “ *İbn Haldun et- Tarif’de sadece kendi hayatına dair bilgiler vermekle yetinmeyip şahit olduğu ve içinde yaşadığı ictimai, siyasi, tarihi, edebi ve kültürel faaliyetler hakkında da geniş açıklamalar yapmıştır. Burada vermiş olduğu bilgiler Mukaddime’deki teorilerini aydınlatıcı, el-İber’deki bilgileri tamamlayıcı niteliktedir*” (Gün,2002).

2.4.2. Mukaddime

Mukaddime kelime anlamı olarak ‘giriş, önsöz’ anlamlarına gelmektedir. İbn Haldun, “*Bir vasıta olmadan delilin sağlamlılığının kendisine dayandığı şey*” veya “*bir kıyas veya bir argüman ileri süren bir önerme*” (Say,2011:17), anlamlarında kullanmıştır.

Cemil Meriç’in ‘anasız doğan çocuk’ olarak adlandırdığı bu eseri, İbn Haldun beş ayda bitirdiğini ifade etmiş ve sonraları düzeltmelerde bulunmuştur. Mukaddimesi, onu tüm dünyada duyurmada çok önemli bir etkiye sahip olmuş ve ülkemizde de sosyolojik açıdan inceleyen Cemil Meriç, bu esere yani bakışların oluşmasını sağlamıştır.

İbn Haldun eserini önsözde kısaca tanıtmış ve tarih ilminden ve öneminden bahsetmiştir. Mukaddime altı ana bölümden meydana gelmiştir: Birinci bölüm, iklimlerin ve beslenmenin uygarlıklar üzerindeki etkileri, toplumsal hayatın zorunluluğu, umrana elverişli olan yerler; ikinci bölümde bedevi umran, göçebe ve şehirli insanların yaşamlarının karşılaştırılması, üçüncü bölümde saltanat, hilafet, hanedanlık, devletlerin doğuşu, çöküşü; dördüncü bölümde hadari umran; beşinci bölümde ekonomi, meslekler ve sanatlar ile altıncı ve son bölümde ilimlerin sınıflandırılması, öğretim yöntemleri gibi konular açıklanmıştır (Süngü,2009).

Mukaddime'nin içeriği çözümlenmek istenir ve bu içeriğin değişik öğeleri birbirinden rastgele ayrılırsa şu konularla karşılaşırız. Dünyanın coğrafi tanıtlanması ve insan coğrafyası üzerine görüşler pek çok belirleme, bir siyaset incelemesi, bir iktisat incelemesi, bilimlerin akılcı bir anlayışla sınıflandırılması, pedagoji ve belagat üzerine görüşler. Bütün bunlara kehanet, gizemcilik, büyü, simya üzerine incelemeleri, dinsel hukuk, edebiyat ve dilbilimle ilgili ayrıntılı görüşleri, çeşitli sanatlar ve çeşitli teknikler üzerine bir incelemeyi de eklemek gerekir. Gerçekte bu döküm eksik sayılır, çünkü İbn Haldun'un yapıtı kimya, cebir ve geometriyle ilgili öğeler ile tıp, mimarlık ve şehircilik, askerlik sanatı, estetik ve Tanrıbilim üzerine görüşler de içerir(Lacoste, aktr. Sert, 2012: 178).

İbn Haldun Mukaddimesi'ni Tunus'ta yazmış, Kahire'deyken tekrar düzeltmeler yapmış ve iki nüsha halinde kaleme almıştır. Türkçe'ye ilk defa Pirizade tarafından çevrilmiş ve 1274'te Bulak'ta bir cilt halinde basılmıştır. Eksik kalan bölümlerini de A. Cevdet Paşa 1277'de İstanbul'da üç cilt halinde basmıştır. Daha sonra Zakir Kadiri Ugan (I-III, MEB, İstanbul,1954), Süleyman Uludağ (I-II, Dergah Yayınları , İstanbul,1982) ve Turan Dursun (I-II,İstanbul ,1977) tarafından tercüme eser olarak yazılmıştır (Gün,2002).

İbn Haldun'un el-İber'i ve Mukaddime'yi yazmasının iki sebebi vardır. Birincisi daha önceki tarihçilerin Batının, İslam tarihine önem vermemesi ve İbn Haldun'un bu konudaki eksikliği gidermek istemesi; ikinci sebebi ise kendisinin ilk defa ortaya attığı umran ilmiyle tarih bilimini doğasına uygun olarak aktarmak istemesidir (Avcı, 2008).

2.4.3. Şifau's-Sail li Tehzibi'l Mesail

İbn Haldun'un tasavvufa ait görüşlerini yazdığı bu eser, Muhammed Tanci (Ankara 1958) ve Ignace Abdu Halife (Beyrut 1959) tarafından neşredilmiş olup, günümüz Türkçesiyle de Süleyman Uludağ tarafından '*Tasavvufun Mahiyeti*' adıyla tercüme edilmiştir. Ancak belirli bir kesim, bu eserin İbn Haldun'a ait olmadığını bazı dayanaklara göre kanıtlamak istemiştir. İbn Haldun da bu eserinden hiç bahsetmemiştir. Diğer kesim ise Mukaddime ile üslubun, fikirlerin ve meseleleri çözme yönteminin aynı olduğunu ve üzerinde İbn Haldun yazdığını, bu yüzden de eserin İbn Haldun'a ait olduğunu belirtmişlerdir. Bu eserde İbn Haldun, daha

çok Kuşeri'yi, Gazali'yi ve Lisanüddin b. El- Hatip'i takip etmiş, tasavvuf ve tasavvuf tarihinin özetini anlatmış ve İslam'daki yerini açıklamıştır (Gün,2002).

2.4.4. Lübabü'l- Muhassal fi Usulî'd-Din

İbn Haldun'un kelimine olan ilgisi, on dokuz yaşında ilk eserini yazmasına vesile olmuş ve Fahrüddin Razi'nin el-Muhassal'ını Lübabü'l-Muhassal olarak kaleme almıştır. 1351 yılında bitirdiği bu eserinde hocası Abili'nin görüşlerinden ve kendi düşüncelerini şekillendiren Nasıruddin Tusi'den faydalanmıştır. Bu eseri müellif hattıyla günümüze kadar ulaşmış, daha sonraları Felsefe Profesörü Luciano Rubio tarafından tekrar incelenmiş ve 1952 yılında İspanyolcaya çevrilmiştir (Uludağ,2012: 61).

Bu kitaplarının dışında içerik olarak fazla bir bilgiye sahip olunmayan ancak isim olarak bilinen eserleri de mevcuttur. Bunlar;

- 1- Kaside-i Bürde Şerhi
- 2- Et- Tarif (Otobiyografisi)
- 3- İbn Rüşd Risalesi (Felsefesi)
- 4- Kitab-el – Mantık (Mantiğa dair risale)
- 5- Kitab-el – Hisab (Hesap hakkında risale)
- 6- Merakeş Sultanına Yazılan Bir Risale
- 7- Şiire Ait Bir Eserin Şerhi (Süngü,2009).

2.5. Çağdaş Sosyal Bilgiler Öğretimi

2.5.1. Sosyal Bilgilerin Tanımı

Sosyal Bilgiler ders olarak ilk defa 1916 yılında Amerika'da okutulmuştur. 9. Yüzyılda Amerika'da sosyal kelimesi çok fazla popüler hale gelmiştir (Sosyal gelişme, sosyal verimlilik vb.). Türkiye'de ise sosyal bilgilerin konusu olarak farklı ders içerikleri koyulmuş ve ilk defa 1968 yılında ders olarak okutulmuştur. Ülkemizde yeni bir alan olan Sosyal Bilgiler; genel anlamda tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi adı altında verilmektedir. Sosyal Bilgiler, özellikle vatandaşlık eğitimiyle ilgili olup, sosyal ve beşeri bilimlerin

kaynaştırılmasıyla oluşturulmuş bir kavramdır. Disiplinler arası bir yaklaşıma sahiptir. Sosyal bilimler alanındaki kuramsal ve bilimsel gelişmeler eğitim sürecini de içine alarak, bireyin toplumdaki gelişmesini sağlamayı hedeflemiştir. Sosyal Bilgiler, toplumların geçmiş, günümüz ve gelecekteki kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlarını ele almakta ve çözümüne yönelik eğitim programlarını belirlemektedir.

“*Sosyal Bilgiler pedagojik amaçlarla basitleştirilmiş sosyal bilimlerdir*” diyen Barth ve Shermis geniş bir mutabakat sağlanan tanımı yapmıştır. 20. Yüzyılın ikinci yarısında yapılan sosyal bilgiler tanımlarından bazıları şunlardır: “*Sosyal Bilgiler vatandaşlık eğitimi amacıyla sosyal bilimler ve beşeri bilimlerin kaynaştırılmasıdır*” (Barr ve diğ. , aktaran Öztürk, 2007: 23).

Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi, 1992’de sosyal bilgilerin tanımına yönelik tartışmaları bitirmek amacıyla geniş bir tanım yapmış ve birçok uzman da hemfikir olmuştur. Bu tanımla fikir ayrılıkları da bitirilmek istenmiştir.

Sosyal Bilgiler, sosyal beşerî bilimleri vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek amacıyla kaynaştıran bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde Sosyal Bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyolojinin yanı sıra beşerî bilimler, matematik ve doğa bilimlerden kendine mal ettiği içerik üzerinde sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma sağlar. Sosyal Bilgilerin öncelikli amacı, karşılıklı olarak birbirine bağlı bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumda genç insanlara bilgiye dayalı ve mantıklı karar alabilme yeteneklerini geliştirmede yardımcı olmaktır” (Öztürk ve diğ., 2007: 24).

Sosyal Bilgiler, toplumun kültürel ve sosyal değerlerinin çocuğa aktarılmasında bu dersi bir araç olarak kullanmayı hedeflemiştir ve bireyin toplum içinde gelişimini sağlamayı amaçlamıştır. Sosyal Bilgiler, “*temel kültür öğelerini birçok alandaki çalışmalardan sağlanan bulgulardan disiplinler arası bir yaklaşımla yoğrularak oluşturulmuş bilgileri içinde bütünleştiren ilköğretim düzeyinde ve çocuğun dış dünyayı algılaya özelliğine uygun durumuna getirilmiş bir derstir*” (Dönmez, 2003: 32).

Milli Eğitim Bakanlığınca 2005 yılında uygulamaya konulan yeni sosyal bilgiler

programında sosyal bilgiler şu şekilde tanımlanmıştır:

Sosyal Bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olabilmek amacıyla tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan, öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği, toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir (Kıroğlu, 2006: 62).

2.5.2. Sosyal Bilgilerin Amacı

Bart ve Demirtaş (1997), sosyal bilgilerin esas amacının etkin bir vatandaş olarak karar verme ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi olduğunu savunmuşlardır (Öztürk ve diğerleri, 2007: 27). Sosyal bilgilerden beklenen, etkin vatandaş yetiştirerek onların olası bir problem karşısında sadece çözüme kavuşturmaları değil, bu sorunların çözümünde hangi değerlerin kullanılması gerektiği ve sorunları çözmeye karşılaşılan güçlüklerin neler olduğu noktasında farkında olmasıdır (Preston ve Herman, 1973; Yıldırım, 2010).

Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi(NCSS) sosyal bilgilerin temel amaçları konusunda bir uzlaşmaya varabilmek için 1970'te öğretim kılavuzu yayınlamış ve orada şu amaçları sıralamıştır;

- İnsanın geçmiş, gelecek ve bugünü hakkında bilgi edinme
- Bilgiyi işleyebilmek için beceri kazanabilme
- İnanç ve değerleri yorumlama becerisi kazanma
- Vatandaş olarak aktif katılım için bilgiyi kullanabilme (Barth,1991;Öztürk ve diğerleri, 2011:3).

Yukarıda belirtilenler evrensel amaçlar olup, her ülkenin kendine özgü hedefleri olabilmektedir. Bu yüzden ulusal amaçlar da ortaya çıkmıştır. Ulusal amaçlar ülkemizde her sınıfta farklı olabilmektedir. Çünkü çocuğun yaşına uygun hedefler verilmeli ve kendisinden beklenen amaçlar çocuğun yaşına uygun olmalıdır.

2.5.3. Sosyal Bilgilerin Kapsamı

Sosyal bilgilerin kapsamı ilk olarak toplumun ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik mi yoksa öğrencilerin ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik mi olması yönünde tartışılmıştır. Bu yüzden topluma ait değerlerin, hedeflerin öğrencilere aktarılması konusu üzerinde durulmuş ve hem topluma hem de öğrenciye dönük ihtiyaçların karşılanması hususunda uzlaşılmıştır (Mc Lendon, 1960; Tuncel, 2002).

Sosyal bilgiler bir yurttaşlık eğitimi programı olması nedeniyle bu konuya giren tüm alanları içermektedir. Tarih, coğrafya, ekonomi, siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi birçok bilim bu alana dahil edilmiştir. Günümüzde hala yeni konular da girmeye devam etmektedir.

Sosyal bilgiler toplum ve toplumda yer alan insanların ilişkileriyle ilgilenmiş ve hedefleri de bu yönde belirlenmiştir.

Çocuklar, okul dışındaki yaşamlarında, aile-arkadaş çevrelerinde, televizyonda, gazetelerde, internet ortamı gibi genişletilebilecek bir çevrede sosyal olgu ve problemlerle doğal olarak karşılaşmaktadırlar. Öğrencilerin okul dışında karşılaştıkları bu olgu ya da olayların çoğu doğrudan ya da dolaylı olarak sosyal bilgilerin kapsamına girmektedir (Yıldırım,2010).

2.5.4. Sosyal Bilgilerde Temel Yaklaşımlar

Sosyal bilgiler programının birçok amacı bulunmaktadır. 2005 sosyal bilgiler programındaki temel yaklaşım, bilginin üretilmesi ve kullanılmasında gerekli beceri, kavram ve değerleri öğrenciye kazandırarak etkin bir vatandaş yetiştirmektir.

Sosyal bilgiler öğretimine ilişkin ilk yaklaşımlar 1970 yılında Barth ve Shermis tarafından belirtilen üç farklı yaklaşımla açıklanmıştır. Vatandaşlık aktarımı olarak, sosyal bilim olarak, yansıtıcı araştırma olarak sosyal bilgiler öğretimi sınıflandırmışlardır. Kısaca açıklamak gerekirse;

- 1. Vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler öğretimi:** En eski ve en yaygın olan yaklaşımdır. Genel amacı, topluma ait temel değer, kurum, inanç, norm, gelenek ve göreneklerin telkin yoluyla yeni nesle aktarılması ve böylelikle kültürel devamlılığın sağlanmasıdır. Bu yaklaşımda içerik, öğretmen tarafından oluşturulur ve öğretmen merkezli yöntemler kullanılır.
- 2. Sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler öğretimi:** Sosyal bilimlere ait temel kavramların, kuramların, genellemelerin ve bilgiyi toplama süreçlerinin öğretilmesidir. Çünkü etkin vatandaşlığın bu bilgilerin öğrenilmesiyle sağlandığını ve karşılıklarına çıkacak olan karmaşık sorunların çözümünde gerekli bilgi ve becerilerin kazanılması gerektiğini belirtir. Bu yaklaşımda buluş yöntemi daha çok kullanılmaktadır, çünkü her sosyal bilimin kendine özgü yöntem ve teknikleri vardır. Öğrencilerde bu yöntemleri keşfederek öğrenmelidirler.
- 3. Yansıtıcı araştırma olarak sosyal bilgiler öğretimi:** Bu yaklaşımda amaç, öğrencilerin problem çözme ve karar alma becerilerini öğrenip, uygulamaya geçirebilmesidir. Yaklaşımın temeli John Dewey'in düşüncelerine dayanmaktadır. İçerik önceden belirlenmez ve etkinliklerin de öğrencilerin ilgilerini çekebilecek düzeyde ve güncel olması gerekmektedir. Burada öğrenciler, şüpheyle yaklaşarak toplumda yaygın olan inançları, değerleri, politikaları araştırır ve inceler (Öztürk ve diğerleri, 2007: 25,26,27).

Söz konusu üç yaklaşımın dışında başka yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Nelson ve Michealis (1980), '*bilgiye dayalı sosyal eleştiri*' ve '*bireysel gelişme*' olarak iki ayrı yaklaşım daha sunmuşlardır. Brubaker, Simon ve Williams da 1977'de bunlara ek olarak iki başlık daha açmışlardır: Bunlar '*öğrenci merkezli gelenekte sosyal bilgiler*' ve '*sosyo- politik girişim olarak sosyal bilgiler*'dir (Öztürk ve diğerleri, 2002: 26).

Belirtilen tüm bu yaklaşımlara göre öğretmen, bir ders planı yapmak zorunda değildir. Tüm bunları kaynaştırıp, kendince farklı bir yaklaşımla dersin işlenişini yapabilir. Öğretmen her zaman en iyisini ve en etkileyici öğretim tekniklerini düşünerek bir yaklaşım belirleyebilir. Yaşanılan çevre, öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyesi ve ilgisi gibi birçok etken öğrenmeyi etkilemektedir. Bu yüzden öğretmene '*Kesinlikle bu yaklaşımı seçeceksin.*' demek yanlış olacaktır.

2.5.5.Çağdaş Sosyal Bilgilerde Öğretim

Eğitim felsefesini bazı uzmanlar felsefenin bir alt dalı olarak değerlendirmişken, kimi uzmanlar ise; eğitimin sorunlarını ortaya çıkardığı için eğitimin bir alt dalı olarak görmüşlerdir. M. Ergün (1996) eğitim felsefesinin, eğitimi engelleyen sorunları, eğitime yön veren kavram, düşünce ve ilkeleri açıklamaya çalıştığını belirtmiştir. Eğitim felsefeleri genel anlamda dört grup halinde incelenmektedir:

1.Daimicilik (Perennialism): İnsan doğası, ahlakî ilke ve değerler her yerde aynı olduğu için değişmeyen gerçekler vardır. Düşünme yeteneğini ön plana çıkarmayı ve doğru karakterli birey yetiştirmeyi hedefler. Zamana göre değişiklik arz eden değil, her zaman geçerli olan bilgilerin öğretilmesi istenir. Klasik eserler önemlidir.

2.Esasicilik (Essentialism): Bu eğitim görüşüne göre insan zihni doğuştan boştur ve bilgileri daha sonradan öğrenir. Esasicilikte geçmişten gelen temel bilgiler öğretilmelidir ve bu bilgiler çocuğun tecrübesinden daha önemlidir. Soyut düşünme, alıştırma ve ezberleme yöntemleri gibi geleneksel yöntemler kullanılmaktadır.

3.İlerlemecilik (Progressivism): Öğretmen merkezli eğitime karşı çıkar ve öğrenciyi merkeze alır. Öğretmen rehber konumundadır. Okul yaşamın kendisi olmalı ve hayatta karşılaşılan sorunlara yer verilmelidir. Öğrenci öğrenmeye aktif olarak katılmalı ve problemi çözmeye odaklanmalıdır. Demokratik eğitim ortamı gelişim için şarttır.

4.Yeniden Kurmacılık (Reconstructionism): Bu eğitim felsefesinde toplumun sürekli ve yeniden düzenlenmesi ihtiyacı vardır ve bu akımın amacı gerçek demokrasiyi getirmektir. Öğretmen etkin olmalıdır. İnsan yaşamı sürekli değişim gösterdiğinden mütemadiyen demokratik yöntemler takip edilmeli ve bu süreçte din, dil, ırk ayrımı yapılmamalıdır. Bu yüzden hoşgörü önemlidir (Erkılıç, 2008).

Sosyal Bilgiler eğitiminde kullanılan eğitim felsefesi ise; yapılandırmacı yaklaşım olmuştur. Öğretmen öğrenciyi rehber olmalı, ortak öğrenen ve yönlendiren olmalıdır. Bu eğitim

felsefesinin temel ilkeleri olarak ; öğrenci merkezli olması, öğrenmeye aktif katılım olması ve okulun yaşamın kendisi kabul edilmesi gibi temellerden bahsedilmektedir. Piaget, Vige, J. Dewey, Vygotsky, Kahn yapılandırmacı yaklaşımın temellerini atmışlardır ve bu temeller de ilerlemecilik felsefesine dayanmaktadır.

Yapılandırmacı yaklaşıma göre yeni öğrenme sürecinde birey, önceki bilgi ve yaşantılarını kullanarak yeni durumu zihninde birleştirerek yeni anlama düzeyi oluşturur. Yapılandırmacılık kuramında öğrenme etkin, sosyal, yaratıcı ve iş birliğine yönelik bir süreçtir. Öğrenmenin aktif bir yapıda olması bireyi iletişim kurabilen, etkileşim yaratabilen; yaratıcı bir yapıda olması da bireyi daha çok düşünmeye iten ve yeni fikirler üretebilen kişiler olarak hazırlar. Öğrenme sürecinde verilmek istenen bilgi öğrenene aktarılabilir ama bireyin anlamasını sağlamak için bireyin öğrenmeyi istemesi gerekmektedir (Öztürk ve diğerleri, 2007: 94).

Yapılandırmacı eğitim programlarının genel özelliklerini, iletişim, bireycilik, sezgi, araştırma, üst düzey düşünme becerileri, disiplinler arası aktiviteler, esnek zaman programı, çoklu programları içeren problemler, öğrenci merkezli öğretim, açık uçlu problem çözme, orijinallik, geniş tabanlı temalar, akran değerlendirmesi, öğrenen ve yardım eden öğretmen olarak belirtmiştir (Özmen, 2003).

Sosyal bilgiler öğretimi alanında yapılan çalışmalarda 1998 ve 2005 programı hakkında karşılaştırmalar ve incelemeler yapılmıştır. 1998 programına bakıldığında programda belirtilen ama uygulanmayan birçok amacın olduğu görülmektedir. Sosyal bilgilerde kullanılabilecek birçok öğretim yöntemi olmasına rağmen, okullardaki uygulamalarda ders kitabı ve öğretmen merkezli bir öğretim olmuş ve sözlü anlatım kullanılmıştır (Alkan ve Kurt,1998 aktar. Şeker,2010).

Günümüzde ise 2005-2006'da uygulamaya başlanan sosyal bilgiler öğretim programı takip edilmektedir. Bu programda farklı öğrenme alanları, farklı yöntem ve tekniklerle etkin bir öğretim amaçlanmıştır (Öztürk ve diğerleri, 2011). Bu program yapılandırmacı yaklaşımla hazırlanmış olup, öğrenci merkezli olarak tasarlanmıştır. Gerek ders kitapları gerekse yöntem ve teknikler buna göre hazırlanmıştır.

Eğitimde en önemli konu bilgiyi elde etme yoludur. Çünkü yöntem kişiden kişiye değiştiği gibi, zamanla ve toplumun ekonomik düzeyine göre de hızla değişmektedir. Bu yüzden eğitimdeki yöntem ve teknikler sürekli geliştirilmelidir. Kullanılan bu yöntem, gelişigüzel değil, planlı bir şekilde yürütülmelidir. Sosyal Bilgilerde de kullanılan yöntem ve teknikler çok çeşitli olmalıdır, çünkü disiplinler arası bir yaklaşıma sahip olan bu ders kullandığı yöntemlerle de çeşitlilik göstermelidir. Yöntemlerin tercih edilmesinde çeşitli faktörler de etkili olmaktadır. Bunlar; hedef davranışlar, öğrenmenin yöntemle ilgili bilgileri ve yatkınlığı, fiziksel imkanlar, sınıfın büyüklüğü ve öğrenci sayısı, konu ve dersin amacıdır.

Genel anlamda öğretimde öğretmen merkezli ve öğrenci merkezli yaklaşım bulunmaktadır. Sosyal Bilgilerde kullanılan yöntemler daha çok yapılandırmacı yaklaşıma yönelik olmaktadır. Buna rağmen kullanılan yöntemler şartlara ve imkanlara göre değişebilmektedir. Sosyal Bilgilerde başvurulan yöntemler:

1-Düz Anlatım Yöntemi: Öğretmenin aktif, öğrencinin pasif olduğu bir yöntemdir. Sözlü anlatıma ağırlık verilerek öğretmen öğrencilere bilgileri tek yönlü olarak sunar. Sosyal Bilgilerde yer alan konuların birçoğunda sıklıkla bu yönteme başvurulmaktadır.

2-Soru-Cevap Yöntemi: Öğretmen, öğrenmeyi öğrencilerin zihinlerindeki sorulara cevap arayarak anlamlı kılabilir. Soru-cevap metodu, anlatma yönteminin daha etkin olabilmesi için ortaya çıkmıştır. Öğretmen sorduğu sorulara verilen cevapları eleştirerek öğretir.

3-Problem Çözme Yöntemi: Amaca ulaşmak için karşılaşılan zorlukları, güçlükleri çözmektir. Bu yöntem öğrencilere karar verme ve çözüm üretme yeteneği kazandırır. Akla ve yaratıcılığa dayandığı için problemle karşılaşıldığında bu durumla başa çıkma yollarını öğrenci bulmaya çalışacaktır. Böylelikle çocuk kendi yeteneklerini de keşfeder. Kendine olan güveni artar.

4-Gezi- Gözlem Yöntemi: Çocukta var olan araştırma eğiliminin, öğretimde bilimsel ve ilkeli olarak kullanılmasıdır. Soyut ve somut arasında ilişki kurarak çevrelerini daha iyi tanımlarını sağlar.

5- Tartışma Yöntemi: Öğretmenin bir konu üzerinde öğrencileri düşündürerek, anlaşılmamış konuları açıklamak ve öğrenilen bilgiyi pekiştirmek amacıyla kullanılmaktadır. Anlatma yönteminde soru-cevap, tartışma kullanılmazsa tek yönlülük vardır. Tartışmanın birçok türleri bulunmaktadır: forum, panel, seminer, sempozyum, münazara ve beyin fırtınası bunlardan birkaçıdır.

6-Gösteri (Demonstrasyon) Yöntemi: Öğretmenin ya da bir grup öğrencinin bir konuyu sınıfta öğrencilerinin önünde sunmalarıdır. Araç- gereçlerle yapıldığı gibi, modeller, resimler, semboller ve filmler de kullanılarak gerçekleştirilebilir.

7-Rol Oynama Yöntemi ve Drama Tekniği: Öğrencinin başka bir kişiliği, rolü üstlenerek kendi duygu ve düşüncelerini kullanarak uygulamasıdır, rol oynama tekniğidir. İnsan ilişkilerini anlama, empati kurma, başkalarına ait olan problemlerin farkına varma, bilgi ve deneyim kazanmayı sağlayan bir diğer yöntem de dramadır. Bunlar gerçek yaşamdan esinlenerek, kendiliğinden oluşan oyunlardır ve eğitsel amaç taşımaktadır; bu yüzden diğer oyunlardan farklıdır. İki tür drama vardır: formal drama ve informal drama.

8-Örnek Olay İncelemesi Yöntemi: Gerçek hayatta karşılaşılan olayların, sınıf ortamına taşınarak çözümlenmesidir. Öğrenci merkezli bir yöntem olan örnek olay incelemesiyle talebeler, bir durumu çözmeyi, analiz etmeyi ve değerlendirmeyi öğrenirler (Polat, 2006).

9-Beyin Fırtınası Tekniği: Küçük ya da büyük bir grubun bir konuya çözüm getirmek amacıyla, o konu hakkında çok sayıda fikir üretmeleri sağlanır ve öğrencilerin yaratıcı düşünme becerileri geliştirilmiş olur.

10. Sözlü Tarih Tekniği: Tarihî kişilikler ve olaylarla ilgili birinci el kaynaklardan, görüşme yoluyla elde edilen bilgileri belirli bir sistem içerisinde değerlendirmektir. Sözlü tarih, öğrencileri ders kitaplarının arasından çıkarır ve farklı bir bakış açısı sunar (Öztürk ve diğ., 2007).

Öğrenme kuramları sonucunda temel öğrenme ilkeleri oluşturulmuştur. Sosyal bilgilerin öğretimi esnasında da bu ilkelere önem verilerek öğrenmenin gerçekleşmesi sağlanmalıdır. Bununla ilgili olarak üç başlık belirlenmiştir.

1. Öğrenci niteliklerine ilişkin öğrenme ilkeleri

- Öğrencinin öğrenmeye ihtiyaç duyması
- Öğrencinin gelişim özelliklerinin dikkate alınması
- Hazırbulunuşluğa göre yeni öğrenmelerin belirlenmesi

2. İçerik özellikleriyle ilgili öğrenme ilkeleri

- Öğretimin içeriğinin öğrenci beklentilerine uygun olması
- Bilginin anlamlı bir biçimde organize edilmesi ve düzenlenmesi

3. Öğretim etkinliklerine ilişkin öğrenme ilkeleri

- Somuttan soyuta
- Bilinenden bilinmeyene
- Bireysel farklılıklar
- Yaparak- yaşayarak öğrenme
- Pekiştirme
- Dönüt
- Öğrenilenlerin transferinin gerçekleşmesi (Senemoğlu, 2005, aktr. Öztürk ve diğerleri, 2007: 104).

Tüm bunların dışında sosyal bilgiler öğretiminde etkili sonuç alabilmek için, yerel tarih, teknoloji ve toplumsal kaynakların kullanılması gerekmektedir. Bunlar, otantik öğrenme anlayışı çerçevesinde yapılmalı ve bilgi ve değerler becerilerle birlikte eyleme dönüşmelidir (Doğanay, 2008).

Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin tüm bunları dikkate alarak yeni yöntem ve teknikleri kullanması istenmekte ancak uygulamada geleneksel yöntemlerden pek ayrılmadıkları anlaşılmaktadır. Gerek ders süresinin az olması, araç- gereçlerin yetersiz olması ve gerekse öğrenci sayısının fazla olması gibi nedenler öğretmenleri daha çok düz anlatıma yönlendirmektedir.

III. BÖLÜM

İBN HALDUN'A GÖRE AKIL VE BİLGİNİN OLUŞUMU

3.1. İnsan Düşüncesi ve Fikrin Dereceleri

Aristoteles'in insan tabirinde yer alan “toplumsal bir hayvan” tanımında, düşünme yetisi yer almaktadır. Tüm canlılar yeme, içme, barınma gibi ihtiyaçlara sahiptir ve hayatlarını devam ettirmek için bunlara muhtaçtır. İnsan da düşünce yetisiyle hayvanlardan ayrılmaktadır. Bu sayede insan, toplumsal olarak yaşar, yeteneklerini geliştirir ve nesilden nesile aktarabileceği bir kültüre sahip olur (Gün, 2002).

İnsanın taşıyıcısı olduğu, insana kendine özgü bir varlık olma karakterini kazandıran ruh, us (akıl, nous) ve usun bir ürünü olan düşünme gücüyle birlikte bitkilerde ve hayvanlarda bulunan ruhtan daha farklı bir yapıya sahiptir. İnsan usu sayesinde uyarıcılara anlık tepkiler vermenin ötesine geçer ve geleceğe yönelik eylemlerde bulunabilir. Böylece düşünce yalnızca usa sahip olan bir canlıda ortaya çıkar (Ketenci, Topuz, 2013).

Aristoteles'e göre insanı diğer canlılardan ayıran özellik akıldır. Ruh tüm canlılarda vardır ancak insan hareket eden, imgeler oluşturan, düşünen, yargılara varan bir canlıdır. Hayvanlar ise arzularına göre hareket ederler. Aristoteles'e göre akıl, ruhun bilmesini ve anlamasını sağlayan yetidir.

İnsanı diğer canlılardan ayıran özellikleri açıklayan İbn Haldun bu konudaki görüşlerini Aristoteles'in düşünce tarzına benzer bir şekilde açıklamıştır. Bu yüzden İbn-i Haldun'un da insan düşüncesi hakkındaki fikirlerini bilmek ve ona göre değerlendirmesini yapmak gerekmektedir:

“Bilmek gerekir ki, şanı ulu ve yüce olan Allah, insanı diğer hayvanlardan ve canlılardan fikir (ability to think, düşünebilme hususiyeti) ile ayırt etmiş ve bunu, kemalinin başlangıç noktası, diğer varlıklara olan üstünlük ve şerefının son sınırı kılmıştır” (Uludağ, 2012: 765),

demekle insanı hayvandan ayıran özelliğini belirtmiştir. İnsanda bulunan idrak, onu diğer canlılardan ayrı ve üstün tutmuştur.

Ona göre insan, diğer varlıklardan apayrı bir konuma sahiptir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran dört önemli özellik bulunmaktadır. İlk olarak insan düşünme yeteneğinin bir sonucu olarak ortaya koyduğu bilimler ve sanatlar bakımından, hayvanlardan ayrılmakta ve bu nedenle canlı varlıkların en yüksek sınıfını oluşturmaktadır. İkinci olarak insan, kontrol edici bir kuvvete ve güçlü bir otoriteye gereksinim duymaktadır. Bu olmadan, tüm yaşayan canlılardan farklı olarak sadece insan türü varlığını sürdüremez. Böyle bir mekanizmanın arılar ve çekirgeler arasında da olduğu iddia edilmiştir, fakat onlarda böyle bir ihtiyaç varsa da bu onların düşünme yeteneği ve fikirlerden değil, içgüdülerinden kaynaklanmaktadır. Üçüncü olarak geçimini kazanmak ve bunun için gerekli olan araçları temin etmek için insan sürekli bir çaba ve arayış içindedir. Nitekim Tanrı, insanın yaşaması için besin gereksinimi içinde olmasını gerekli görmüş ve bunu temin etmek için de gerekli olan yolları ona göstermiştir. Dördüncüsü olarak insana özgü bir durum olarak uygarlık gelmektedir. İnsanlar sonuç olarak geçimlerini sağlamak amacıyla doğal işbirliğini gerçekleştirmek için bir şehre yerleşmek ya da en azından bir arada yaşamak için bir yerlere çadırlar kurmak zorundadır(Canatan,2008: 73-74).

İbn Haldun insanı zıt-karşıt boyutlarıyla dengeli bir şekilde değerlendirmiştir. İnsanın içinde iyi de kötü de vardır ancak iyiliğe daha çok yatkındır. Bu yüzden insan tabiatı gereği medenidir. Bir arada yaşama, iş birliği, iletişim, sosyo - ekonomik yapıların yapılması gibi ihtiyaçları vardır. Bu yönüyle hayvanlardan ayrılır. Fakat saldırgan ve mücadeleci yapısıyla da hayvanlara benzerdir(Kozak,1984:116).

İbn-i Haldun insanda iki tür idrak olduğunu söylemiştir:

İnsanın yakın, zan, şek, ve vehim gibi muhtelif derecelerdeki ilimleri ve marifetleri idrak etmesi, kendisiyle kaim olan ferah, hüzn, kabz, bast, rıza, gadab, sabr, şükür ve benzeri halleri idrak etmesi, (ulum ve maarifin idraki, mevacid ve ahvalin idraki) şu halde bedende tasarruf eden ve düşünen cüz (cüz-i akıl ifadesindeki cüz, bazı nüshalarda ruh, bazılarında mana şeklinde geçmektedir), bir takım idraklerden, iradelerden ve hallerden neşet eder (Uludağ, 2012: 850).

İnsanın idrak etmesini sağlayan ise; fikirdir. “*Şu halde fikir, hissin ötesindeki bahiskonusu suretler üzerinde tasarrufta bulunmaktır; tahlil ve terkip (analiz ve sentez) yolu ile zihnin onlarda faaliyette bulunmasıdır. Kur’an’ da geçen “ef’ide” (kalpler) kelimesinin manası da budur. Allah (size kulak, göz ve kalp vermiştir*” (Uludağ, 2012: 766). Bununla ilgili olarak da fikrin derecelerini üçe ayırmıştır:

1-İlk Derece: Tabii durumları aklen kavramaktır, yani tasavvurattır. İnsanın yarar sağlamasını, zararlardan, tehlikelerden korunmasını ve geçimini sağlayacak çalışmalar yapmasını *akl-ı temyizi* olarak açıklamıştır. İnsanda bilgi edinmenin iki yolu vardır. Birincisi *tasavvur*, ikincisi ise *tasdik* aşamasıdır. Tasavvur, Bir şeyin özünün zihin tarafından basit olarak ve doğrudan algılamasıdır. Tasdik ise, zihnin bir şey hakkında dolaylı olarak, kendi içinde yargılaması sonucunda onaylamasıdır (Aslan,1997: 361).

Mesela bir insan, başını sokacağı bir çatı vücuda getirmeyi fikretse, önce zihni bu çatıyı tutacak duvarlara, sonra bu duvarların oturacağı temele intikal eder. Şu halde fikrin ahiri (ve düşünce silsilesindeki mebdelerin en ötesi) temeldir. Onun için önce temel atarak işe başlar, sonra duvarlara geçer sonra da (aklına ilk önce gelen) çatıya gelir. ‘Amelin evveli, fikrin ahiridir, fikrin evveli de amelin ahiridir (son düşünülen şey ilk yapılan iş, son yapılan iş ilk düşünülen şeydir)’ denilmesinin manası budur (Uludağ, 2012: 767).

Yani bir fiilin ortaya çıkabilmesi için öncelikle o fiili aklında hayal etmesi gerekmektedir. Fiili ortaya çıkarmak ve tasavvur etmek de birbiriyle ilişkilidir. Fiili hayal ettiren etken ise; fiili ortaya çıkarma isteğidir. “*Amelin evveli, fikrin ahiridir, fikrin evveli de amelin ahiridir*” (Uludağ, 2012: 767), denilmesinin sebebi de budur. Yani yukarda verilen ev örneğinde; ilk akla gelen ev yapma düşüncesi amelden öncesidir. Ev yapmaya başlamadan önce ise bu işin tasarlanması gelmektedir. Buradaki maksat insanların hayvanlardan farklı olarak bir nizam dahilinde yaşadığını göstermektir. Hayvanlarda ise idraki sadece hislere dayandığı için yapılan fiiller birbirinden kopuktur. Hislerin ise birbirine bağlı olarak anlamlı hale gelmesi sadece fikirle olur.

İbn Haldun’a göre insan, düşünen bir varlık olup bu özelliğiyle diğer canlılardan ayrılmaktadır. Düşünme yeteneği, ona devlet gibi sosyal ve siyasal kurumlar oluşturma imkanı vermektedir. İnsanlar ile hayvanlar arasındaki en önemli fark da bu noktada ortaya

çıkılmaktadır. İnsanlar her şeyi düşünerek yaparken, hayvanlar hiç düşünmeden ve otomatik olarak hareket etmektedirler. Bir başka deyişle insanlar akıllarına göre, hayvanlar içgüdülerine göre davranmaktadır. Bu görüşler, ilk etapta onun insanı akılsal bir varlık olarak tasarladığı izlenimi verebilir, fakat İbn Haldun modern Batı felsefesinin kavramlarıyla ifade edecek olursak, ne idealist ne de materyalist bir düşündürdür. Bilakis o, insanın akılcı ve entellektüel bir varlık olduğunun farkında olduğu kadar onun temel ihtiyaçları bakımından içgüdülerini de tatmin etmek isteyen bir varlık olduğunun bilincindedir. Bu nedenle onun sosyolojisinde fikirler ve kuramlar kadar ekonomik etkinlikler ve geçim biçimleri de önemli yer tutmaktadır (Canatan,2013: 74).

2-İkinci Derece: İnsan ilişkilerinde geçim sağlayan ve adab-ı muaşeret kazandıran fikirdir. Genelinde onaylamalar, tasdikler olur ve yarar sağlayıncaya kadar devam eder. Buna da *tecrübi akıl (pratik zeka)* denilmektedir. İnsan zayıf olduğu ve yaşamını ikmal edebilmesi için yardımlaşmaya muhtaçtır. Yardımlaşmada maksat öncelikle karşılıklı işlerin ve daha sonra ortak işlerin yapılması söz konusudur. Bu sürecin devamında ihtiyaçların giderilmesi, belli bir maksat üzere bir araya gelinmesi gibi konularda anlaşmazlıklar ortaya çıkabilir. Bu da insanlar arasında nefret, düşmanlık ve hatta milletler, kabileler arasında savaflara neden olmaktadır. Olumsuz olaylar karşısında bile insanın fikriyatı doğrultusunda kurallar oluşturulmuş ve ona göre hayatlar düzene sokulmuştur. Tüm bu yaşananlar bir tecrübeye dayanmakta ve ona göre şekillenmektedir. Ancak sadece tecrübeye dayalı bilgiler, zamanla sınırlı kalır. Öğrendiği kadar bilgi sahibi olur. İnsanın uzun zahmetlere katlanmadan bilgiye ulaşması da mümkündür. Mesela; kişi önde gelen büyüklerinden, yaşlılarından, üstatlarından, hocalarından ve aile büyüklerinden telkin ve talimatlar alarak, insanlarla olan ilişkilerinde uzun yollar kat etmeden bilgi sahibi olabilir. Fakat kendisini taklit edecek birini bulamayan, kimden ne öğreneceğini bilemeyen, verilen öğütleri dinlemeyen ve bunlara uymayan, istişareye değer vermeyen kişi, insanlarla ilişkilerinde ve ahlak konusunda uzun ve yorucu zorluklarla karşılaşır ve başarısız olur. “*Ebeveyninin te'dip edemediği bir kimseyi zaman edeplendirir*” (Uludağ, 2012: 770), sözü de buna kaynak olma niteliğindedir. Zaman yani hayat onu terbiye edecek, kişinin tabiatında var olan yardımlaşma, onu diğer insanlarla bir araya getirecektir. Muallimini seçme hakkı ise insana kalmıştır. Ya kısa yolu (üstad, ata...) tercih edecektir ya da uzun yolu (zaman, hayat) seçecektir (Uludağ, 2012: 766- 770).

3-Üçüncü Derece: Pratikte pek bir alakası olmayan, zan meydana getiren fikirdir. Bu da *nazari akıldır*. Buradaki amaç, aklın kemale ermesidir yani 'akl-ı mahz, nefis-i müdrike'dir. Nazari akıl, belli şartlara göre ve belli bir düzen içindeki tasavvurat ve tasdikattır. Yani bir şeyi zihinde tasarlamak ve onaylamaktır. Böylelikle yeni bir bilgi daha ortaya çıkar ve daha sonra tekrar bir düzen ve terkible bir diğer bilgiyi daha ortaya çıkarır. Bu süreçteki asıl amaç, türleri, ayırt edici özellikleri ve esas sebepleriyle birlikte varlığı olduğu gibi tasarlamaktır (tasavvur). Bu da aklın kemale ermesinin yoludur (Uludağ, 2012: 766- 770).

3.2. İnsanların Bilgileri - Meleklerin Bilgileri

Kur'an'ı Kerim'de insanın Allah'ı tanınması ve ona ibadet etmesi için yaratıldığı bildirilmiştir. İnsan ulvi ve süfli, nefis ve ruh, gayb ve şehadet alemlerine vakıf olduğundan ona eşyanın isimleri öğretilmiştir. İbn-i Arabi'ye göre de cemadat, nebatat ve hayvanat yaratılış olarak kendi sınırlarını değiştirememekte ve bunu aşamamaktadır. İnsan da vazifeli olduğu görevlerini yerine getirerek onlardan daha üstün olabilir, ancak terk etmesi halinde onlardan daha aşağı da olabilir. Sufiler de insanı, '*alem-i sağır*'; kainatı da '*insan-ı kebir*' olarak görmektedir. Yani insan kainatın küçük bir örneğidir; kainat ise, insanın büyütülmüş halidir (Ergül,2015).

İnsan, hem ulvi hem süflî, hem ruh hem nefis, hem gayb hem de şehadet alemlerinin vasıflarına sahip olması ve kendisine 'esma'nın yani eşyanın (veya yaratıcının) isimlerinin öğretilmesi nedenleriyle diğer canlılardan daha güzel bir biçimde yaratılmıştır. O kendisindeki ilahi cevher (insani ruh) nedeniyle, meleklerden daha üstün olabileceği gibi yine kendisinde mevcut olan nefis sebebiyle hayvandan daha aşağı bir dereceye de düşebilmektedir (Ergül, 2015).

İbn Haldun varlıklar dünyasında üç âlemden bahsetmektedir. Birincisi, duyu organlarımızla kavradığımız maddi ve cismani alem (his alemi), ikincisi düşünce ile idrak ettiğimiz fikir alemi (alem-i nüfus, alemü'l-fikr) ve üçüncüsü de insanın iç sesiyle yönlendiren melekler ve ruhlar alemidir (alem-i ervah ve melaike).

Melekler ve ruhlar alemi, uyanırken dikkatsiz olduğumuz durumlarda ve uyurken görülen rüyalar vasıtasıyla bizlere bilgi suretlerinde görülen alemdir. Bu görülen rüyaları *rüyay-ı sadıka* olarak adlandırmaktadır. İlahiyatçı filozofların bu konuda 'ukul' adı verdikleri eserde yer alan düzenlemeleri birer iddia olarak kalmış ve kanıtlanmamıştır. Çünkü mantık ilmiyle ele almış oldukları bu konuyu nazari olarak değerlendirmelidir. İbn Haldun'a göre bu bilgi edinme sürecine akıl yürütme ve mantık yoluyla değil; duyuların ve duyu organlarının tamamen terk edildiği mistik bir tecrübeyle ulaşılır. Ancak iman sahibi kişinin bunu elde edeceğini belirtir. Bu yüzden bu yolla bilgi edinmeyi herkes elde edememektedir (Uludağ, 2012: 770- 771).

Beşer alemde cismani olarak insan, hayvanlarla; ruhani olarak ise meleklerle aynı cinstendir. Melekler, cismaniyetten ve maddeden uzak, düşünme-düşünen-düşünülen birleşmiş olan sadece saf bir akıldan ibarettirler. Meleklerin ilmi; evvelden beri vardır ve ilmi sürekli oluşmaktadır. Burada hiçbir şekilde bir aksaklık oluşmaz. Ancak insanın ilmi; evvelden oluşmamakta ve sonradan husule gelmektedir. Tümü sonradan elde edilmiş bilgilerdir (Uludağ,2012: 772).

Meleklerin ilim, irade ve kudret sahibi olmaları, İslam'ın melek inancı açısından da kabul edilen bir husustur. Ancak onların bu özellikleri sınırsız ve mutlak değildir. Kur'an'da Adem'in yaratılışı konusunun anlatıldığı ayetlerde meleklerin 'Ya Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz alim ve hakim olan ancak sensin.' dedikleri nakledilmiştir. Meşhur bir hadis olan 'Cibril' hadisesinde de Cebrailin kıyamet saatini bilmediği bilgisi bulunmaktadır. Bunlar da göstermektedir ki, melekler Allah'ın bildirdiğinden daha fazlasını bilme özelliğine sahip değildir (Serdar,2009).

3.3. Peygamberlerin Bilgisi

Peygamberlerde, şehvet (arzu), hırs (gadap), öfke gibi kuvvetlerden uzak durma ve Allah'a yönelme vardır. İbadet ve zikirle Allah'a yönelmekte ve ümmeti belli bir yola (sırat-ı müstakim) ulaştırmaktadır. Peygamberler, ümmetlerin sünnetlere hidayet etmelerini sağlamaktadır. (Uludağ, 2012: 772- 773).

İnsan, aleminin üstünde yer alan melekler alemine geçebilir. İnsan, bir an beşeriyetini bırakıp melek cinsinden olabilir. Bunu hemcinsi olan insanlara mükellef tutulduğu hususları tebliğ edebilmek üzere gerçekleştirir. Bütün peygamberler bu fitrat üzere yaratılmıştır. Peygamberlerin bu ilimleri kesin ve vasıtasız olduğu için hata, yanılma olmaz. Bu durum sorumlu oldukları ümmetin hidayete ermesine kadar devam eder (Uludağ, 2012: 773- 774).

Tasavvuf düşüncesine göre, varlıklar içerisinde yalnızca insanda bulunan ruh-ı insani, onu diğer varlıklardan ayıran en önemli hususiyettir. İnsanın yegane mümeyyiz vasfı budur. İnsandaki bu ruhu, Cenab-ı Hakk kendisine izafe etmekte ve onun ‘emir’ aleminden olduğunu haber vermektedir. İnsan sahip olduğu tabii, nebati ve hayvani nefis/ ruh itibariyle fizik alemdeki bütün varlıklarla ortak özellikler taşıırken, ‘ruh-ı insani’ itibariyle de metafizik alemin hususiyetlerini haiz bulunmaktadır (Ergül, 2015).

3.4. İnsanın Doğuştan Bilgi Sahibi Olmaması

İbn Haldun, insanın doğuştan bilgisiz olduğunu, hazır bilgilerle dünyaya gelmediğini belirtmektedir. İnsan doğası itibariyle, sürekli düşünen, öğrenen ve fikir üreten bir canlıdır. Bu yüzden eğitim ve öğretimle boş zihinle doğmuş olan insan, bilgi ve ilim öğrenerek kendini geliştirir. Beş duyu organı ve düşünme yetisiyle insan, daima eğitime hazırdır ve çeşitli yöntemlerle bilinçli bir şekilde bilgileri öğrenir. Kur’an’ da “*Allah sizi, hiçbir şey bilmez bir halde analarınızın karnından çıkardı. Öyle iken, belki şükredersiniz diye size işitme, gözler ve kalpler verdi*” (Nahl Suresi: 78. Ayet), bu şekilde ifade edilmektedir. Mengüşoğlu da bu konuda, “*İnsan hazır olmayan ham kabiliyetlerle dünyaya geldiği için, hayatının sonuna kadar bir öğrenci, bir çırak olarak kalıyor. Bunun için insanın eğitime, eğitime ihtiyacı vardır. İnsan ancak eğitim sayesinde insan olabilir ve insan eğitiminin meydana getirdiğinden başka bir şey değildir*” (Mengüşoğlu,1971: 43-44), diyerek insanın doğuştan bilgisiz olması nedeniyle sürekli eğitime muhtaç olduğunu belirtmiştir.

İbn Haldun, insan hayvanlar cinsinden olduğunu; ancak fikir sayesinde onlardan ayrıldığını söylemiştir. Bu fikir de insandaki fiziki ve biyolojik olarak tam manasıyla kemale ermesiyle meydana gelmektedir. Bu süreç de temyiz (iyiyi ve kötüyü ayırt etme) çağında başlamaktadır. Bundan önce insan, herhangi bir bilgiye sahip değildir ve yaratılış itibariyle et, kan pıhtısı ve nutfe parçasından oluşmaktadır. Bu yönüyle de hayvanlardan sayılmaktadır. Bundan dolayı

insan temyiz çağından önce, hiçbir bilgiye sahip değildir. Sonra his ve fikirle bilgi öğrenmeye başlar ve kazandığı bu bilgilerle de kemale erer. İbn Haldun, Kur'an'ı Kerim'de bu konuyla ilgili, “*Yaratan Rabbinin ismiyle oku! İnsanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku! O, sonsuz kerem sahibi Rabbindir. Kalem ile öğretendir. O, insana bilmediği şeyleri öğretti*”(Alak suresi: 1-5. ayet), ayetini örnek vermiştir. Yani insan, tabiatı gereği bilgisizdir. Fakat ilim kazanmayla da bilgili olmaktadır. Burada insanın iki aşamasından bahsedilmiş; birincisi insanın var oluş safhalarını (fitri) ve ikincisi ise, sonradan elde edilerek (kesbî) oluşan kemale ulaşma safhasıdır (Uludağ, 2012: 775).

John Locke de insan zihninin doğuştan boş olduğunu ve dışardan gelen etkilerle bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir. Locke, eğitimin amacını, deneyimin öğrenilmesi ve bunun sonucunda mutluluğun gerçekleştirilmesi olarak belirtmiştir ve tüm bunların gerçekleşmesi için de sağlıklı bir beden ve duyu organlarına sahip olması gerektiğini söylemiştir. (Cihan,2000). Bu konuda çocukları örnek olarak göstermiştir. Onların doğuştan hiçbir bilgiye sahip olmadığını, zamanla öğrenerek geliştiğini ve bilgi kazandığını, anne-babadan gözlem yoluyla öğrendiğini belirtmiştir. Locke'e göre:

İnsan sahip olduğu tüm bilgiyi tecrübeyle elde eder. Zihnin bilgiye ulaşmada kullandığı ve Locke'un özel olarak 'idea' şeklinde adlandırdığı malzemeler vardır. Zihne idealar iki yolla ulaşır. İlk olarak, duyu organları duyulur varlıkların çeşitli niteliklerine ait etkilerini (impressions) zihne iletirler, ki Locke bunu dış-duyu (sensation) şeklinde isimlendirmektedir. Renk, şekil, tat, yumuşaklık-sertlik vb. ideaları dış duyumun sağladığı idealardandır. İkinci olarak, zihin dış duyumdan gelen idealar üzerinde kendisinin gerçekleştirdiği çeşitli faaliyetleri idrak etmesi sonucu birtakım yeni idealara ulaşır. Locke bu yolu da iç-duyum (reflection) olarak isimlendirir. Düşünme, isteme, haz vb. ideaları zihin iç duyumla elde eder (Çetin, 1998).

14. Yüzyıl düşünürü olan İbn Haldun'un, yıllar önce belirttiği, insanın doğuştan bilgisiz olması fikri, 17. Yüzyılda John Locke tarafından “idea” olarak adlandırdığı kavramla aynıdır. Bu düşünce bazılarınca doğru kabul edilmiş, bazı alimler tarafından da eleştirilmiştir.

İbn Haldun, Müslüman olmasının etkisiyle Kur'an'ı ilmin merkezine almış ve ilmi ona göre şekillendirmiştir. İnsanın doğuştan hiçbir bilgiye sahip olmadığı ayetlerde belirtilmiş ve İbn Haldun bunu eserinde dayanak olarak göstermiştir.

IV. BÖLÜM

İBN HALDUN'UN EĞİTİM VE ÖĞRETİM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

4.1.Öğretimin Meslek ve Sanat Oluşu

Bir ilimde ihtisas kazanmak, ilmin ilke ve esaslarını idrak etmek, temelindeki ayrıntıları kavramak hasil olan bir meleke sayesinde mümkündür. Çünkü bu meleke (tekrar tekrar yapılan bir iş veya tecrübeden sonra hasil olan bilgi ve maharet) olmazsa, o ilimde ustalık olmaz. Burada bahsedilen meleke, anlama ve ezberleme değildir. Anlama ve ezberleme konusunun aynı olduğu düşünülemez çünkü usta çırakla aynı seviyede değildir, eğitim almış insanlar da hiç eğitim almamış insanlarla aynı seviyede değildir ve meleke sahibi olmak için ezberleme yeterli bir etken değildir. Meleke ise; sadece o ilimlerde ve disiplinlerde alim olanlara has bir özelliktir.

Bir ilmi öğrenme ve öğretmenin sanat olduğunun delili; öğretim yöntem ve tekniklerinin birbirinden farklı olmasıdır. Yani öğrenilen ilim birdir, öğretmenden öğretmene değişmez ancak; teknik ve üslupla ilgili olarak öğretim yöntemleri değişmektedir.

Tedriste melekenin oluşmasının en kolay yolu; ilmi konuları münakaşa ve münazaradır. Konu üzerinde bol bol ilmi tartışmalar ve münakaşalar yapmak gerekmektedir. “Çünkü ilim bir kuyu, tartışma ise onun kovası gibidir” (Uludağ, 2012: 777). Konuyu anlaşılabilir hale getirme yöntemlerinden biridir. Münakaşa ve münazara insanın kendi düşüncelerini ifade etmeyi, delil ve örnek isteyen konularda etkin olabilmeyi sağlamaktadır. İlmi öğrenmek konuyu ezberlemek değildir; o kişiler sadece konunun muhafazakarlarıdır, alimi değildir. Öğretimde asıl olan uygulama ve alıştırmadır. Bu konuya örnek olarak İbn-i Haldun; Mağrip’te talebelerin medreselerde kalma süresi on altı sene; Tunus’ta ise beş yıldır. Bu kadar uzun sürmesinin nedenini ise, eğitim ve öğretimde kullanılan yöntem ve tekniğin iyi olmamasına bağlamaktadır. Endülüs halkının öğretim müesseseleri yok olmuş, ilme olan rağbet ve istek azalmıştır. Çünkü burada yaşayan Müslümanların birkaç yüzyıldan beri umranca (medeniyet) gerilemiş olduğunu vurgulamaktadır. Yani İbn-i Haldun bir milletin, halkın eğitim seviyesinin yüksek olması ile medeniyetçe ileride olması arasında çok sıkı bir

rabıta görmüştür. İbn-i Haldun, doğudaki (Şark) insanların zeka gelişiminin daha yüksek olduğunu bazı dayanaklara göre açıklamıştır. Bunlar:

1. Doğu insanının geçmişten gelen adabları ve kaidelerinin nizamlı ve tertipli olmasıdır.
2. Bir önceki neslin bir sonraki nesle bıraktığı sanatlar hükmünde olan adabların insana yeni bir düşünce kazandırmasıdır.
3. Bu adablar sayesinde insanların, başka bir sanatı veya yeni bir sanatı daha çabuk kabul etmeleridir.
4. Buradaki insanların daha çok meleke kazandığını belirtmiştir ve bununla ilgili olarak *“nefsleri, ilmi faaliyetlerin tesirleri altında kalmış (ve gelişmiş)tir. Avamdan olanlar, (doğu insanı ile batı insanı arasında) insani hakikat ve mahiyet itibariyle fark vardır, zannederler. Halbuki vaziyet hiç de öyle değildir diyerek düşüncesini desteklemiştir (Uludağ, 2012: 780).*
5. Şarkın insanları ilim öğrenmede ve sanatlarda çok köklü ve yüksek bir dereceye sahiptirler (Uludağ, 2012: 780).

İbn Haldun'un da belirttiği gibi öğretmenlik bir sanat ve meslek olarak görülmelidir.

Meslek ve sanatlar ve birtakım bilgiler, amaçlı bir faaliyet için öğretilir ve öğrenilirler. Örneğin; örmek, dokumak, ekmek, ve yemek, pişirmek ve dil öğrenmek gibi. Ancak bunlar sadece insana has özelliklerdir ve diyebiliriz ki öğretim, insani ve beşeri bir fonksiyondur. Hayvanlarda görülmez. Hayvanlar dünyasında hayatın ve soyun devamı bilinçli bir çaba ve faaliyet olmaksızın yalnızca üreme ve soya çekim olarak devam eder. Yani sadece bedeni organizasyon, sinir sistemi ve beyin ile birtakım içgüdüler ve meyiller organik yoldan sonraki nesillere geçmektedir. İnsanlarda da hayvani hayatın ilk tabii fonksiyonları (nefes alma, emme, bağırma ve yakalama gibi) bulunur, fakat bunlar öğrenilmez ve öğretilmez. Buna göre eğitim, hayvani hayatın organik aktarımlar yolu ile olan intikallerine ilave edilen şuurlu, gayeli ve planlı bir faaliyettir (Süngü, 2009).

4.2. İbn Haldun'a Göre Öğretmenlik ve Öğretmen İhtiyacı

İnsanlığın başından beri, öğretim faaliyeti vardır. Öğretim bazen ailenin, bazen alimlerin bazen de din adamlarının eliyle gerçekleşmiştir. Zaman geçtikçe bilgiler artmış ve karmaşık bir hal almaya başlayınca öğretim faaliyetini yapacak kurum veya kişiler yetiştirilmesine

ihtiyaç duyulmuştur. Bugün öğretmenlik mesleğiyle ilgili kesin bir tarih verilmemekte ancak tarihte ilk yerleşik toplum olan Sümerlerde bulunduğu söylenmektedir. Öğrenme-öğretme faaliyetinin insanlığın ortaya çıkmasından bu yana var olduğunu söylenebilir. Özellikle 19. yy. dan başlayarak öğretmenlik mesleği giderek yaygınlaşmaya başlamıştır (Oktay,1991: 187-193).

İslam dünyasında öğretmenlik mesleği kutsal sayılmıştır. Toplum içinde saygı duyulan ve değer verilen bir sınıftır.

İlme son derece önem veren Müslümanlar için ilim tahsili, eğitim-öğretim denince akla gelen ilk unsur öğretmendi. Onlar öğretmensiz eğitim-öğretim ve ilim tahsili düşünemiyorlardı. Hakkı, hakikati, ilmi, Peygamberin rehberliğinde tanımış olan insanların, O'nun varislerine, öğretmenlere itibar etmemeleri tabii ki düşünülemez. Onlara göre, öğretmensiz ilim elde etmeğe kalkışmak uygun bir tutum değildi. İlim (bilgi), ancak öğrenim görmekle (teallüm) elde edilir, ilkesi vardı. Öğrenme denince de hemen öğretmen akla geliyordu (Buhari, 1991; Aydın, 2001).

İbn Haldun, ister bedende, ister düşüncede, isterse de hesap gibi beyinde bulunsun tüm meharet cismanidir görüşünü belirtmiştir. Maddi olan her şey de hissidir. Bunun için ilimlerin tahsilinde muallime ihtiyaç vardır. İbn Haldun bir ilimde hüner sahibi olmak için, o ilmin hocalarından ders almak gerektiğini belirtmiştir (Ehliyetname, şehadetname, icazetname gibi.).

İlmiyle ve öğretmenliğiyle ünlenen kişiler, İslam Dünyasının her tarafından öğrencileri cezbettiler. Sonra öğrencileri, adeta onların temsilcileri olarak öğretmenlik görevini üstlendiler. Verilen icazetler, şahsın bilgi alanını ve salahiyetini belirlediği gibi, onun kimlerden ders aldığını da gösteriyordu. Bu icazetler, medreseler kurulduktan sonra da medresenin adından ziyade öğretmenin adına çıkarılırdı. Hatta medresenin, müderris adına çıkarttığı da görülmektedir. Kısacası, ders programları, muhteva seçimi, kullanılacak yöntem ve teknikler, ölçme ve değerlendirmeye kadar bütün eğitim- öğretim sistemi öğretmenin bilgisine görgüsüne ve kişisel yeteneklerine göre şekilleniyordu. Öğretmen, eğitim-öğretim sistemi içinde merkezi bir yol ve öneme sahipti (Aydın, 2001).

Bilmediğini sorma, öğrenme ihtiyacı insanları öğretmen aramaya yönlendirmektedir. Öğretmen ihtiyacının zorunluluğu tüm melekelerin bedenle ilgili olmasıdır. Bedensel olması cismani olduğunu göstermekte yani hissiyatı da beraberinde getirmektedir. Bu yüzden öğretmene ihtiyaç vardır (Uludağ,2012: 776). İbn Haldun, “*Bir çırağın, (müteallim ve öğrenci) sanatta hazakat (maharet, marifet ve hüner) sahibi olması ve meleke kazanması talimin iyiliği ve üstadın (pir, muallim) melekesi ölçüsünde olur*” diyerek öğretmenin gerekliliğini belirtmiştir. (Uludağ, 2012: 722).

İbn Haldun’a göre, kişinin tek başına yeteneklerini tanıyıp geliştirmesi zordur. Bunun için insanın bir öğretmene ihtiyacı vardır. Zihnen ve ruhen kendini geliştirebilmiş öğretmenler sayesinde, öğrenci yeteneklerini besleyebilir. Eğitimin amacı da; bireyin doğal yetenek ve kabiliyetlerinin geliştirilmesidir. Öğrenci, rehber öğretmeni sayesinde yanlış yollara girmeden, hangilerine önem vermesi gerektiğini öğrenir ve zaman kaybetmeden öğrenmesi gereken konuları kavrar. Öğrencinin meleke kazanabilmesi için, planlı bir çalışma ve tekrarlar gerekmektedir. Öğretmen de bu konuda kendisine yol gösterici olacaktır (Süngü,2009).

İlim tahsilinde İslam’ın ilk devirlerinde itibaren bir öğreticiye (müderris) ihtiyaç duyulmuş olduğundan kendi başına ve bir öğretici olmaksızın kitapla uğraşmak pek hoş karşılanmamıştır. Ayrıca insanların bildiklerini başkasına öğretmek için gayret sarfetmesi de teşvik edilmiştir. Bütün bunlar, İslam dünyasında, medreselerin yaygınlaşması ile birlikte her tarafa saygı ve itibar gören müderrislerin yetişmesine sebep oldu (Kazıcı,2016: 53).

Özellikle sanat öğretiminde, öğrencinin bizzat öğretmenden görerek öğrenmesi daha etkili bir yöntemdir. Görerek ve yaparak öğrenme, öğrencinin öğrenme düzeyini artırmaktadır. Somuttan soyuta öğrenmeyle, öğrenci konuları kavramada daha başarılı olmaktadır. İbn Haldun, *gösteri (demonstrasyon)* yönteminin önemini belirtmiştir. Ayrıca ders işleniş sırasında alet, araç ve gereçlerin kullanılması ve bunların öğretmen rehberliğiyle yapılması öğrenmeyi olumlu yönde etkilemektedir. Bu düşüncesiyle de İbn Haldun örgün eğitimi savunmaktadır. Aletlerle öğrenme ancak okul ortamlarında gerçekleşmektedir (Süngü,2009).

Kendi döneminde öğretmenlik meslek olarak değil, sevap amacıyla yapılmaktaydı. Bu mesleği gönüllü olarak yapan tüccarlar, genelde dükkanlarının yan odasında eğitim vermiş,

müşteri geldiğinde de müşterinin işlerini halletmiştir. Tüccar daha sonra eğitime kaldığı yerden devam ederdi. Öğretmenlik bir para kazanma, geçim kaynağı olarak görülmemekteydi. Ancak ilimde ileri olan alimler, sadece ders vermiş ve bunların kazancını da devlet karşılamıştır. İlim yönüyle gelişmiş memleketlerde (Mısır, İran) ilmin daha çok gelişmesi için, alimlere hususi bir önem verilmiştir.

Öğretmenlik mesleği, özel uzmanlık bilgisi ve beceri gerektiren bir meslektir. Bu yüzden öğretmenin nitelikli olması, eğitimdeki başarıyı artıracaktır. Öğretmenlik sadece kişinin geçimini sağladığı meslek haline dönüşmemelidir. Kendi isteği ve becerisiyle, öğrencilerinin maksatlarına ulaşmalarını sağlamalıdır. Öğretmenin kişiliği bu noktada çok önemlidir (Bek,2007). İbn Haldun'da kendi döneminde öğretmenlik yapan kişilerin, karakterli olması gerektiğini söylemiştir. Çünkü öğretmenin karakteri, öğrenciyi etkilemektedir ve öğrenci kendine örnek olarak öğretmenini almaktadır. Bu yüzden İslami geleneklere uygun ve doğru karakterli kişilerin eğitim yapması gerektiğini söylemiştir. Öğretmen, kendini geliştirmeli, talim ve ifade yöntemlerini çok iyi bilmelidir.

Öğretmenlerin söz ve davranışları yalnızca kendilerini ilgilendirmez. Çevresindekileri ve bütün toplumu etkiler. Bu nedenle okullarımızın etkili olabilmesi için ilk önce öğretmenlerimizin etkili olması gerekmektedir. Etkili öğretmen yetiştirmenin önemi, öğretmenin öneminden kaynaklanmaktadır. Toplumun eğitimden ve dolayısıyla öğretmenlerden beklentilerinin artması, eğitim sistemi içinde öğretmenlerin rollerini değiştirmiştir. Tüm bunlara dayalı olarak, öğretme ve eğitim işinin önderi olan, etkili öğretmenlerin özelliklerinin neler olduğunun ortaya konulması önem arz etmektedir (Şahin, 2011: 239-259).

Bu bağlamda içinde yaşadığı çağı eleştiren İbn Haldun, talim ve ifade yöntemini bilmeyen birçok öğretmenin de bulunduğunu belirtmiştir. Bu konuya yönelik eleştirilerini şu şekilde belirtmiştir:

- Öğretmen, dersin başında muğlak olan birçok konudan bahsetmekte ve öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyini bilmeden konuyu aktarmaya çalışmaktadır. Öğretmen, öğrencinin hazır bulunuşluğunu kendisinden beklemektedir ve konuyu ezberlemesini istemektedir. Bu da öğrencinin zihnini karıştırmaktadır. Halbuki öğrencinin bilmediği konular hakkında varsayım

yapmasına müsaade etmeden, bilgi aktarılmalı ve anlaması sağlanmalıdır. En sonda verilecek olan hususlar, dersin başında verilmemelidir. Çünkü ilmin öğrenilmesi aşama aşama ve yavaş yavaş gerçekleşir. Eğer ilk başta karmaşık ve zor hususlardan başlanırsa, öğrenci bunları kavrayamayacak ve öğrencide bıkkınlık yaratacaktır. Bu sürecin kendisinden kaynaklandığını zanneden talebe, ilme karşı isteksiz, ihmalkar ve tembel davranır. Tahsilden ümidini keser, ilmi ve talimi terk eder.

- Öğretmen, öğrencinin kabiliyetine göre okuttuğu ders kitabından fazlasını mükellef tutmamalıdır. Ders esnasında, kitabın dışına çıkmamalı ve kavram karmaşasına fırsat vermemelidir. Öğrencide meleke oluşana kadar öğretmen, öğretme sürecine devam etmelidir. Meleke kazanan öğrenci, konuyu anlamakta ve kabul etmekte güçlük çekmeyecektir ve böylelikle daha fazlasını öğrenmek için çalışacaktır. Öğrendikçe de hevesi, isteği artar ve ilmin en ince noktalarına kadar öğrenir.
- Öğretmen, dersleri ayırarak ve dersler arasında kesintiler yaparak öğrencinin öğrenim süresini uzatmamalıdır. Bu durumda, öğrenci dersleri unutacak ve konuların birbirinden kopuk olduğunu düşünecektir. Böyle bir süreçte, öğrenci de melekenin oluşumu ve gelişimi zorlaşır. Halbuki ilmin başlangıcıyla sonunun unutmadan işlenmesi, zihnin hazır olmasını ve unutulmasını engeller. Melekenin oluşması ve gelişmesi kolaylaşır, çünkü melekeler, öğretim faaliyetlerinin peş peşe ve tekrarların olmasına bağlıdır. Yapılan faaliyetler, dersler unutulursa, o meleke de unutulur gider.
- Öğretim sürecinde öğretmen, iki ilmi aynı anda öğretmemelidir. Öğrencinin kafasını karıştırmadan, zihnini ve dikkatini bölmeden bir ilim üzerine yoğunlaşmalıdır. Diğer durumda, ilimleri öğrenmek için sürekli geri dönerek bir diğerini öğrenmeye çalışır, bu da öğrencinin bocalamasına neden olur. Her iki ilimde tam manasıyla öğrenilemez ve muğlak bir halde öğrenci zihninde yer alır. Bu yüzden öğrenci, tüm dikkatini öğrenmeyi amaçladığı ilme yöneltmeli ve kendini ona vermelidir. Bu durum öğrenmenin gerçekleşmesi ve bir ilimde meleke kazanmanın gereğidir (Uludağ, 2012: 979- 980).

İbn Haldun'un eleştirdiği bu yönlerine bakılarak, ideal öğretmen profilini çıkarmak mümkündür. Öğretmenin kendisini mesleki olarak geliştirmiş, öğrencisini tanıyan ve bireyselliğe önem veren kısaca mesleki yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Sünbül; öğretmenin sahip olması gerektiği yeterlilikleri üç sınıfta toplamıştır.

Kişisel Yeterlilik: Kişisel sorumluluk, yaratıcılık, problemleri çözme becerisi, eleştirel düşünme, grup-ekip olarak çalışabilme, yeniliklere açık, merhametli, hoşgörü sahibi ve anlayışlı olmasıdır. Bu konuyla ilgili bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri 1983 yılında Murray tarafından yapılan eski bir çalışmadır.

12000 civarında adrese ‘ Bana en çok yardım eden öğretmen’ başlığı altında anket tipi bir çalışma göndermiştir. Aldığı cevaplardan en sevilen öğretmenlerin kişilik özelliklerini şöyle özetlemek mümkündür. İşbirlikçi, demokratik tutum, kişiye nezaket ve anlayış, sabır, geniş bir ilgi yelpazesi, hoş bir görünüş ve davranışlar, adalet ve tarafsızlık, espri yapma yeteneği, tutarlı davranış, öğrenci sorunlarıyla ilgili olma, esneklik (Kızıltepe,2002).

Alan Yeterliliği: Konusuyla ilgili mesleki bilgiye sahip olma ve nitelik ve nicelik olarak kendini geliştirmiş olmalıdır. İyi ve etkili bir öğretmen, mesleki bilgiye sahip olmakla yetinmeyip, bu bilgileri derslerine, açıklamalarına, ev ödevlerine, sınavlara, sorulara ve sınıf içi etkinliklere nasıl yansıtacağını da çok iyi bilendir. Bu yüzden öğretmenlik mesleği doğuştan gelen yeteneklere dayanmamakta; sürekli bir çalışma ve gelişmeye bağlıdır.

Derse iyi hazırlanmak kadar, hazırladığı dersi netlik, belirginlik ve açıklıkla anlatmak da iyi öğretmenlerde bulunan bir vasıftır. Son zamanlarda yapılan çalışmalar netlik ve belirginliğe önem vermiş ve alınan sonuçlara göre, derslerini belirgin ve net açıklamalar ve örneklerle anlatan öğretmenlerin öğrencileri hem daha fazla öğrenmekte hem de öğretmenleri hakkında daha olumlu bir kanı taşımaktadırlar (Kızıltepe,2002).

Eğitsel Yeterlilik: Kendine uygun strateji, yöntem ve teknikler geliştirme, araç-gereç kullanım bilgisi, sınıf yönetme ve öğrencilerle iletişim kurabilmesidir (Sünbül, 2002).

İyi bir öğretmen olmak için bu yeterliliklerin birinin var olması, yetersiz kalacaktır. Öğretimin kaliteli olması için sadece alanında bilgi sahibi olmak değil bu konunun nasıl öğretileceği noktasında da kendini geliştirmiş olması gerekmektedir.

4.3.İbn Haldun’a Göre Eğitim-Toplum ve Ekonomi İlişkisi

Toplumların yaşam tarzlarını, sosyal ve siyasi yapılarını, geçim tarzlarını farklılaştıran iktisadi faaliyetlerdir. İktisadi faaliyetler toplumun her alanını etkileyen önemli bir faktördür. Bu yüzden insanı ve toplumu, yaşanan psikolojik oluşumu, sanatları anlayabilmek için toplumların iktisadi yapılarını yerli yerinde incelemek gerekir (Kozak,1984).

İbn-i Haldun ilmi öğrenmeyi sanat olarak görmüş ve bu yüzden sanatın da sadece şehirlerde geliştiğini belirtmiştir. Sanatların kalitesini ve sayısını, şehrin umranına, huzur ve refahına bağlamıştır. Çünkü sanatlardaki gelişmenin nedeni; insanın ekonomik yaşamına ilave bir husustur. Hangi şehirde insanların ekonomik çalışmaları ve emekleri geçimlerini sağlamaktan daha fazla olursa ilim ve sanata yönelme ihtiyacını da o kadar çok hissedeceklerdir.

Köylerde ya da medeni olmayan şehirlerde (mütemeddin) yetişmiş insanlar ilim öğrenmek isterse orada tahsil imkanı bulamamıştır. Bu yüzden ilim tahsil etmek için medeniyet olarak daha gelişmiş şehirlere gitmesi gerekmiştir. İbn-i Haldun bu konuya açıklık getirmek için bazı şehirleri örnek olarak sunmaktadır:

Tesbit etmiş olduğumuz bu hususları, Bağdat, Kurtuba, Kayravan, Basra, ve Kufe gibi şehirlere tatbik ediniz. İslam'ın ilk döneminde buralarda umran ziyadesiyle ilerlemiş ve hadaret (huzur) yerleşmiş olduğundan bakınız oradaki ilim denizi nasıl coştı? Ora sakinleri talimle alakalı istilahlara (tedris usulü, teknik terimler) muhtelif ilim dalları, (yeni) meseleler ve fenler ortaya koyma itibariyle türlü türlü yollar tuttular, önceki (alimlerin tümünü) geçip sonraki (alimlerin hepsine) üstün geldiler. Fakat vakta ki, buralardaki umran gerileyip sakinleri dağıldı, o vakit bahis konusu (ilim ve sanat) sevgisi, üzerinde bulunan her şeyle birlikte duruldu (Uludağ, 2012: 781).

İbn Haldun, umranca geri kalmış toplumlardaki halkın geçim derdine düşmesinden dolayı sanata yönelmediklerini belirtmiştir. Eğer bir yerde zaruri ihtiyaçlar karşılanır ve fazlası olursa bu lüks olur ve sanata yönlendirir. Çünkü insanlar, sanatlara ve ilimlere kendilerini hayvanlardan ayırt eden fikir sebebiyle muhtaçtır. Yeme içmeye de muhtaçtır ve sanattan daha önce gelmektedir. Bir yerde lüks yaşam varsa, sanatın inceliklerini de görmek mümkündür.

İnsan, sürekli bir biçimde birincil ve ikincil ihtiyaçlarını tatmin etme uğraşısı içinde olan bir varlıktır. İlk önce besin, konut ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlar, ardından da yaşamak için zorunlu olmamakla birlikte yaşamı güzel kılan başka türden, ikincil ihtiyaçlar peşinden koşmaktadır. Açıkta ki İbn Haldun, medeniyetin ve sosyal yaşamın gelişmesini açıklamak için bir 'ihtiyaçlar kuramı' geliştirmiştir. Bu kuram, ihtiyaçların nasıl dinamik bir çehreye sahip olduğunu, sadece temel ihtiyaçların karşılanmasıyla işin bitmediğini, bilakis insanın, şehir toplumlarında giderek ikincil türden ihtiyaçlar ürettiğini ve bu ihtiyaçları karşılamak için dur durak bilmeksizin çabaladığını açıklamaktadır. Doğal olarak bu çabalar sonunda insan yorulmakta ve bitkin düşmektedir (Canatan,2013: 74-75).

1943'de Maslow'un ortaya attığı ihtiyaçlar hiyerarşisinde de belirttiği üzere ihtiyaçlar davranışları başlatan ve devam ettiren güçlerdir. Amaçların doğurduğu ihtiyaçlar zincirleme bir sıra izler ve hiyerarşi içinde öncelikli olan ihtiyacın giderilmesi şartı vardır. Maslow'a göre insan sürekli isteyen bir canlıdır ancak insanın neler isteyeceği onun sahip olduklarına bağlıdır. Söz konusu hiyerarşiyi daha iyi anlamak için Cüceloğlu'nun verdiği örnekten yararlanmak mümkündür.

Bir gemi kazası sonucunda kendinizi bir adada buluyorsunuz. Açsınız, susuzsunuz, elbiseleriniz yırtılmış ve hava soğuk. Bu durumda elime bir kâğıt kalem alıp, şu adaya gelişimin ve ilk günlerimin romanını yazayım diye düşünmez, büyük bir ihtimalle açlıkla, susuzlukla, soğuktan korunmayla ilgili temel gereksinimlerinizi karşılamaya çalışırsınız. Bu gereksinimlerinizi karşıladıktan sonra, kendinize bir kulübe yapıp, adada olması muhtemel yırtıcı hayvanlardan kendinizi korumaya kalkışabilirsiniz. Daha sonra – Acaba etrafta kimse var mı?- diye düşünmeye başlar ve diğer insanlarla ilişki kurmanın yollarını aramaya koyulursunuz. Ancak diğer insanlarla ilişki kurduktan ve toplumun bir parçası olduktan sonra, bu toplumun en gözde bireylerinden biri olmayı amaçlar ve yaşamınızın deneyimlerini, başkalarının yaşantılarında gerçekleştirmeye yönelirsiniz. (Cüceloğlu,1991).

Maslow, fiziksel ihtiyaçlardan başlayıp kendini gerçekleştirme aşamasına kadar insanın sürekli daha fazlasını istediğini, giderilen ihtiyacın yerine bir yenisinin aldığını ve bu süreç devam ederken maddî değerler etkisini azaltırken manevî değerlerin önem kazandığını belirtmiştir. Bu ihtiyaçlar kuramı doğrultusunda toplumun hangi düzeyde olduğu çok açık

görülebilmektedir. Sadece fiziksel ihtiyaçlar için uğraşan bir toplum sanatla uğraşma ihtiyacı hissetmez (Pariltı,1999).

Bilim ve öğretim kurumları da dahil olmak üzere medeniyet, en yüksek safhasına ikincil ihtiyaçların karşılandığı bir ortamda ulaşmaktadır. Bu aşamaya gelmeden önce, elbette insanların hiçbir bilgi veya teknikten haberdar olmadıkları söylenemez. İbn Haldun'un burada anlatmak istediği şey, bilimlerin ve eğitim kurumlarının önem kazanması ve toplumsal yaşamda işlevler yüklenmesi, ancak bu aşamada mümkün olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, insanın fikir ve akıl sahibi olarak her zaman düşünce ve bilgi üretmekle birlikte, geçim araçlarının bolladığı bir aşamada daha fazla bilim ve eğitim faaliyetleri için zaman bulduğu anlaşılmaktadır. Demek ki insanın bilimsel faaliyetlere hız verebilmesi için onun akıl ve fikir sahibi olması yeterli değildir, aynı zamanda belirli koşulların da oluşması gereklidir. Ancak bu aşamadan sonra bilimsel ve eğitsel faaliyetlere yeterince zaman ayırmakta ve çaba sarf etmektedir (Şahin, 2011).

Maslow'un da belirttiği gibi sevilme ve saygı duyulma ihtiyacı olan insan toplulukları kendilerini gerçekleştirme ve ortaya çıkarma adına yeni arayışlar içine girebilir. Bu da sanatın doğmasındaki ilk ve önemli aşamadır. İbn Haldun bu aşamaları çok önceden sıralamış ve toplumun uygar olması için fiziksel ve güvenlik ihtiyaçlarını tamamlamış olması gerektiğini belirtmiştir.

4.4. İbn Haldun'a Göre Eğitim Konuları ve Bilimlerin Sınıflandırılması

Birçok bilim adamı, bilimlerin sınıflandırılmasında bilimlerin konu, amaç ya da işlevlerini dikkate almışlardır. Bilimlerin sınıflandırılması, birbiriyle olan bağlarının ortaya konulması ve dönemini yansıtması açısından önemlidir (Şahin,1990: 200). Günümüze kadar birçok sınıflandırma yapılmıştır. Bunlar: *“Bilimlerin sınıflandırılmasında ortaya çıkan farklılıklar iki temel nedene dayanmaktadır. Birincisi, bilime farklı bakış ve anlayışların (ör. Empirist, rasyonalist) olmasıdır. İkincisi, bilimsel gelişmelerin sürekliliğidir”* olarak belirtilmiştir (Şahin,2014).

Bilimlerin sınıflandırılmasıyla ilgili eski çağlardan bu yana birçok çalışma yapılmıştır. Ama her ilim insanı temele aldığı konuya göre bilimleri ayırmıştır. Aristo, felsefeyi temele alarak bilimi üçe ayırmış; teorik bilimler (matematik, fizik, metafizik), pratik bilimler, poetik (şiiir, diyalektik). İslam dünyasında ise İbn-i Haldun bilimleri sınıflandırırken din eğitiminin ortaya çıkardığı sürece göre şekillendirmiştir. İbn-i Haldun ikiye ayırmıştır:

1. Tabii Bilimler (Natural): Matematik, astronomi, kimya, tarih, coğrafya, mantık, müzik vb. ilimler bazılarından. Daha pek çok sayıda disiplin ve konu vardır. İbn-i Haldun tabii ilimlerden bahsederken, insanın kendisinin bu ilimleri öğrenebileceğini belirtmiştir. *“İnsan, fikrinin tabiatı ile bunlara vakıf olabilir, beşeri idrak vasıtaları ile bunların mevzularına, meselelerine, burhanlarının şekillerine ve talim usullerine (bizzat) yol bulabilir”*(Uludağ,2012:782). İnsandaki idrak sayesinde bu ilimleri araştırıp, üzerinde düşünerek isabetli bir şekilde doğruyu yanlıştan ayırabilir.

2. Nakli-vaz-i Bilimler (Traditional): Tefsir, kıraat, hadis ilmi, rüya, tasavvuf, fıkıh ve kelimadır. Nakli ilimleri öğrenmek bireyin kendi çabasıyla ortaya çıkaracağı bir bilim değildir. Burada bir vaz edenin olması gerekmektedir. Kıyas yoluyla aslını değiştirmeden genel meseleler çözüme kavuşturulmaktadır. Kıyas olmasını da belirten nakildir.

Asl olan nakli haber olmasa, kıyas da onunla elde edilen fer’de olmazdı. Zira kıyas, müsbit değil, muzhirdir, yeni bir hüküm ortaya koymaz, esasen nakilde mevcut olan hükmü izhar eder. Onun için sözü edilen kıyas da (akli değil), naklidir. Şu halde bu kıyas da nakle racidir, zira onun bir fer’i olarak ortaya çıkmıştır” (Uludağ, 2012:782).

Bu ilimlerde Kur’an başlı başına kaynaktır. Peygamberimiz de şeriati emretmiş ve sünnetten gelen şer’iyyet(şeriata uygun olma) ile bu ilimlerden istifadeyi kolaylaştırmıştır.

İbn-i Haldun umumi olarak vaz-i ilimlerin, diğer dinlerdeki nakli ilimlerle ortak olduğunu ancak; hususi olarak da birbirinden farklı olduğunu söylemiştir. Çünkü İslam diniyle beraber diğer dinlerdeki nakli ilimler ortadan kalkmış ve terk edilmiştir. Diğer ilimleri tetkik (mütalaa) etmek sakıncalı görülmüştür (Uludağ, 2012).

Her ne kadar İbn Haldun kendi çağına özgü ikili bir bilim sınıflandırmasından (akli ve nakli bilimler) hareket ediyorsa da, o aslında bu sınıflandırmayı aşmış bir düşündürdür. Çünkü söz konusu ikili sınıflandırmaya bir grup bilim dalını daha ekleyerek, üçlü bir sınıflandırmaya ulaşmıştır. O, tarih, sosyoloji, ekonomi ve siyaset gibi sosyal bilimleri ‘medeniyet bilimleri’ ya da ‘yeni bilimler’ olarak adlandırmıştır (Canatan,2013: 99).

İbn Haldun ilimleri sınıflandırırken temeline İslamı koymuş ve ona göre şekil vermiştir. Döneminde yer alan ilimleri konu, amaç ve türlerine göre sınıflandırmıştır. Akli ve nakli ilimler ayırımı bilginin kaynağına göre yapılmıştır. Kendi çağında ve önceki çağlarda geçerli olan bu ilimlerin sadece bilgi kaynakları itibariyle değil toplumsal kökenleriyle de farklı olduğunu belirtmiştir.

İbn Haldun, medeni halk arasında ilimlerin iki sınıfta olduğunu belirtmiştir:

1.Amaç Olan İlimler: Şeriattan tefsir, hadis, fıkıh ve ilm-i kelim; felsefeden tabiat ve ilahiyat gibi... Bu ilimlerden geniş bir şekilde bahsetmek, meseleleri derinlemesine incelemek, konuları tam anlamıyla açmanın hiçbir sakıncası yoktur. Bu şekilde yapılması, öğrencinin melekesini pekiştirir ve bu ilimlerin manalarını da tam anlamıyla kavramış olur.

2.Sözü Edilen İlimler İçin Âlet ve Vesile Olan (Aracı) İlimler: Şer’i ilimler için Arapça, hesap ve benzerleri; felsefi ilimler için mantık gibi... Bu ilimler, diğer ilimlerin öğrenilmesine vasıta, aracı oldukları için çok fazla detaya girilmeden, ayrıntılarda boğulmadan, enine boyuna tartışılmadan konular işlenmelidir. Çünkü bu ilimlerin tek bir amacı vardır, o da diğer ilimlere âlet olmalarıdır. Eğer bu amacın dışına çıkılırsa, bu ilimlerle uğraşmak boş işlerden sayılmakta ve ömrü zayi etmektedir. Bu ilimlerin ayrıntılarına inilmesi, öğrenmeyi zorlaştırır ve melekenin oluşmasına engel olur. Tüm bu ilimlerin öğrenilmesine imkan yoktur, işte bu yüzden maksatlarının dışına çıkılmadan ilim öğrenilmeye çalışılmalıdır. Diğer türlü bu ilimler *esas itibariyle boş laftan ibarettir* (Uludağ,2012:985).

4.5. İbn Haldun’a Göre Beceri ve Mesleki Eğitim

Kişilere, toplumsal yaşamda ve özellikle iş hayatında gerekli bilgi ve becerileri vermek, kalifiye ara eleman yetiştirmektir. Mesleki eğitim, kişinin iş hayatındaki mesleği ile ilgili

bilgi, beceri ve iş alışkanlıkları kazandıran, kişinin yeteneklerini geliştiren eğitim şeklidir. Amacı, kişinin nitelikli duruma gelmesi, yeni bilgi ve beceriler kazanması ve aktif iş gücünün verimli hale getirilmesidir (Küçüköksel, Akpınar, 2016). “*Bireysel ve toplumsal yaşam için zorunlu olan belirli bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve pratik uygulama yeteneklerini kazandırarak bireyi zihinsel, duygusal, kişisel, sosyal ve ekonomik yönleriyle dengeli bir biçimde geliştirme sürecidir*” (Alkan, Doğan, Sezgin, 2001: 21).

Bir insan, ihtiyaçlarını karşılamak için bir şeyler üretmeye ve ekonomik faaliyetlerde bulunmaya ihtiyaç duyar. Temel ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla diğer insanlara muhtaç durumdadır. Bu yüzden hem kendi ihtiyaçları için hem de diğer insanların ihtiyaçları için mal üretmeli ve hizmet etmelidir.

İbn Haldun sanatları iki gruba ayırmıştır. Zaruri ihtiyaçlarla ilgili olanları *basit*, lüks ihtiyaçlarla ilgili olana ise *mürekkeptir*. Basit ihtiyaçlar, öğrenilmesi gereken ilk sanatlardır. Bu sanatlar basit, zaruri ihtiyaçlarla ilgilidir ve öğrenilmesi kolaydır (Uludağ, 2012: 722).

Sanatlar bir başka açıdan da üçe ayrılır. Birincisi, geçime mahsus olan; ikincisi, düşünceye mahsus olan; üçüncüsü, siyasete mahsus olan sanatlardır. Geçime mahsus olan sanatlar, ister zorunlu olsun ister lüks olsun, bireyin geçim kaynağı olan mesleğidir. Dokumacılık, ipekçilik, marangozluk, demircilik... vb. İnsanın özelliğini teşkil eden düşünceye mahsus olan ilimler ve sanatlar ise; sahaflık, musiki, şiir, ilim öğrenmedir. Siyasete ait (sevk ve idare) sanatlar da, askerlik vb. mesleklerdir (Uludağ, 2012: 723).

İbn Haldun, birçok sanatın varlığından bahsetmiş ancak bazı sanatların zaruri (önemli ve şerefli) olduğunu söylemiştir. Zaruri sanatlar; çiftçilik, bina inşaatı (mimari), terzilik, marangozluk, dokumacılıktır. Konusu itibarıyla şerefli ve önemli olanlar ise; ebelik, tababet, hat ve kitabet (yazarlık), sahaflık, musiki, tıptır (Uludağ, 2012).

Bir beldenin umranca ileri olması, oranın sanatta da ileri olmasını sağlar. İbn Haldun, “*sanatlardaki (kalitece) iyileşme bir beldenin umranı nisbetinde (ileri durumda) olur. Çünkü bu takdirde sanatlar, refahın ve servetin meydana getirdiği talep sebebiyle zarifleşir ve*

bunların kaliteli olanları rağbet görür” (Uludağ,2012:723), demiştir. Bedevi ve umranca ileri olmayan toplumlarda basit sanatlar oluşur. Bunlar da marangozluk, terzilik, kasaplık, demircilik gibi zaruri ihtiyaçlardan doğan sanatlardır, ancak bu sanatlar da tam olarak gelişmiş seviyede değildir. Umran olarak gelişmiş toplumlarda ise; zaruriyet halinin dışında lüks hayat başlamıştır. Bu yüzden sanatlar da gelişmiş olarak ortaya çıkar ve halk refah içinde yaşamaktadır. Ayakkabıcılık, debbağlık (dericilik), ipek işlemeciliği, kuyumculuk gibi sanatlar refahtan ortaya çıkan geleneksel meslekler haline dönüşmüştür. İtriyatçı (parfümeri), kalaycı, hamamcı, aşçı, simitçi, keşkek ustası, raks gibi sanatlar insanların geçim kaynakları haline gelmektedir (Uludağ,2012). İbn Haldun,

Umran, haddinden fazla olursa, bu çeşit sanatlar da haddinden fazla olur. Nitekim Mısır’dan bize ulaşan haberlere göre ora halkı arasında, batıda bizim aramızda bulunmayan bir takım meslekle uğraşanlar varmış. Bunlar (papağan gibi) yabani kuşları ve evcil eşekleri eğitiyor, maddelerin mahiyetlerinin değiştiği vehmini vererek acıib şeyler hayal ettiriyor (ilizyonizm), deve (türkülerini söyleyip ve bu türkülerin nağmelerine göre develeri) sevk etmeyi, raks etmeyi, havada gerili ipler üzerinde yürümeyi (canbazlık) hayvan ve taş gibi ağır cisimleri kaldırmayı belletiyorlarmış. Bu ve benzeri sanatların burada değil de orada bulunmasının sebebi Mağrip şehirlerindeki umranın Mısır ve Kahire’deki umran seviyesine ulaşmamış olmasıdır (Uludağ,2012:724).

ifadeleriyle kendi şehrinin umranca Mısır’dan geri olduğunu belirtmiştir.

V. BÖLÜM

İBN HALDUN'UN EĞİTİM - ÖĞRETİM YÖNTEM VE TEKNİKLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

5.1.Aynı İlimlere Dair Eserlerin Çok Olmasının Öğrenmeye Etkisi

İbn Haldun, *ilimlere dair olan müellefatın çokluğu, onların tahsilini engeller* şeklinde belirttiği ifadedeki esas; İslam'da yer alan ilim geleneği hakkında önemlidir. İlimlere ait eserlerin ve teliflerin çok olması, öğrencilerin bilgileri öğrenmesini zorlaştırır ve hedeflenen amaca ulaşamaz. Halbuki hepsinin manası ve amacı birdir, aynıdır. Durum böyleyken, öğrenciden bu eserlerin hepsinin hafızasında tutması istenmekte ve bir diğerinden ayırt etmesi beklenmektedir. Fakat talebenin ömrü, bu eserlerin hepsini birden tahsil etme yolunda harcanır gider. (Uludağ,2012: 976).

Şayet talebelere ders okutan muallimler sadece mezheple ilgili meselelerle iktifa etmiş (telifatı ve tariklerini bir yana bırakarak sadece mezhebin ahkâmını belletmekle yetinmiş) olsalardı iş bundan çok içerik, daha az zahmetli olur, talim ise basit ve tahsili rahat bir halde bulunurdu. Lakin bu devası bulunmayan bir dert (ve ilacı almayan bir illet)dir. Çünkü âdetler (ve itiyatlar) bu noktada karar kılmış, o yüzden de bu husus ne nakli ne de tahvili mümkün olmayan bir tabiat haline gelmiştir (Uludağ,2012:976).

İbn Haldun'un belirttiği eğitimde ekonomi (tasarruf) ilkesiyle bağdaşmaktadır. Öğrenci, en kısa zamanda en az araçla en az güç harcayarak istenilen hedefe ulaşması istenmektedir. Kısaca esas hedef az zaman, az para ve az enerji ile öğretimin amaçlarını gerçekleştirebilmektir. İbn Haldun da ilmi eserlerin, bu eserde yer alan bilgi ve terimlerinin çok olmasının öğrencinin gereksiz yere zamanını alacağını ve öğrenimini zorlaştıracağını belirterek, eğitimde ekonomiklik ilkesinin önemini vurgulamıştır.

İbn Haldun, kendi dönemindeki fıkıh kitaplarını eleştirmektedir. Maliki mezhebinin fıkıh kitabı *Müdevvene*'yi ve bu esere yazılan İbn Yunus'un, Lahmi'nin, İbn Beşir'in ve Utbiye'nin şerhi olan *Mukaddimat*, *Beyan* ve *Tahsil*'i, İbn Hacıp'in eseri ve bu esere yazılan şerhleri

örnek olarak göstermektedir. Ona göre, öğrencinin fetva verebilmesi için, bu eserlerdeki usul farklılıklarını anlaması ve ezberlemesi gerekmekte ancak bu da ister istemez eksikliklere neden olmakta ve ilim olarak geride kalmasına neden olmaktadır. Halbuki öğrencilerin şerh ve haşiyeleri okuyup ezberlemekten ziyade, yalnızca mezhebe ait meseleleri öğrenmesi daha kolay olur. Bu yüzden eserlerin çokluğuyla ilgilenilmemeli, özüyle ilgilenilmelidir. Böylelikle öğrencinin öğrenmesi kolaylaşacak ve kavramlar içinde boğulup kalmayacaktır (Uludağ,2012).

5.2.İlimlere Dair Eserlerin Özet Olmasının Öğrenmeye Etkisi

İbn Haldun, sonradan yetişen alimlerin birçoğunun eserlerinde kısaltmalara gittiğini belirtmektedir. Ancak bu durum bir eserde bulunması gereken özellikleri kapsamamakta ve öğretimde bazı sorunlara neden olmaktadır. Ona göre bu eserler:

- İlme ait yol ve yöntemler kısaltılarak bir araya getirilmiş ve fihrist mahiyetinde kalmıştır, anlamı eksiktir.
- Bu eserleri, ilmi öğrenmeye kabiliyeti ve hazırlığı olmayan öğrenciye verildiğinde karmaşık gelecektir. Bu da talimde bir fesad ve tahsilde ihlaldir.
- Anlaşılması zor kavramların araştırılıp öğrenmesi, öğrenciyi meşguliyete sokar ve bunlar arasından meseleleri ortaya çıkarması zorlaşır.
- Üst üste yığılmış anlaması güç kavramların derinlemesine incelenmesi, öğrenci için vakit kaybıdır ve zamanını boş yere harcamasına neden olmaktadır.
- Bu eserlerle yapılan eğitim, öğrencide tam olarak meleke oluşturmaz ve geliştirmez.
- Öğrencide unutma ve karıştırma çok fazla olur.
- Bir melekenin oluşması için tekrar önemlidir; ancak bu eserlerden dolayı tekrarlardan uzak kalınmakta bu da melekenin geliştirilememesine neden olmaktadır.
- Bu alimler kısaltma yaparak, öğrenciye dersleri kolay ezberletmeyi amaçlamışlar ancak faydalı melekeler tahsil etme ve bunu zihne iyice yerleştirme konusunda öğrenciye set çekmiş ve onları zorluklarla karşı karşıya getirmişlerdir (Uludağ, 2012: 978).

İbn Haldun burada bir ders kitabının nasıl olmaması gerektiğini belirtmiştir. İdeal bir ders kitabında bulunması gereken özellikleri birkaç başlık altında toplamak gerekirse:

1.İçerik Bakımından: İçerik, dersin hedef davranışları için bir araçtır. Bu bağlamda içeriğin hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken kurallar vardır. Şu şekilde sıralanabilir:

- a. Kitabın içindeki konular kolaydan zora, somuttan soyuta ve uzaktan yakına göre sıralanmalıdır.
- b. Konunun öğrenci tarafından anlaşılabilmesi için bütünden parçaya, basitten karmaşığa ve kronolojik sıralamasına dikkat edilerek içerik oluşturulmalıdır.
- c. İçerik, günlük hayatla bağdaştırılabilmeli, anahtar kelimeler açıklanmalı, öğrencinin seviyesine göre ayarlanmalıdır.

2.Dil ve Anlatım Bakımından: Bir ders kitabında içerik hazırlanırken dil ve anlatımında dikkat edilmesi gereken önemli kurallar vardır. Bunlar:

- a. Kitapta kullanılan dil öğrencinin seviyesine uygun olmalıdır.
- b. Cümle uzunlukları standartları geçmemeli ve her yaşa göre cümlenin uzunluğu ayarlanmalıdır.
- c. Öğrencinin de dil gelişimini destekleyici olmalıdır.
- d. Dil bilgisi kurallarına uygun olarak yazılmalıdır.
- e. Verilen bilgiler arasında kopukluk olmamalı, kavramlar yeterince açıklanmalı, sade bir dille ifade edilmelidir.
- f. Konunun türüne göre anlatım şekilleri kullanılmalıdır (Şahin,2004).

İbn Haldun'un da belirttiği gibi iyi hazırlanmış bir ders kitabı öğrencinin öğrenmesini kolaylaştırır ve onda meleke kazanmasını sağlar. Onun melekeden kastı Tertemiz'in de belirttiği:

Bireyin öğrenmesi onun davranışında nispeten kalıcı bir değişme olması anlamına geldiğine göre, öğretmede, bireyin davranışlarında böyle bir değişiklik yapmak için çeşitli

yollardan yararlanılır. Öyle ki eğitim sisteminde öğretme ve öğrenme, aynı sürecin iki değişik noktadan görünüşleridir. Buna davranış değiştirme süreci de denilebilir (Tertemiz,2001:20).

Öğrenci de davranış değiştirme sürecine etki eden faktörlerden biri de ders kitabıdır. Bu yüzden ders kitabı oluşturulurken gerek yukarıda belirtilen kurallara gerekse bunların haricindekilere dikkat etmek gerekmektedir.

5.3. Öğretim İlke ve Yöntemlerinde Kullanılması Doğru Olan Metotlardan Tedricilik

İlimlerin, öğrencilerin zihinlerinde yer edebilmesi için azar azar ve peyderpey öğretilerek faydalı ve etkili olabilmesi sağlanmalıdır. İbn Haldun bu konuyla ilgili bir öğretmenin nasıl ders anlatması gerektiğini üç tekrar tekniğine göre açıklamıştır:

1.Tekrar: İlk aşamada öğretmen, bir ilmin ilk olarak esaslarını anlatır, bu meseleleri de kısa ve özet bir açıklama yaparak öğrenciye aktarmalıdır. Bu öğrenciyi ilme yaklaştırır ve zihnini hazırlar. Böylelikle öğrenciyi düşünmeye sevk eder ve anlatılanları anlamaya çalışır. Bu sürecin amacı; öğrencinin dersi anlamasını ve meseleleri kavramasını sağlamaktır. Ancak bu ilk aşama zayıf bir melekedir.

2.Tekrar: Öğretmen tekrardan, öğrenciyi o derse döndürür ve zihninde yer etmesini sağlar. Bu sayede öğrenci, bilgi düzeyinde daha üst seviyeye ulaşır. Böylelikle meseleleri daha iyi açıklar ve izah ederek özet bilgi düzeyini genişletmiş olur. Bu süreçte öğretmen, öğrencideki çatışmaları, anlaşmazlıkları ve buna bağlı sebepleri çözmeye çalışır. İşte o zaman öğrencinin melekesi iyileşmiş olur.

3.Tekrar: Bu derste iyice yetişmiş olan öğrenciyi, öğretmen tekrar derse döndürür. Dersle ilgili zor, karmaşık ve hala muğlak, belirsiz olan yerleri ona açıklar. Anlamadığı hiçbir konu bırakmaz. Böylece öğrenci, ilme ait hikmetlere ve aslına ait bilgilere sahip olur ve melekesi tam manasıyla oluşur (Uludağ, 2012: 979).

Faydalı ve etkili ilim öğretme yöntemini bu şekilde açıklayan İbn Haldun, bu aşamaların öğrenciden öğrenciye göre kısaltılabileceğini de belirtmiştir. Dersin işlenişinde en büyük rol öğretmenindir. Etkili bir öğretmen, dersin giriş, gelişme ve sonuç bölümlerini planlar ve öğrencilerinin seviyelerine göre sunar.

Etkili öğretmenler, dersleri öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarıyla ilişkilendirdiklerinde ve onlara başarılı olabilecekleri görevler verdiklerinde öğrencilerin derslere daha fazla katıldıklarını bilirler. Öğrencilerin farklı yeteneklerinin ve öğrenme hızlarının olduğunu bildiklerinden erken bitiren öğrencilere yeni ödevler verirler. Ders boyunca tüm öğrencilerle etkileşim halinde olmanın öğrencilerin ne kadar iyi yaptıklarını anlamının en iyi yolu olduğunu bilirler. Derse, dersin amaçlarını belirterek başlarlar. Ev ödevlerinin doğru yapıp yapılmadığını kontrol ederler. Ve ihtiyaç olduğunu gördüklerinde konuları tekrar ederler. Öğrencilerin kendilerinden istenileni anladıklarından emin olmak için direkt sorular sorarlar. Doğruluğunu ve hızını değerlendirmek ve yardıma ihtiyacı olanları belirlemek için bireysel çalışmalarını takip ederler. Her bir dersin sonunda konunun ana noktalarını özetlerler ve ev ödevi vermeden önce öğrencinin anlayıp anlamadığını kontrol ederler. Konuyla ilgili zorluk ve karmaşıklık dereceleri farklı sorular sorarlar. Öğrencinin cevap verebilmesi için bir müddet beklerler. Öğrenci sustuğunda ekleyeceği bir şeyler olabileceğini göz önünde bulundurarak biraz daha beklerler. Cevap yanlış ise soruyu açıklayarak öğrencinin doğru cevap vermesine yardımcı olurlar (Tatar,2014: 6).

İbn Haldun modern öğretim yöntemlerini ve etkili bir öğretmenin özelliklerini birbirine sıkı sıkıya bağlı olarak açıklamıştır. Etkili bir öğretmen, öncelikle kendi dersini iyi planlamalı, ders kaynağını iyi seçmeli, öğrencileriyle iletişimi güçlü olmalı ve onları iyi tanımalı, ders içerisinde çeşitli yöntem-teknipler kullanarak dersin işlenişini ve anlama, kavrama, geliştirme gibi öğrenci özelliklerini destekleyici nitelikte sunmalıdır.

5.4. Çocukların Eğitimi ve Bu Hususta İslam Beldelerinde Takip Edilen Muhtelif Usûller

İslam dininin gelmesinden sonra, tüm Müslüman ülkelerde Kuran eğitimi ve öğretimi önem kazanmıştır. Çocukların eğitimi için ilk program, Hz. Ömer döneminde yapılmıştır ve diğer şehirlere bu program gönderilmiştir:

Çocuklarınıza yüzmeyi ve ata binmeyi öğretiniz. Onlara darb-ı meselleri ve güzel şiirleri rivayet ediniz. Diğer bir programa göre de çocuklara yazı, aritmetik ve yüzmeye ile birlikte babalarına ve kendi çocuklarına karşı olan vazifeleri öğretilmekte idi. Kur'an'ı öğrenmiş olanlar, çocukların eğitim işini üstlendikleri zaman, Kur'an eğitimi bu ilk bilgilerin mihranı oldu. Daha sonra Kur'an öğretimi her şeyin önüne geçti. Kur'an'dan sonra biraz gramer, aritmetik ve biraz da şiir öğretmek suretiyle bu ilkokul dersleri sona eriyordu (Kazıcı,2016: 20).

İbn Haldun da ilk olarak çocuklara Kur'an öğretiminin eğitimde temel oluşturduğunu belirtmiştir. Nedenini ise; *“Küçüklerin talimi çok daha fazla köklü olup daha sonraki (yaşlarda alınan eğitime ve öğretime) esas teşkil eder. Çünkü kalpler (ve zihinler) için ilk önce olan, (diğer) melekelerin temeli gibidir. Temel üzerine bina kılınan şeyin hali, temele ve bu temelin muhtelif üsluplarına göre olur”* (Uludağ,2012:986) diyerek açıklamıştır. Kendi döneminde bulunan İslam ülkelerindeki eğitim yöntemlerine eleştiriler getirmiştir.

- **Mağrip Halkı (Batı Afrika [Fas ve Yemen]):** Buranın halkı sadece Kur'an'ı öğrenmeyi, onu en iyi şekilde okuyabilmeyi, Kur'an hattını ve ayetlerin ihtilaflarını en iyi şekilde kavramayı amaçlar. Ne fıkıh, ne hadis ne de şiir gibi ilimleri karıştırmazlar. Bir öğrenci, ister bir yaşlı olsun isterse ergenlik çağına gelen bir genç, tilavetinde ve kıraatında başarılı olana kadar eğitim alır. Bu yüzden en iyi Kuran hattı ve hıfzı konusunda kendini geliştiren halk, Mağriplilerdir.
- **Endülüslüler:** Eğitimin temelini Kur'an oluşturduğu için, merkeze alınmış, bunun yanında şiir, nesir, Arap grameri de öğretilmiştir. Kur'an hattına çok önem vermişler ve öğrencilerin güzel yazı yazmaları üzerinde durmuşlardır. Bu süreç, çocukların ergenlik yaşını geçip, gençlik çağına kadar böyledir. Fakat İbn Haldun Endülüslüleri bir noktada eleştirmektedir: eğitimini tamamlayan öğrenci, bir üst seviyede eğitim olmadığı için süreç sekteye uğramakta ve ilimden uzaklaşmaktadır.

- **İfrikiye (Tunus ve Cezayir):** Endülüs'ün doğusunu Haçlılar ele geçirmiş, buradaki hocalar da Kuzey Afrika'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Tunus'a yerleşen Endülüslü hocalar, buranın öğrencilerini kendi yöntem ve teknikleriyle yetiştirmişlerdir. Bu yüzden Kuzey Afrika'nın eğitim yöntemi, Endülüslülere benzemektedir; ancak Kur'an ilmiyle beraber hadis ilmi yapmaları yönüyle ayrılmaktadır. Öğrenciler, Kur'an'ın ezberletilmesi, güzel okunması, ihtilafların öğrenilmesi ve güzel yazı yazma konularından muaf tutulmaktadır.
- **Doğu (Maşrik):** İbn Haldun'a gelen rivayetlere göre; Kur'an ilminin yanında diğer ilimler de öğretilmektedir, ancak neye önem verdiklerini bilmemektedirler. Bu ilimler öğretilirken hat ilmiyle karıştırılmamakta, sıbyan mekteplerinde de bu konuya yer verilmemektedir. İlkokullarda güzel yazı dersi ayrı olarak verilmekte, bu konuda isteği ve başarısı olan öğrenciler uzmanlarından ayrı olarak öğrenmektedir. Diğer öğrenciler bozuk bir yazıyla öğrenimlerine devam etmektedirler (Uludağ,2012:986-987).

Batı ve Kuzey Afrika ülkelerinde, sadece Kur'an öğretilmesi, bu halkların dil konusunda kendini geliştirememesine neden olmuştur. Kur'an'dan herhangi bir meleke oluşmaz ve insanların da ona benzeyen eserler ortaya konulmasına izin verilmemiştir. Sadece Kur'an eğitimi alan buranın halkı ise, Arap lisanı konusunda geri kalmış ve kendisini ifade etmekte yetersiz kalınca bu konuda da bir meleke kazanamamışlardır. İfrikıyeliler, Mağriplilere göre, daha iyi durumdadır. Çünkü onlar, Kur'an öğrenirken, diğer ilimlere ait tabirleri de kullanmakta ve bir örneğin benzerini oluşturma, kelimeleri düzenleyerek cümle kurma gibi konularda daha başarılı olmaktadır.

Endülüslüler ise; öğretimde her türlü ilmi kullanmış, şiir ve nesire önem vermiş, en baştan beri Arap lisanını öğrenmiş olmaları hasebiyle bu dili en iyi bilen halk olmuşlardır. Ancak, Kur'an ve hadis ilminden uzak kalmaları nedeniyle şer'i ilimlerde geri kalmışlardır. Bu nedenle çocukların temel eğitimlerinden sonra alacakları ikinci eğitimde yeterince başarılı olamamışlardır (Uludağ, 2012: 988).

İbn Haldun son olarak da Kadı Ebu Bekir B. Arabî'nin Rıhle kitabında yer alan talim konusundan bahsetmektedir. Arabî, eskiden beri süregelen güzel şeyleri tekrar etmiş ve

yenilerini üzerine eklemiş, Endülüslüleri gibi Arapça ve şiire önem vermiş, şiir öğretimini tüm ilimlerin üzerinde uygulamıştır. Bu konuda Arabî şu görüşü benimsemiştir:

Şiir Arap divanıdır. Dilin bozulmuş olması, talimde şiir ve Arapça tedrisinin zaruri olarak takdim edilmesini icap ettirmektedir. Sonra bundan hesaba geçilerek temel kaidelerini belleğe kadar onda temrinler yaparlar. Sonra Kur'an dersine intikal olunur. Çünkü bu mukaddimeden sonra talebe için artık bu husus kolaylaşmış olur (Uludağ, 2012:988).

Ona göre, orada insanlar çocuklara dil eğitiminden önce ilk olarak Kur'an öğretmekte, çocuklar da anlamadıkları Kur'an'ın önemini kavrayamamaktadırlar. Kur'an öğretiminin öne alınmasında, Kur'an öğretmenin bereket ve sevap olarak bilinmesi ve çocukların ileri yaşlarında ilme engel olabilecek bazı durumların çıkmasıyla çocuğu elinde tutamama gibi etkenlerin ortaya çıkması cari adet haline gelmesine neden olan sebeplerdendir. Arabî'ye göre çocuğa ilk önce dil, güzel yazı ve matematik gösterilmeli daha sonra Kur'an öğretimi yapılmalıdır. Ardından sırasıyla fıkıh, cedel (diyalektik) ve hadis ilmi öğretilmelidir. İbn Haldun da bu konuda Arabî'yi desteklemekte ve tercih edilmesi gereken yöntem olarak belirtmektedir (Uludağ,2012).

İslam dünyasında, medrese eğitiminden önce öğretim; mescid, alimlerin evi, saray, kitapçı dükkanı gibi farklı yerlerde yapılmaktaydı. Buralarda okuma- yazma, Kur'an öğretimi ve ilk dini bilgiler öğretilmekteydi.

İlk mekteplerin (küttab) programları Kur'an etrafında toplanmıştı. Kur'an, talebelerin okumayı öğrenirken mütalaa ettikleri herhangi bir kitabın yerini tutuyordu. Aynı şekilde yazı öğrenimi için de, yazacakları parçaları ondan seçiyorlardı. Talebeler okuma- yazma öğrenimi ile birlikte Arap dili gramerini, peygamberlerin kıssalarını ve bilhassa Peygamber Muhammed'in hadislerini de öğreniyorlardı (Kazıcı,2016: 18).

İbn Haldun, kendi döneminde var olan eğitim anlayışını aktarırken doğru bulduğu yöntemleri belirtmiş, yapılmasını uygun görmediği yöntemleri de eleştirmiştir. Bu bağlamda o, eleştirel bir bakış açısıyla dönemin eğitimini incelemiş ve daha iyi nasıl olabilir düşüncesiyle eğitim hakkındaki fikirlerini belirtmiştir. Geçmişten günümüze gelen bazı eğitim anlayışları olmuş ve döneme, çağın gereklerine göre sürekli bir

değişim göstermiştir. Hala ‘*en iyi öğretim yöntemi şudur*’ demek mümkün değildir. Gelişen ve değişen dünyada eğitim- öğretim de sürekli kendini yenilemelidir.

5.5.Talebelere Karşı Sert Davranmanın Olumsuz Etkileri

Eğitim sürecinde sınıfta istenmeyen öğrenci davranışlarını azaltmak için, onların kendilerine olan güveni artırmak ve akademik olarak başarılarını yükseltmek gerekir. Sınıf içi istenmeyen davranışların çözümüyle ilgili olarak geçmişten günümüze birçok görüşler ortaya atılmıştır. Davranışçı yaklaşımda ödül ve ceza yönteminden bahsedilmiş, ancak 1970’lerden sonra insancıl ve öğrenci merkezli görüşleri benimseyenler; kişinin yetenekleriyle, psikolojik özümüyle ve ihtiyaçlarıyla daha çok ilgilenmişlerdir. Öğrenci merkezli yaklaşımlarda, her öğrenci kendi davranışından sorumludur, kendi kararlarını kendisi verir ve değerlendirme gibi kazanımları elde etmesi amaçlanır (Pala, 2005)

İbn Haldun, birey olarak kişiye yapılan ceza ve sert davranışları eleştirmiştir. Kişiye karşı şiddetin ve cezanın bireyde davranış olarak olumsuz karakterler oluşturduğunu ve onun kişilik gelişimini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Öğretmenin, annenin, babanın veya çocuğu eğiten her kimsenin bu konuda daha yumuşak olması ve çocuğu kendinden uzaklaştırmadan eğitimini vermesi gerektiğini düşünmektedir.

Öğrencilere karşı sert davranmak zararlıdır ve kötü melekelerdendir. Eğer bir öğrenci veya bir hizmetçi ceza ve cefa altında yetiştirilirse, ruhi kabiliyetleri gelişmeyecek ve kalp ferahlığı sağlanamayacaktır. Ceza teşebbüs ve hamle isteğini yok ettiğinden, kişiyi tembelliğe iter. Cezadan korktuğu için, yalana ve riyaya başvurur, bu durumdan kendisini kurtarmak adına aldatma ve atlatma yollarını öğrenir. Kişideki bu haller de onun huyu haline gelir. İyi huyları öğrenmekten kendini alıkoyar, başkalarına yük olur, gayesine ulaşma ve insani itibarını kazanma isteğinden geri durur. (Uludağ, 2012: 989-990).

İbn Haldun cezaya karşı gelmiştir ancak ödül konusunda da kesin bir görüş belirtmemiştir. Buna dayanak olarak ise, tacirlerin ahlakının eşraf ve hükümdarların ahlakından daha düşük olmasını göstermektedir. Tacirler daima üstün olma düşüncesiyle sürekli rakiplerini yenmeye çalışır. Bu durum da tacirler arasında sürekli bir çekişmeye, yalana, aldatmaya ve yalan yere yemin etmeye götüren bir hal alır. Bu yüzden ödüllendirmenin de öğrencilerin başarılı olma,

dereceye girme, ödülü kazanma adına ahlak ve karakterlerini olumsuz yönde etkileyebileceği endişesinden bu konuda bir fikir beyan etmemiştir (Gün, 2002).

Öğretmene ve anne-babaya düşen görev çocuğa karşı yumuşak davranmasıdır. Çocuğun iyi yönlerini görmeli, ses tonunu yumuşatmalı, onu takdir ederek heves ve isteği artırılmalıdır. Çocuğun girişken davranması, öğrenme merakının oluşması, insanlarla iletişiminin güçlü olması kendini ifade edebilmesi, güzel ahlaklı olması ve amaç-isteklerini gerçekleştirebilmesi için ceza ve şiddet uygulanmamalıdır. İslam dininde intikam alma duygusuyla ceza yoktur. Hz. Ömer bu konuda: “*şeriatın tedip (ve disipline) etmediği bir kimseyi Allah da tedip etmez (veya etmesin)*” (Uludağ,2012: 990) demiştir. Ebu Muhammed B. Ebu Zeyd de bu konu hakkında: “*çocuklara edep öğreten bir mürebbinin, ihtiyaç duyulması halinde bile onlara üç kırbaçtan fazla vurması uygun olmaz*” (Uludağ, 2012: 990) demiştir.

İbn Haldun’un, Harun Reşid’in oğlunun eğitimiyle ilgili öğretmeni Halef b. Ahmer’e söylediği söz:

Ey Ahmer, Emirülmüminin, göz bebeğini ve ciğerparesini sana teslim etmiştir. O halde onu tam olarak nezaretin altına al. Sana itaat etmeyi görev bilmesini sağla. Emirülmüminin ona karşı hangi vaziyette bulunmanı irade etmişse, o vaziyette bulun. Ona Kur’an okut, tarih bellet, şiir rivayet et (töreyi ve) sünnetleri öğret. Nerede konuşulacağını ve söze nasıl başlanacağını ona göster. Yerinde olması hali müstesna onu (münasebetsiz) gülmekten menet. Yanına giren Haşimoğullarının ileri gelenlerine tazimde bulunmasını telkin et. Meclisinde hazır bulunan komutanları şerefli bir mevkide tutmasını kendisine hatırlat. Ona faydalı olmak için ganimet bilmeyip boşa geçirdiğin hiçbir anın olmasın. Lakin ne onu mahzun edip zihnini öldür, (zekasını söndür) ne de boş zaman geçirmekten hoşlanıp onunla ülfet etmesine yol açacak kadar ona karşı fazla müsamahakâr davran. Mümkün merteye gönlünü alarak ve mülayim davranarak onu düzelt. Şayet bu şekildeki muamelenin faydası olmazsa, o vakit ona karşı sert ve katı bir tavır takınmalısın (Uludağ, 2012: 990-991).

sözünü doğru bulmakta ve çocukların eğitimi konusunda ceza ve şiddetten kaçınmak gerektiğini belirtmektedir.

Modern eğitimde sınıf içinde meydana gelen disiplinsizliklerle başedebilme adına bazı bilimsel araştırmalar yapılmıştır. Bu konuyla ilgili İbn Haldun'un görüşüne paralel bazı öneriler ortaya çıkmıştır. Bunlar:

- Öğretmen derste kendi kontrolünü kaybetmemelidir. Disiplinsiz davranan öğrencilerle münakaşaya girmemeli ve ders dışında görüşmelidir.
- Olumsuz durum iyice büyümeden müdahale etmeli ve zamanlamayı iyi yapmalıdır.
- Öğrencinin doğru yaptığı davranış ödüllendirilmelidir.
- Öğretmen, davranış bozukluğu karşısında öncelikle öğrenciyle göz kontağı kurma, yanına yaklaşma, baş sallama gibi beden dilini kullanmayı denemelidir.
- Öğretmen, her davranış bozukluğu karşısında "şunu demek istiyorum" diyerek sonuna kadar kararlı olduğunu vurgulamalıdır.
- Öğretmen, her şeyden önce rol model olmalıdır.
- Öğretmen ve öğrenciler arasındaki iletişim iyiye, öğrencinin de disiplinsizlikleri azalmaktadır.
- Öğretmen, her an sınıfta olan bitenden haberdar olmalıdır.
- Öğretmen aynı anda birden fazla şeyi yapabilmelidir.
- Sınıfta olan detaylarla çok ilgilenmemeli ve öğrencinin de dikkatini dağıtmamalıdır.
- Dersten sıkılma hissettiğinde ğretmen hemen etkinliği değiştirmelidir. Öğrencilere bıkkınlık vermemelidir.
- Öğretmen, ğrencinin olumsuz davranışlarına yönelik açıklamalar yapmalı ve çocuğun karakterini eleştiren cümleler kurmamalıdır.
- Öğretmen sınıfta vücut dilini çok iyi kullanmalıdır.
- Öğrencilere kesinlikle "tembel, aptal, sorumsuz" gibi kelimeler kullanmamalıdır.
- Öğrencilere olumsuz davranışları konusunda kendi fikirleri sorulmalıdır.
- Öğretmen tüm öğrencilere karşı eşit ve demokratik davranmalıdır.
- Bütün ğrencilere sorumluluk verilmeli ve tüm öğrencilerin fikrini beyan edebilmesine olanak sağlamalıdır (Pala,2005:176-177).

Öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişki ne kadar düzgün ve kaliteliyse öğrenme oranı da o kadar artmaktadır. Bu manada öğretmene düşen görev ağırdır. Sürekli rol model olduğunu aklından çıkarmadan davranışlarını ayarlamalı ve her zaman öğrenciye ilgi ve alakasını yitirmemelidir. İbn Haldun eğitimin ailede başladığını da belirtmiş bu yüzden ilk olarak anne-babanın duyarlı olması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca öğretmenlerin de öğrencilere olan davranışlarının sakin, yapıcı ve sevgi dolu olması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü o, ilim öğrenmenin şartlarından biri olarak öğretmeni taklit etmek gerektiğini söylemiştir. Bundan dolayı gerek ders saatlerinde, gerek ders aralarında öğretmenin tavırları ve davranışları hep tutarlı olmalıdır. Öğretmen doğruyu gösteren ve problem çözmesinde ona yardımcı olan biri olarak öğrencinin hayatını şekillendiren bir sanatçı olduğunu unutmamalıdır.

5.6.İlim Tahsil Etmek İçin Sefer Yapmak ve Üstatlarla Görüşmek

Bir ilmi öğrenmenin iki yolu vardır. Birincisi, talim, tekrar ve tahsille; ikincisi ise, öğretmeni taklitle ve onunla doğrudan münasebet kurarak telkin almakla gerçekleşir. Üstatlarla birebir görüşmek, kişinin meleke kazanmasında en etkili olanıdır. Bu yolla kazanılan meleke daha güçlü ve sağlam olur. Çünkü ilimlerin öğrenilmesinde kullanılan terimler, öğrencinin kafasını karıştırmakta hatta bazen bu terimleri ilmin kendisi zannetmektedir. Öğrencinin kafasındaki karışıklığı yok etmek için öğretmenlerle yüz yüze görüşmek gerekmektedir. Her hocanın yöntem ve tekniği farklı olduğundan, terimleri ayırt etmeli ve onların çeşitli yollarını öğrenmelidir. Ancak bu şekilde terimleri ilimlerden ayırabilir ve ilmin anlamını kavrayabilir. Terimlerin ve kullanılan yöntem-tekniğin sadece amaca ulaştıran yollar olduğunu kavrar. Öğrencide ilme ait melekelerin kazanımı derinleşir ve yerleşir. İbn Haldun, bu halin yine de Allah'ın nasip etmesiyle olacağını "*Dilediğini doğru yola ileten Allah'tır*" suresiyle belirtmiştir (Uludağ, 2012: 991-992).

Üstatlarla görüşmek ve fikir alışverişi yapmak maksadıyla sefer (yolculuk) yapmak gereklidir. Hz. Peygamber "*İlim öğrenmek için evinden çıkan, geri evine dönünceye kadar Allah yolundadır*" buyurmaktadır. Zayıf olarak kabul gören bir diğer hadis de ise, "*Çin'de de olsa ilmi arayınız. Çünkü ilim öğrenmek her Müslümana farzdır. Melekler, yaptıkları işten hoşlandıkları ilim talebeleri için kanatlarını yere sererler*" buyurmuştur. "*Sefer etmeyen muradına ermez*" sözü de buradan gelmektedir. O dönemlerde şartların zor olmasına rağmen, uzak yerlere sefer yapmışlardır (Müftüoğlu,2009: 333). İbn Haldun da ilmi daha iyi öğrenmek

ve öğrencinin amacına ulaşabilmesi için üstatlarla görüşmek, sefer yapmak gerektiğini belirtmiştir.

Burhanettin ez Zernuci'nin "Ta'alimü'l-Müteallimin" isimli eserinde bir dersten istifade etmenin yolları anlatılırken, ilmi hocaların ağızından dinleyerek öğrenmenin ne derece faydalı olduğu önemle belirtilmiştir. Öğrenci, dersi hocanın ağızından dinleyip anlamaya veya düşünerek, tefekkür ederek ve çok tekrar ederek anlamaya çalışmalıdır. Ayrıca öğrenci, ilim sahibi kişilerle sohbet etmeyi ihmal etmemeli ve sohbetlerde dinlediği önemli bilgileri kalemi eline alarak not etmelidir (Süngü,2009).

İlim öğrenmek için sefer yapmak İslam dininde önemli bir yer tutar. Tasavvuf eğitiminin de aşamalarının biri alimin yanına gidip, onun yanında yetişmektir. Tarihte birçok alim, talebeler yetiştirmiş ve onları da halkı bilgilendirmesi doğrultusunda yönlendirmiştir.

Günümüzün ifadesi ile yaygın eğitim kurumlarından biri olarak isimlendirebileceğimiz tekke; dini, psikolojik, pedagojik ve hatta tıbbi sahada hizmet verip halkı aydınlatan bir müessesedir. Bu anlamda o, devrin mektebidir, hastanesidir, spor yurdudur, moral kaynağıdır, dinlenme kampıdır, beldenin güzel sanatlar akademisidir, edebiyat ve fikir ocağıdır. Velhasıl tekke, insanların hayrına olan her şeydir (Kazıcı, 2016: 61).

Türk İslam tarihini incelediğimiz de ilim öğrenmek için başka yerlerden gelen birçok talebeler olduğunu görebilmekteyiz. Hz. Mevlana, Yunus Emre gibi bir çok alim de ilk başta ilim için seferler yapmış ve ilmi kaynağından yani hocasından öğrenmiştir. Bu tarz eğitimlerin verildiği birçok mekanlar yapılmıştır. Bunları medrese öncesi eğitim ve sonrası olarak ikiye ayırmakta fayda vardır. Medrese öncesi eğitimde; küttab, camiler, saraylar, kitapçı dükkanları, alimlerin evleri, edebi salonlar, bâdiye (çöl) gibi mekanlardır. Daha sonra medreseler kurulmuş ve eğitim amacına göre gruplara ayrılmıştır. Darü'l-Hadis, Darü't-Tıb, Darü'l-Kurra gibi öğrettiği içeriğe göre kurumlara ayrılmıştır.

İlmi öğrenmek için kaynağına ulaşmak, aliminden ders almak talebenin işini kolaylaştırdığı gibi, çektiği meşakkatlerden dolayı da öğrenmeye, eğitime olan ilgi ve alakasını artırmaktadır. Talebenin ilim için sefer yapması, kendisine koyduğu hedeflere ulaşmada ve hem kendi azmi hem de hocasının desteğiyle daha iyiyi elde etmede fayda sağlayacaktır. Bu yüzden İslam

tarihinden günümüze kadar ilim öğrenmek için yolculuklar yapılması desteklenmiştir. Günümüzde üniversite okumak için öğrencilerin başka illere gitmesi, hatta araştırmalar için yurt dışına çıkmaları İbn Haldun'un bu konuda ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.

VI. BÖLÜM

İBN HALDUN'UN EĞİTİM- ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİNİN EĞİTİM TEORİLERİ VE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

6.1. Eğitim ve Öğretim İlkeleri

Öğretim ilkeleri, eğitim programının içeriğinde bulunan konuların nasıl ve hangi yöntemlerle verileceğinin belirlenmesi hakkındaki tüm görüş ve düşünceleri kapsamaktadır. Eğitime yönelik ilkeler de; *“Eğitim yöntemlerinin dayanağı olan ilkelerin yanı sıra izlenen eğitim politikasının dayanağını oluşturan ilkeler de vardır. Buna göre ilkeleri yöntem ilkeleri ve amaca temel oluşturan ilkeler olmak üzere ikiye ayırmak gerekir”*(Ev,2007) sınıflara ayrılmıştır.

İbn Haldun'un eğitim görüşleri incelendiğinde de modern eğitim ilke ve yöntemlere dayanak oluşturabilecek bilgiler mevcuttur. Onun gerek toplumsal bakış açısı gerekse ekonomik-siyasal düşünceleri kendi dönemine göre gayet modern ve dinamik aynı zamanda değişime açık bir birey olduğunu göstermektedir. Laik sistemi benimseyen düşünceye sahip olmasına rağmen, eğitim hakkındaki görüşleri incelendiğinde dini eğitimi diğer fenni ilimlerden ayırmamış sadece bir sıralama dahilinde çocuğa aktarılması gerektiğini düşünmüştür. Bu yönüyle bile İbn Haldun'un kendi döneminin modern eğitim felsefecisi olduğunu düşünmek yanlış olmaz, çünkü o dönemde sadece dini ilimler öğretilmesi gerektiğini düşünen alim sayısı hayli fazladır.

İbn Haldun'un eğitim ilkelerine dayanak oluşturabilecek bazı ilkeleri vardır. Mukaddime eseri incelendiğinde şu başlıklar altında toplanabilir: çocuğa görelilik, hazır bulunmuşluk, somuttan soyuta, basitten karmaşığa, yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, yaparak yaşayarak öğrenme, tedricilik, toplumsallık ve tekrardır.

6.1.1.Çocuğa Görelilik

Öğrenmede bireysel farklılıklar çok önemli bir yer edinmiş ve başarıyı etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Aynı yaş grubu öğrencilerinin öğrenme ve algılama düzeyleri, kabiliyetleri ve yetenekleri aynı değildir. Bu yüzden öğrenme süresince öğretmen bu etkenleri göz önünde bulundurarak dersi işlemelidir. Diğer yandan öğrencisini iyi tanımayan öğretmen, onun öğrenmesini güçleştirir, gereksiz yük yükler ve dersten sıkılmasına sebep olabilir. Bu da öğrenciyi dersten soğutur ve uzaklaştırarak öğrenme sürecinin işlevselliğini yitirmesine neden olur.

J.J. Rousseu (1712-1778), çocuğun çocuk olduğu unutulmadan eğitilmesi gerektiğini, onun yetişkin biri olarak görülmesi durumunda ona verilen bilgilerin gereksiz, sıkıcı, uzun ve işlevsiz olacağını ifade etmiştir. Çünkü ona göre çocuğun eğitiminde kendisinin ne kadar hazır bulunduğu önemlidir. Taşıyabileceği bir kapasite vardır ve onun üzerinde bilgi sunulmamalıdır. Çocuğun ne kadar bilgiye sahip olduğu önemli değildir, bu bilgileri öğrenebilecek kapasiteye sahip olduğunu ve bu kabiliyetini ona kullandırmayı öğretmelidir (Ev,2007).

İbn Haldun Mukaddime eserinde: “ *...bir talebeyi, ona okuttuğu kitabı anlama hususunda o talebenin takatından ve talimindeki kabiliyeti nisbetinden daha fazlasıyla mükellef tutmamak...*” (Uludağ,2012) gerektiğini belirterek öğrencinin kabiliyeti ve öğrenme düzeyini vurgulamıştır. Her öğrencinin öğrenme seviyesi ve gücü farklıdır.

Sınıfta bulunan öğrencilerin öğrenim düzeylerinin, yeteneklerinin ve zeka seviyelerinin farklı olması nedeniyle öğretmen ona göre dersi planlamalıdır. Kolaydan başlayarak zora doğru bir yöntemle her öğrenciyi kapsayabilecek bir ders işleyebilmelidir. İbn Haldun’a göre bir ilim ne kadar zor olursa olsun, bir öğrenci de yeteneği ve merakı varsa dilediği basamaklara ulaşabilir (Uludağ,2012: 985). İbn Haldun, İbn Arabi’nin de görüşünü Mukaddime’de yer vermiştir. İbn Arabi, öğrenciyi öğretilen ilimleri bazı sıraya koymuş ve iki ilmin birlikte öğretilmesine karşı çıkmıştır. Ancak “*iyi bir zeka ve heves sayesinde bu hususta kabiliyet sahibi olanları istisna ederek*” (Uludağ,2012: 989), ifadesiyle öğrencinin bireysel farklılıklarına dikkat çekmiştir.

İbn Haldun'un yukarıda belirtilen görüşleri, modern eğitimde yer alan “*Öğrenmede öğrencilerin yetenekleri önemlidir. Öğrenme durumları öğrencinin öğrenme hızına göre ayarlanmalıdır*” ve “*öğrenmede öğrencinin gelişmesi önemlidir. Bunun için bireysel farklılıklar dikkate alınmalıdır*” (Aydın,1998:21) değerlendirmelerine dayanak oluşturacak niteliktedir. “*Bireysel farklılıklara dikkat etme, öğretim sürecinde üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü bir sınıftaki öğrenciler zeka ve kavrayış bakımından birbirlerinden çok farklı olabilirler*” (Gün,2002). İbn Haldun da, bireysel farklılıklara, zekaya, yeteneğe dikkat etmiş ve öğrencide bulunan kabiliyetin yanında öğrenme istek ve merakına göre ilim öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Öğrenmenin öğrenci merkezli olması gerektiği düşüncesi günümüz eğitim sisteminin temelini oluşturmaktadır. J. Dewey de bu konuda öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarına göre eğitimin yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu yaklaşımın sayesinde hem problem çözümü kolaylaşır hem de ihtiyacın giderilmesi sağlanır (Ev,2007).

Sosyal Bilgiler eğitimiyle ilgili yapılan araştırmalarda göstermiştir ki; dersin içeriği öğrencinin öğrenme seviyelerine uygun olmalı ve sınıf ortamındaki tüm öğrenciler göz önüne alınarak ders işlenmelidir. Özellikle kalabalık sınıflarda çocuğa görelilik ilkesi gölgede kalmaktadır (Yılmaz, Tepebaş, 2011).

Sosyal Bilgiler eğitiminin temel yaklaşımlarından biri olan yapılandırmacılıkta, öğrenciye görelilik ilkesi önemli bir yer tutar. Öğretmenin rehber olduğu sınıf ortamlarında tüm öğrencilerin aktif olarak derse katılımı gerekmekte, bu da öğrenciye görelilik ilkesiyle mümkün olmaktadır. Çünkü her öğrencinin ilgi ve alakası, yeteneği ve zekası farklıdır. Tüm bunları göz önünde bulunduran, her öğrencisini tanımayı başarabilen bir öğretmen derse tam katılımı sağlayacak ve öğrenme düzeyinde çocukların başarıya ulaşmasını sağlayacaktır. Bu yüzden öğretmenin de özellikleri bu noktada çok önemlidir. Yapılandırmacı yaklaşıma göre öğretmen, “*...her şeyden önce iyi bir öğrenen olması gerekmektedir. Kendisini sürekli yenilemeli, iletişimi kuvvetli ve duygusal yönden kendine güvenen, azimli ve yaratıcı bir kişiliğe sahip olmalıdır*” (Öztürk ve diğerleri, 2007:101). Tam olarak bu özellikleri

taşıyabilen bir öğretmen, çocuğa görelilik ilkesini de daha kolay bir şekilde sınıf ortamında uygulayabilecektir.

6.1.2. Tedricilik

Tedrici öğretim metodu, bilgilerin yavaş yavaş öğrenilmesine fırsat verecek şekilde, yani bilginin insana hazmettirilmesinin sağlanması esasına dayanmaktadır. Çocukların birikmiş alışkanlıkları ve ilgileri olmadığı için, onların öğrenme düzeyleri ve kabiliyetleri de yaşlarıyla sınırlı kalmıştır. Çocuğun eğitimi, beslenmesine benzetilmiştir; yeni doğan bir bebek ilk olarak süt içmeye, büyüdükçe diğer gıdaları da yemeye başlayacaktır. Yani tedrici öğretim de aşama aşama yapılmalı ve çocuk gereksiz bilgilerle boğulmamalıdır (Cebeci,2014).

İbn Haldun, bir insanda melekelerin oluşmasının aşama aşama, yavaş yavaş olduğunu belirtmiştir. Yani bir ilimde meleke kazanabilmesi için o ilmin, peyderpey öğretilmesi, öğrencinin o konuyu sindirmesi ve kavraması gerekmektedir. Tüm bu öğrenme aşamaları gerçekleştikten sonra meleke kazanabilir.

Bilmek gerekir ki, talebelere ilimlerin telkini, ancak azar azar ve peyderpey şeklindeki bir tedriciliğe dayanması halinde faydalı ve tesirli olur. Hoca ilk önce fennin bir bölümünden, bu bölümün esasları olan meseleleri talebeye anlatır. Bu meseleleri kısa ve özet bir açıklama yoluyla onun zihnine yaklaştırır. Bu hususta talebenin düşünme kuvvetini ve kendisine anlatılan hususları kabul (ve hazm) etme istidadını göz önünde bulundurur. Talebeyi böyle böyle fennin nihayetine kadar götürür. İşte o vakit bahis konusu ilimde talebede bir meleke husule gelir (Uludağ,2012: 979).

İbn Haldun doğru bir öğretim metodundan bahsederken tedriciliği benimsemiştir. Tekrar ve tedricilik özellikle sanat eğitiminde olmak üzere kullanılması gereken bir yöntemdir. O tedrici yöntemde konuları, basitten karmaşığa, somuttan soyuta ve kolaydan zora olacak şekilde işlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu yöntemi göz ardı eden öğretmenlerin de yanlış bir eğitim verdiklerini söylemiştir. Örneğin müzik eğitiminde bir aletin öğretilmesi için öğrencinin aşama aşama ilerlediğini anlatmıştır (Ev,2007).

Tedricilik yöntemi, Sosyal Bilgiler Eğitiminde yer alan öğretim stratejilerindeki sunuş yoluyla öğretime benzerlik göstermektedir. Bu strateji ile bilgilerin iyi düzenlenmesi gerekmekte ve konular belirli bir sıraya göre öğrencilere verilmektedir. Öncelikle belirli kavram ve ilkeler sunulur, daha sonra konunun ayrıntılarına inilerek ders işlenir. Sunuş yoluyla öğretimde öğretmene çok büyük görevler düşmektedir. Çünkü dersi daha çok o şekillendirecektir. Bu konudaki görevi, dersin konusunu çok iyi bir şekilde düzenlemeli, planlamalarını yapmalı, uygun araç – gereçleri seçmeli ve dersi genelden özele doğru anlamlı ve düzenli olarak öğrencilere sunmalıdır (Öztürk ve diğerleri, 2007: 114)

Sosyal Bilgiler dersinde sözel konuların ağırlıkta olması nedeniyle sunuş yoluyla öğretimi tercih eden öğretmenler dikkatli olmalıdır. Çünkü bu yöntem öğrencide bıkkınlık verebilir, bu da konuyu ezbere dayandırmasına neden olabilir. İbn Haldun'un da belirttiği gibi anlamlı öğrenme gerçekleştirilmeli ve konular yavaş yavaş öğrenciye aktarılmalı, anlaşılmayan yerler tekrar gözden geçirilmelidir. Yani hem sunuş yoluyla öğretimde hem de tedricilikte tekrar çok önemlidir.

6.1.3. Ezbercilik

Eğitimde ezbere dayanmayan anlamlı öğrenme önemlidir. Psikolojide yapılan araştırmalara göre de, anlamlı öğrenmeyle unutulma daha az olmakta ve geçmişte öğrenilen bilgiler daha çabuk hatırlanmaktadır. Öğrenmek, ezberlemek demek değildir. Çünkü ezber zihni gereksiz yere yorar ve bilgiler arasında bağ kurmayı zorlaştırır, “*Tıpkı çiğnenmeden yutulan lokmaların mideyi yorması gibi*” (Gün,2002) diyerek bu düşünceye dikkat çekilmiştir.

İbn Haldun da ezberciliğe karşı çıkmıştır. O, bir fennin sadece ezberlenmesiyle melekenin hasıl olmayacağını belirtmiştir. Yoksa talebeyle hocası arasında, halkla alim arasında bir farkın da olmayacağını açıklamıştır. Bu konuyla ilgili düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

Sözü edilen meleke, anlama ve ezberleme işinden başkadır. Çünkü belli bir fende belli bir meselenin anlaşılması ve ezberlenmesi hususunda, o fende üstad olanla çırak olanın, hiç ilim tahsil etmemiş olan avamdan biri ile engin bilgisi olan alimin müşterek olduklarını görmekteyiz. Fenlerde (ve disiplinlerde), meleke başkalarına değil, sadece

üstad veya alim olana hastır. Demek ki meleke, anlama ve ezberlemeden başka bir şeydir (Uludağ,2012: 776).

İbn Haldun eğitimde uygulama ve araştırmanın öneminden bahsetmiştir. Kendi dönemindeki ezberciliğe dayanan sistemi eleştirmiştir. Sadece ezber yapanlar için, “*Bunlar sadece mesele ve metinlerin hafızı olan kişiler olup, alim değillerdir*” (Uludağ,2012:778) ifadesini kullanmıştır. Dönemindeki eğitim sisteminde sadece ezber yaparak ilim öğrenenler bir münazarada suskun kalmakta ve tartışmaya girememektedirler. Çünkü ezbercilikte, öğrencinin kendi düşüncesini oluşturma imkanı yoktur, fikir beyan etme ihtimali yoktur sadece kitapta ne yazıyorsa, deyim yerindeyse *bir papağan gibi* ezberlediğini tekrar etme vardır. Bu öğrenme şekliyle öğrenci ne araştırma yapabilir, ne sorgulayabilir ne de fikir üretebilir. İbn Haldun tüm bunları eleştirmiş ve eğitimde uygulamaya, fikir yürütmeye, araştırmaya ve bir ilimde meleke kazanmaya çok önem vermiştir (Uludağ, 2012: 778).

Sosyal Bilgiler eğitiminde yer alan soru yanıt yönteminde de; öğrencilerin kendilerini nasıl ifade ettiklerini görme olanağına sahip olma, onları düşünmeye yönlendirme, yeni fikirler ortaya çıkarma, araştırmaya yönlendirme ve etkileşimli öğrenmeyi sağlama gibi temeller vardır. Bu temeller İbn Haldun’un da belirtmiş olduğu ezbercilik sistemine karşı gelmektedir (Öztürk ve diğerleri, 2007: 122).

Sosyal Bilgilerde yer alan temel öğrenme ilkelerinden biri de, “*Öğrenen araştırarak, keşfederek, eleştirerek ve yaratıcı düşünme gibi üst düzey yaşam ve düşünme becerilerini kullanarak yeni bilgiler oluşturabilmelidir. Bu konuda yönlendirme yapılmalıdır*” (Öztürk ve diğerleri, 2007: 106) bu gibi yaklaşımlarla tanımlanmıştır. Bu ilkede açıkça görülüyor ki ezberleyen değil; sorgulayan, araştıran bireyler yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda yapılandırmacı bir öğretmen de öğrencilerini soru sorma ve araştırma yapmaya teşvik etmelidir (Öztürk ve diğerleri, 2007: 99). İbn Haldun, o dönemde ezberci sisteme karşı çıkmış ve anlamlı öğrenmenin olması gerektiğini savunmuştur. Anlamlı öğrenmenin de gerçekleşmesi için öğretmenlerin bu konuda önemli bir etkene sahip olduğunu belirtmiştir.

6.1.4. Tekrar Etme

Birçok bilim dalındaki öğrenme eyleminde yer alan tekrar, davranışları pekiştirmeyi, kavramayı kolaylaştırmayı ve unutmayı engellemeyi sağlamaktadır. Eğitimde yapılan tekrar bilginin öğrenilmesinde kalıcılığı sağlamaktadır. Psikoloji biliminde yapılan araştırmalar da göstermiştir ki, tekrarlar belirli aralıklarla ve sıklıkla yapılıncaya öğrenme daha kalıcı gerçekleşmiş ve bilgilerin hafızada korunması daha uzun süre olmuştur (Pirgon,2013).

İbn Haldun, ilimlerde takip edilmesi gereken metot olarak üç tekrar yöntemi açıklamıştır. Ona göre öğretmen ilk olarak konunun giriş kısmında kısa ve dikkat çekici esaslarını vermelidir. İkinci tekrarlar ilmin ayrıntıları öğretilir ve öğrencinin zihninde yer etmesi sağlanır. Son olarak da öğretmen bir tekrar daha yapar ve öğrencinin kafasındaki soruları yanıtlar ve anlamadığı nokta kalmayana kadar öğretir. Böylelikle öğrenme gerçekleşir ve o ilimde meleke kazanması sağlanmış olur (Uludağ, 2012: 979).

İbn Haldun, gerek ders işlenişinde gerekse ders kitaplarında tekrarın yer alması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü kısa ve özet olan kitaplar, gereksiz yere uzun yazılan kitaplara göre daha eksiktir. Uzun yazılan eserlerde çok fazla tekrarlar olacaktır ve bu da eğitimin gereğine hizmet edecektir.

Sözü edilen muhtasar eserlerin talim ve tedrisinden hasıl olan meleke (habit) doğru dürüst gerçekleşse ve (unutma ve karıştırma kabilinden bir afet ve) musibet de onu peşinden kovalamasa, yine de bu meleke geniş ve uzun olan mevzuattan (mutavvelattan) hasıl olan melekeye nazaran eksik olur. Çünkü mutavvelatta tam bir melekenin husulünü sağlayan tekrarlara ve italeye (uzatmalara) bol bol rastlanmaktadır. Bu tekrarlardan ne kadar uzak kalırsa, tekrarın az oluşu sebebiyle melekedeki de o kadar uzak kalmış olur (Uludağ,2012: 978).

İbn Haldun gerek dil öğrenmede gerekse diğer ilimlerin öğrenilmesinde tekrarın öneminden bahsetmiştir. Eğitim ortamında eşit şartları oluşturabilen öğretmen, tekrarlarla başarılı bir eğitim yapabilir ve bilginin kalıcılığını ve kavranmasını kolaylaştırabilir.

Kazanılan bir melekenin (yeteneğin) öğrencide yerleşmesi ancak fiillerin art arda işlenmesi ve bol bol tekrar edilmesiyle gerçekleşir. Herhangi bir şekilde o melekedeki

hasıl olan fiil unutulursa meleke de unutulur. Bu nedenle dersler arasındaki ara çok fazla açılmamalı, öğrenciye uzun tatil dönemleri verilmemelidir (Demircioğlu,2012).

Sosyal Bilgiler Eğitimindeki temel öğrenme ilkelerinden biri de tekrardır. “ *Öğrenme için tekrar gereklidir. Gerektiği kadar tekrar yapılabilir. Burada bireysel özellikler önemlidir. Eğer tekrarda öğretmen de rol alacaksa farklı uyarıcılar ve etkinliklerle öğrenme zenginleştirilmelidir*”(Öztürk ve diğerleri, 2007: 105). İbn Haldun’un da eserinde belirttiği gibi tekrar öğrenciye göre değişiklik gösterebilir. Anlama düzeyi yüksek öğrenci de daha az olurken, öğrenme seviyesi düşük öğrencilerde bu sayı daha fazla olabilmektedir.

Sosyal Bilgilerin içeriğinde daha çok sözel konuların olması tekrarı daha da önemli hale getirmiştir. Tekrarsız yapılan dersler unutulacaktır ve öğrencinin yeni öğrendiği bilgilerle bağ kurması imkansız olacaktır. Bu yüzden tekrar yapılmalıdır ve öğrenciye göre bu değişebilmektedir. İbn Haldun asırlar önce bu konuya açıklık getirmiş ve modern eğitimin de belirttiği ilkelere dayanak oluşturabilecek görüşleri ifade etmiştir.

6.1.5. Öğretimde Belirli Bir Sıra Takip Etmek

İbn Haldun, döneminde din eğitimi öncelikli olduğu için, o dönemde yer alan toplumlardaki Kur’an öğretimini incelemiş ve bazı eleştirilerde bulunmuştur. Yaptığı eleştirilerinden çıkan genel sonuç ise, öğrencilere verilen eğitimin belirli bir sıra ile gerçekleştirilmemiş olması ve öğrencinin anlayarak öğrenmesinin üzerinde durulmamış olmasıdır. İbn Haldun, bu konuyla ilgili Kadı Ebu Bekir b. Arabi’nin Rıhle eserinde yer alan görüşlerini de desteklemiştir. Arabi:

Şiir Arap divanıdır. Dilin bozulmuş olması, talimde şiir ve Arapça tedrisinin zaruri olarak takdim edilmesini icab ettirmektedir. Sonra bundan hesaba geçilerek temel kaidelerini belleyene kadar onda temrinler yaparlar. Sonra Kur’an dersine intikal olunur. Çünkü bu mukaddimedden sonra talebe için artık bu husus kolaylaşmış olur (Uludağ,2012: 988).

görüşünü belirtmiş ve o da kendi dönemindeki eğitimi eleştirmiştir.

Ne (acı ve derin) bir gaflettir ki beldemiz halkı daha işin başında sabi çocukları Allah'ın kitabını öğrenme (mecburiyeti) ile karşı karşıya getirmektedirler. (Zavallı masumlar) anlamadıkları bir metni okumakta ve kendileri için daha ehemmiyetli olan diğer bir takım şeyler varken böyle işte didinip durmaktadırlar (Uludağ,2012: 988).

İbn Arabi de kendi döneminde yaptığı eleştirilerde muayyen bir öğretim metodunun olması gerektiğini ve ilmin belirli bir sırayla yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Öğrencilerin yaşlarına ve gelişimlerine göre eğitilmeleri gerektiği görüşünü savunan İbn Haldun, çocuğa görelilik ilkesinde de bunun üzerinde durmuştur. Anlayamadığı bir dilde eğitim verilmesine karşı çıkmış, bu yüzden önceliği dil eğitimine vermiştir. Dil öğretimi yapıldıktan sonra Kur'an eğitiminin yapılmasının daha kolay ve anlaşılır olabileceğini söylemiştir. Aritmetik ilminin de öğrencilere ilk başlarda verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü kural ve kaideleri belli olduğu için herhangi bir karmaşıklığa sebebiyet vermeyecek tam tersine zihni geliştirecek ve doğruyu bulma da geliştirecektir. Bu yüzden ona göre ilk olarak dil eğitimi sonra aritmetik ve en son din eğitimi verilmelidir. Çünkü din eğitiminin tam olarak anlamlı bir şekilde öğrenilebilmesi için bu ilimleri öğrenmesi gerekmektedir (Gün,2002).

Sosyal Bilgiler de yer alan sarmal programda içeriğin oluşturulmasında izlenilen yöntem İbn Haldun'un temel aldığı öğretim sıralamasına benzerdir. Sarmal programda içeriği oluşturan kavram ve konuların öğretimi, birbirini izleyen yıllarda konular genişleyerek işlenir. Somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyen göre sıralanır. Öğrenciler üst sınıflara geçtikçe konuları daha geniş ve kapsamlı olarak öğrenir (Öztürk ve diğerleri, 2007: 36).

Ülkemizde şu an uygulanan eğitim sisteminde de önce çocuklara okuma-yazma öğretilmekte daha sonra matematik dersi verilmektedir. Öğrenci her sınıf atladığında ders sayısı artmaktadır. Yani sadece eğitim sisteminde değil tüm derslerin ayrı ayrı değerlendirilmesinde de bu sırayı takip etme önemli bir husustur. İbn Haldun'un savunduğu bu görüş, yıllar öncesinden günümüz modern eğitime ışık tutmuştur.

Sosyal Bilgiler eğitiminde kullanılan içerik sınıflandırması sarmal ve genişleyen çevre programıdır. Her iki yöntem de kullanılmakta ve daha iyi bir sosyal bilgiler eğitiminin nasıl olması gerektiği üzerinde sürekli çalışmalar yapılmaktadır.

Günümüzde daha etkili ve kapsamlı program geliştirme çabalarının bir gereği olarak, bu iki yaklaşımın bir arada ve çoğu kez kaynaştırılarak kullanılması yeğlenmektedir. Dolayısıyla iyi bir sosyal bilgiler öğretim programı, karmaşık becerilere geçmeden önce basit becerileri geliştirmek, somuttan başlayarak soyuta ilerlemek, tarih konularında mümkün olması halinde kronolojik sırayı izlemek, faydalı ve güncel konuları sınıfa taşıyabilmek için, öğretmene hareket alanı bırakmak durumundadır (Öztürk ve diğerleri, 2007: 35).

Tek bir yöntem var demek yanlıştır, her geçen yıl insanların ihtiyaçları değişmekte ve öğretim teknolojileri gelişmektedir. Bu bağlamda sürekli en iyiyi arama çalışması yapılacaktır. Doğru yöntemi ararken eğitime temel olabilecek kaynaklar olacaktır ve bunlardan biri de Mukaddime eseridir. İbn Haldun'un da belirtmiş olduğu öğretimde sırayı takip etme yöntemi öğrenmeyi kolaylaştıracak ve anlamlı öğrenmeyi sağlayacaktır.

Yapılandırmacılık yaklaşımında ise, dersi tasarlamak önemlidir ancak, öğretimde sıra takip etme düşüncesi farklı yorumlanmıştır. *“Öğretmen daha çok belli durum ve koşullarda, belli olaylara yönelik stratejiler uygulamalıdır. Öğrencinin anlayışını desteklemek için belli stratejiler izlenmelidir”* (Öztürk ve diğerleri, 2007: 101). Ancak yapılandırmacılıkta öğrenciyi karmaşıklıkta bırakarak çözümü kendisinin bulması istenmekte ve öğretimdeki sıraya uyulması zorunluluğu bulunmamaktadır. İbn Haldun ise bu noktada farklı düşünmektedir. Çünkü öğrenciye karmaşık bilgiler verilmemesi gerektiğini belirtmiş ve ders kitaplarının da ona göre düzenlenmesi gerektiğini söylemiştir. Bu iki görüş incelendiğinde, öğrenciyi bilinmezde bırakıp cevabı buldurmak daha zor olacaktır. Her öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyi ve algılama kapasitesi farklı olduğundan yapılandırmacılıkta belirtilen görüş uygulamaya geldiğinde başarısız olacaktır. Amaç öğrenciyi derste aktif tutmaksa eğer, bunun için en iyi yöntem, öğrencinin konuyu kavrayıp, kafasında konuyla ilgili soru işareti kalmadığında aktif öğrenme gerçekleşecek ve derse katılımı sağlanmış olacaktır.

6.1.6. Somuttan Soyuta

Piaget'ye göre somut işlemler döneminde olan bir öğrenci, soyut kavramları öğrenmede zorlanmaktadır ve kavramlara anlam yükleyememektedir. İnsanın da somuttan soyuta doğru bir zihinsel gelişimi vardır. Bu yüzden soyut kavramları da somutlaştırarak öğrenme kolaylaştırılabilir.

Öğrencilerin elle tuttuğu, gözle görebildiği ve ayrıntılarına kadar inceleyebildiği bir eğitimde öğrenme oranı daha yüksek olmaktadır. Yapılan araştırmalar da göstermiştir ki, somuttan soyuta gerçekleştirilen öğrenmede anlama düzeyi yüksek olmakta, unutmaya düzeyi ise en aza inmektedir. Bilgilerin somuttan soyuta olması çocuğun gelişimsel sürecine de uygun olmakta ve bilgileri kabul etmesi kolaylaşmaktadır. Böylece, soyut durumların somutlaştırılması ve somut kavram ve anlamlardan soyuta doğru gidilmesi, öğretimde uyulması gereken bir ilke olarak ortaya konulmuştur. Bu, çocuğun ruhsal gelişimine uygun bir ilkedir. Çocukta ilk gelişen kavramlar, yakın çevresinden beş duyu organıyla algıladığı somut nesne ve olguların somut kavramlarıdır (Gün, 2002).

İbn Haldun, eğitimde somutluk üzerinde önemle durmuştur. Çünkü o ilim öğrenmeyi bir sanat olarak görmüştür. Ona göre de sanat hem ameli hem de fikri melekeden oluşmaktadır. Ameli olması nedeniyle bedendir yani somut yöntemlerle idrak edilir. Bu yüzden bir işi somut olarak icra etmek öğrenmeye daha faydalıdır (Uludağ, 2012: 722). Bununla ilgili olarak İbn Haldun, “*Gözle görülen bir şeyi nakl etmek, haber alınan ve (tarifle) bilinen bir şeyi nakl etmekten daha şümüllü ve ihatalı olur. İmdi görmenin (ve bizzat müşahade etmenin) neticesinde hasıl olan meleke, (rivayet ve) haberden hasıl olan bir melekedden daha sağlam ve daha mükemmeldir*” (Uludağ, 2012: 722) demiştir.

İbn Haldun öğrenmede somutluk ilkesini savunmuş bunu da kendi eseri Mukaddime’de yer yer kullanmıştır. O bir konunun daha iyi anlaşılabilmesi için konuları somutlaştırarak açıklamıştır.

Bazen son günlerinde devlet için bir kuvvet meydana gelebilir, buna bakılarak artık hanedanlığa arız olan ihtiyarlık ortadan kalkmıştır, vehmine düşülmüş olabilir. Devletin

fitili, hemen sönmek üzere bir kere daha parlayabilir. Nitekim lambada yanan fitilde de bu hal görülür. (Ve depoda yağ kalmadığı için) fitilin sönmesi yaklaştığı zaman, öylesine parlar ki, bunun (tabii ve sürekli) olduğu vehmini uyandırır (Uludağ,2012: 558).

İbn Haldun devletlerin varoluş süreçlerini de açıklarken bir insana benzetmiş ve somutlaştırarak konuyu açıklamaya çalışmıştır.

6.1.7. Basitten Karmaşığa

Eğitimde konuların işleniş sırasında dikkat edilmesi gereken ilkelere biri de basitten karmaşığa ilkesidir. Basitten karmaşığa ilkesiyle konular, çocuğun gelişim düzeyine göre belirlenerek öğretilir. Önce kolay anlayıp öğrenebileceği konuları öğrenir ve üzerine zor bilgiler eklenir. O yüzden öğretilen kavram ve konular öğrencilerin seviyelerine ve yaşlarına uygun olarak yalınlaştırılmalıdır (Keklik,2013).

İbn Haldun'a göre “ *basitten mürekkebe, esaslardan teferruata ve kolaydan zora doğru gitmek ve açılmak eğitimde esastır. Dersler bu esasa göre tanzim ve tertip edilmezse, zaman ve mesai boşa gider*” (Uludağ,2012: 983) düşüncesi esastır. O kendi döneminde bu şekilde bir yol izlemeyen alimleri de eleştirmiştir.

Sade olduğu için önce basit olan hüner ve sanatlar öğretilir. Çünkü basit hüner ve sanatlarla hayatta bir zaruret hükmünde olan nesnelere hazırlanır, genel ihtiyaçlardan olduğu için o zanaatın öğrenenlerinin sayısı o nispette çoktur. Bundan dolayı ilk önce umumun muhtaç olduğu basit hüner ve zanaat öğretilir (Uludağ, 2012: 722).

İbn Haldun, ilimlerde takip edilmesi gereken metotları anlatırken konuların basitten karmaşığa göre düzenlenmesi üzerinde durmuştur. Bu şekilde bir yol izlemeyen hocaların, bıkkınlık, zihni karmaşıklık, ezbere dayalı öğrenme gibi öğrencide olumsuz etkileri olduğunu söylemiştir. Bu yöntem kullanılmazsa, “*Şayet talebe karmakarışık bir talimle karşı karşıya getirilirse, anlamaktan aciz kalır. Usanç ve bıkkınlık yakasına yapışır, fikri silinip gider. Tahsilden ümit keser. İlmi de talimi de terk eder*” (Uludağ,2012. 980) gibi olumsuz durumlara neden olmuştur.

Sosyal Bilgiler eğitiminde ilköğretim düzeyinden ortaokul düzeyine kadar konular basitten karmaşığa göre düzenlenmiştir. Çocuğun yaş düzeyi ve zeka seviyesi ön plana alınarak oluşturulan konuların sıralanması, anlamlı öğrenmeyi sağlamak için tertip edilmiştir. Öğretmen konuları işlerken basit olanı önce öğretmesi öğrencinin isteğini artıracaktır. Özgüven problemi yaşayan öğrencilere de bu şekilde cesaretlendirme yapılmış olacaktır. Basit konulardan zora doğru gidildikçe öğrencinin öğrenme isteği artacaktır. İbn Haldun da bu konuyla ilgili görüşlerini yukarıda belirtmiştir. Aslında ilmin öğrenilmesinde dikkat edilmesi gereken bu kurallar öğrencinin sadece öğrenmesini, bilgi sahibi olmasını sağlamamakta onun ruhsal gelişimini de etkilemektedir. Bu yüzden bu ilkelere dikkat edilerek dersler yapılmalıdır.

6.1.8. Önceki Bilinenlerin Sonraki Bilinenlere Etkisi

Öğrenme sorunlarının birçok nedeni mevcuttur. Bunların bazıları bireysel bazıları da çevresel faktörlerden kaynaklanmaktadır. Kişisel faktörlerin başında kişinin daha önce öğrendiği bilgilerin sonraki öğreneceklerine etkisidir. Öğrencinin daha önceden sahip olduğu bilgiler yeni öğreneceklerini ya kolaylaştırır ya da zorlaştırır. Önceki öğrenmenin sonraki öğrenmeyi zorlaştırması *ileriye ket vurma* olarak açıklanmaktadır. Örneğin kişinin daha önceden bildiği bir şarkının sözlerinden dolayı yeni şarkının sözlerini öğrenmede zorlanmasıdır (Seven,2008).

İbn Haldun, dil eğitimi konusunda bu husus üzerinde ısrarla durmuştur. Kendi dilinde eğitim yapılmadığında, eğitimin kalitesi düşecek ve öğrenme düzeyi azalacaktır. Çünkü başka bir dili öğrenmede öğrenci zorlanacaktır. Bu konuyla ilgili Yunanlıları örnek göstermiş ve kendi dillerinde ilim öğrenmeleri sebebiyle köklü ve gelişmiş olduklarını belirtmiştir. Bu yüzden bir kişi iki ayrı dili ve sanatı aynı derecede öğrenemez. Bu da öğrenci için eğitimde bir engel olarak karşısına çıkmaktadır (Uludağ, 2012: 1000).

Bugün gayr-ı Arap biri şehirlerdeki Arap lisanını konuşanlarla temas ettiği zaman ilk defa göreceği şey, Arap lisanını öğrenmekten maksud olan söz konusu lisanı melekenin silik izleridir. Bu kimse şehir halkının kendilerine has olan lisan melekelerini Arap lisanının melekesine muhalif başka bir meleke olarak bulacaktır. Sonra farz edelim ki, bu zat lisan melekesini kazanmak için tedris ve hıfz yoluyla Arapların sözleri üzerinde mümarese yapma cihetine yöneldi. Bu durumda bile o lisanı kolay kolay elde edemez. Çünkü daha

evvel de söylemiş olduğumuz gibi belli bir mahalle belli bir meleke, başka bir melekedenden evvel gelir de yerleşirse sonradan gelen meleke ancak eksik ve hırpalanmış olarak vücuda gelir (Uludağ,2012: 1026).

İbn Haldun, belli bir sanatta meleke sahibi olan kişinin daha sonra başka bir sanatta meleke kazanmasının çok az görüldüğünü belirtmiştir. Çünkü;

Melekeler, nefsin (ve ruhun) sıfatları ve renkleridir. Bunlar defaten (ve üst üste) husule gelmezler. Bir kimse, fitrat üzerine (zihnen ve bedenen hiç işlenmemiş ve dokunulmamış bir halde) bulursa, o (sanat ve fenlerle ilgili) melekeleri çok daha kolay kabul eder. Onların husulü için daha iyi bir istidada sahip olma durumunda bulunur. Nefs, diğer belli bir melekeyle boyanıp fitrattan çıkacak olsa, kendisinde hasıl olan bu melekenin boyası sebebiyle ondaki istidat zayıflar (Uludağ, 2012: 728).

Bu konuya örnek olarak terzilik mesleğini vermiştir. Terzilik mesleğinde meleke kazanmış ve bunu mükemmel şekilde icra eden bir kişinin başka bir mesleği yapması ona göre çok zor bir durumdur (Uludağ,2012: 728).

Sosyal Bilgiler eğitimi içinde yer alan tarih konularının öğretilmesinde öğretmenlerin de sık sık karşılaştığı problemlerden biri de öğrencinin televizyon, internet gibi kaynaklarda yer alan yanlış bilgilerle dolu olmasıdır. Günümüzde tarihi dizilerin artması, bu yanlışları da artırmaktadır. Çünkü dizilerde verilen bilgileri tamamen doğru gibi algılayan zihin, okulda bu konuyla ilgili doğru bilgiyi öğrenmede güçlük çekecektir.

İbn Haldun'un belirtmiş olduğu bu kaide, aslında Sosyal Bilgiler eğitiminde de önemli bir noktadır. Farklı çevrelerde yetişmiş ve farklı kültürlerden gelen öğrencileri vatandaşlık, toplumsallık gibi kavramlar etrafında toplayabilme adına verilen bilgiler de anlam kargaşası oluşturma, bilgileri öğrenememe, anlayamama gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu yüzden, her şeyden önce, öğrencinin daha önce öğrenmiş olduğu gelenek, görenek ve kültürleri doğrultusunda eğitim ön plana çıkmaktadır.

6.2. Öğretim Yöntemleri

Öğretmenin iyi bir öğretim gerçekleştirebilmesi için, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyi, içerik, hedefler gibi bazı hususlara dikkat etmesi gerekmektedir. Öğretim sürecinin düzenlenmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamalarında kullanılan birçok yöntem ve teknik bulunmaktadır.

İbn Haldun da yöntem ve teknikleri bir sanat olarak görmüş ve iyi bir eğitim-öğretimin gerçekleşebilmesi için bu konuya önem vermiştir. Çünkü doğru ve uygun bir yöntemin seçilmesi öğrenmeyi kolaylaştırır, öğrenim süresini kısaltır ve meleke oluşumunu sağlar (Uludağ, 2012: 778).

Bu bölümde İbn Haldun'un Mukaddime eserinde bahsettiği öğretim yöntemleri değerlendirilecek ve günümüz Sosyal Bilgiler eğitimindeki yöntemlerle mukayese edilecektir.

6.2.1. Anlatma (Takrir) Yöntemi

Anlatım, bir konunun öğretmen tarafından belirli bir düzen içinde ve belirli bir sıra takip ederek öğrencilere sunulmasıdır. Yapılan birçok araştırmaya göre bu yöntemin diğerlerine oranla daha etkili bir öğretim yöntemi olduğu kanıtlanmıştır. Bu yöntemin merkezinde öğretmen vardır ve anlatma, açıklama ve konuşma önemlidir (Öztürk ve diğerler, 2007: 120).

Anlatma (takrir) yönteminde, derste işlenecek konu iyi düzenlenir ve bilgiler planlı bir şekilde aktarılırsa kalabalık sınıflarda içeriğin anlaşılması ve öğretmenin etkin olması daha kolay olacaktır. Bu yöntem kolay ve ekonomiktir.

İbn Haldun, takrir yöntemiyle köklü melekelerin kazanıldığını belirtmiş ve bilginin direk öğretmenden alınmasıyla öğrencinin zaman kaybına uğramayacağını söylemiştir.

O bu yöntemi eğitim-öğretim sürecinde duyuşsal ürünlerin oluşmasında da etkili bir telkin aracı olarak görmektedir. Ona göre, bilgiler, huylar, tutumlar, erdemler öğretim ve

derslerin yanı sıra taklit ve doğrudan telkin yoluyla da alınır ve doğrudan temas ve telkin yoluyla kazanılan melekeler çok daha sağlam ve köklü olur (Ev,2007).

İbn Haldun, anlatma yönteminin olumsuz yönlerini de göz ardı etmemiş bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Öğrencinin dersin başında muğlak ifadelerle boğulmaması, öğrencinin zihninin hazır bulunmasının öğrenciden beklenilmemesi, dersin öğrencinin seviyesine uygun olması ve ders kitabının dışına çıkılmaması gerektiği üzerinde durmuştur. Aynı anda iki ilmi öğretmenin de sakıncalı olduğunu açıklamış ve bu nedenle öğrencinin zihninin karışmasının önlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Eğer yanlış bir yöntemle ders işlenirse, öğrencide bıkkınlık, usanç ve anlamakta zorluk yaşanacağını söylemiştir. İlim öğrenmekten ümidini kaybeder ve ilmi terk eder (Uludağ, 2012: 980).

Sosyal Bilgiler öğretiminde anlatma yöntemine sık sık başvurulur. Ders konularının sözel ağırlıklı olması, ders sürelerinin yetersiz kalması, sınıftaki öğrenci sayılarının fazla olması gibi birçok etkenden dolayı öğretmen anlatma yöntemini seçmektedir. Bu yöntem öğretmen merkezlidir ve öğrenciler dinleyici durumundadır. Bu yöntem, planlı ve iyi düzenlenirse kalabalık gruplara bilgiyi iletmede ve konunun öğrenilmesinde kolaylık sağlayacak ve zaman da verimli bir şekilde değerlendirilebilecektir.

Anlatma yönteminin olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Bunlar:

Uzun sunular öğretimi sıkıcı duruma getirir. Etkinlik eksikliğinden dolayı öğrenciyi edilgin kılar. Bu nedenle, öğrenciyi tanımak güçleşir. Öğretim sorumluluğu daha çok öğretmende olduğundan, öğrencilerin öğrenme sorumluluğu üstlenmeleri olanaklı olamayabilir. Sık sık gerçekleştirilen anlatım ya da tekrarlar öğrencileri konuları anlamaya değil, ezberlemeye yöneltir. Ayrıca, anlatım yöntemi, diğer yöntemlerle desteklenmezse öğrencilerin neyi ne kadar öğrendiklerini belirlemek güçtür (Öztürk ve diğerleri, 2007: 122).

İbn Haldun'un da belirttiği gibi anlatım yöntemi doğru yapılırsa başarılı bir yöntemdir. Her metotta olduğu gibi bu yöntemde de dikkat edilmesi gereken ilkeler vardır. İbn Haldun bunları belirtmiş ve mevcut çağdaş eğitimde nasıl uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Sosyal

Bilgiler dersinde de her zaman kullanabileceğimiz bu yöntem, günümüz modern araç-gereçleriyle zenginleştirilip ders sunumu yapılmalıdır.

6.2.2. Tartışma Yöntemi

Tartışma, iki veya daha fazla kişinin bir konu hakkında eleştirel düşüncelerle birbirine sorular sorarak konunun incelenmesidir. Tartışmada,“...*öğretmenin yönetiminde, öğrencilerin, bir konuyla ilgili olarak tartışması ve olası çözüm yollarını aramaları temeline dayanır*” (Öztürk ve diğerleri, 2007: 124) esası önemlidir.

Tartışma yöntemi tarih boyunca birçok öğretici tarafından başarıyla uygulanmış ve özellikle Antikçağ Yunan toplumunda eğitimin temel öğretim metotlarından biri haline gelmiştir. İdealizm felsefesinde de “*Öğrencilerin soru sorup konuyu tartışmaları, onlara yeni alternatiflerin kapılarını açacağı fikrini ileri sürmekle (cedel- tartışma) metodunu öğretimin temeline yerleştirmiş bulunuyorlar*” düşüncesi hakim olmuştur (Bayraklı,2017: 53).

İbn Haldun, bir ilmin öğretilmesinde tartışma yönteminin önemli olduğu görüşünü benimsemektedir. Bu konuyla ilgili,

Bahis konusu (tedris usulündeki) melekenin elde edilmesinin en kolay yolu, ilmi meseleleri münakaşa ve münazara ile dili açmak, kuvvetlendirmek ve bol bol ilmi tartışmalar yapmaktır. Çünkü ilim bir kuyu, tartışma ise onun kovası gibidir. Bu usul, bu çeşit meseleleri zihne yaklaştırıp onları anlaşılabilir bir hale getirir (Uludağ,2012: 777-778).

İbn Haldun, alimlerin veya talebelerin uzun yolculuklar yapmasıyla ulaştığı ilim sohbetlerindeki münazaralara katılmalarının onların ilimde meleke kazanmasını kolaylaştıracağını da belirtmiştir. Öğrenciler, öğrendikleri konuları kendi aralarında müzakere ve mütalaa ederek kendilerini geliştirecekler ve öğrencilerin kendilerine duydukları güven artacaktır. Bu günümüz eğitiminde de önemlidir(Kozak,1984:125).

Sosyal Bilgiler eğitiminde tartışma yöntemi belli başlı öğretim yöntemlerinden biridir. “*Sosyal bilgiler öğretiminde sıklıkla kullanılan tartışma yönteminin büyük grup tartışması, münazara, panel, forum, seminer adları altında değişik türleri bulunmaktadır*” (Öztürk ve diğerleri, 2007: 124).

Etkili bir tartışma etkinliği, “*olgu ve olaylara eleştirel yaklaşma, kendini ifade etme, karar verme, sorun çözme, sentez ve değerlendirme yetenekleri geliştirme gibi birçok yarar sağlamaktadır. Öğrenciler, tartışma yoluyla, kendi düşünceleri dışında başka düşünceleri tanıma ve hoşgörüyle karşılama olanağı bulurlar*” (Öztürk ve diğerleri, 2007: 125). İlim öğrenmede ezberciliğe karşı olan İbn Haldun, tartışma yöntemi içerisinde ezberci sistemle yetişen öğrencilerin ilim meclislerinde fikirlerini söyleyemediklerini ve kendi görüşlerini savunmada aciz kaldıklarını belirtmiştir. Ona göre, alim olabilmek için bilgilerin ezberlenmesi değil, uygulama ve alıştırma yapabilme kabiliyetine sahip olması gerekmektedir (Uludağ, 2012: 778).

Sosyal Bilgiler eğitiminde iyi hazırlanmış bir tartışmanın yapılması öğrencide, demokrasi kültürüne sahip ülkemizde öğrencilerin birbirleriyle olan ilişkilerini geliştirmesi, konunun daha iyi akılda kalabilmesi, öğrencilerin fikirlerini belirtmesi ve aynı zamanda başkalarının da fikirlerini benimsemesi ve saygı göstermesi gibi kavramları geliştirmesini sağlamaktadır. İbn Haldun da bu yöntemle, öğrencinin ne zaman susması gerektiği, açıklamalarına örnek ve kanıt sunabilmesi ve itirazının nasıl olması noktasında yararlar sağlayacağını belirtmiştir.

6.2.3. Gösterip Yaptırma Yöntemi

Öğretmenin, yapılmak istenen bir beceriyi aşama aşama öğrencilere göstermesi, anlatması ve öğrencilerin de öğretmenden gördüklerini tekrar ederek bu beceriyi kazanmasını sağlayan bir öğretim yöntemidir. Gösterip yaptırma yöntemiyle öğrencinin yanlışlarını anında düzeltmesi ve öğrenmeyi anlamlı hale getirmesi daha çabuk olmaktadır. Bu yöntemle öğrencilerin hem mantıksal hem de psiko-motor becerileri gelişmiş olur.

Bu yöntem bir işlemin uygulanmasını, bir araç gerecin çalıştırılmasını önce gösterip açıklama, sonra da öğrenciye alıştırma ve uygulama yaptırarak öğretme yoludur.

Yöntemde gösteri öğretmen merkezli, yapma işlemi de öğrenci merkezlidir. Bu esnada öğrenciler yaparak yaşayarak öğrenirler. Yöntem daha çok uygulama düzeyindeki davranışların kazandırılmasında kullanılır (Özkan, Güvendir, 2013: 4).

Bu yöntemle öğrencilerin tüm duyuları kullanılacak ve öğrenme anlamlı hale dönüşecektir. John Dewey, coğrafya ve tarih dersleri öğretiminde aslında bu yöntem üzerinde durmuştur. O bu konu hakkında;

Doğaldır ki coğrafya ve tarih, önceden hazırlanmış ders programları uyarınca belletilir ve kişi onları okula gönderildiği için öğrenir. Bu dersler kolayca, gündelik yaşantı ve denemelerden uzak, yabancı bir alay sözcüğün belenmesi durumuna dönüşür. Etkinlik bölünmeye uğrar, birbirinden ayrı bir evren kurulur. Programa bağımlı etkinlik, bölümlere ayrılmıştır. Hiçbir dönüşüm ve aktarma görülmez; olağan deneme bağıntı ve ilişkileri bularak, anlamını genişletemez ve üzerinde çalışılanlar canlandırılmaz, yaşanan etkinliğe karışarak gerçekleşemez. Hatta yaşantı ve deneyim küçülür, varlığını koruyamaz (Bayraklı, 2017: 338).

İbn Haldun, gösterip yaptırmayı anlatma yönteminden daha değerli bulmuştur. Bununla ilgili olarak;

Meleke (itiyat, habit) belli bir fiilin icra edilmesinden ve arka arkaya tekrarlanmasından hasıl olan (ruhta) kökleşmiş bir sıfattır. Sözü edilen tekrarlama işine, fiilin sureti (ruhta) iyice yerleşene kadar devam edilir. Meleke aslı (olan fiil) nisbetinde olur. Gözle görülen bir şeyi nakl etmek, haber alınan ve (tarifle) bilinen bir şeyi nakl etmekten daha şümüllü ve ihatalı olur. İmdi görmenin (ve bizzat müşahede etmenin) neticesinde hasıl olan meleke, (rivayet ve) haberden hasıl olan melekeden daha sağlam ve daha mükemmeldir (Uludağ, 2012: 722).

düşüncesini savunmuştur. “ *Öğrenme işlemine katılan duyu organlarının sayısı ne kadar fazlaysa öğrenme o kadar iyi, unutmaya o kadar güçlü olur*” (Çilenti,1998: 35) öğrenme ilkelerine de değinmiş bulunmaktadır. En iyi öğrenme yöntemi kendi kendine yaparak öğrenmedir ve İbn Haldun da ilim öğrenmek için sefer yapılmasını, alimlerle görüşülmesini ve ilmin bizzat onlardan görerek öğrenilmesi gerektiğini belirtmiştir. Terzi ve marangozluğu

örnek olarak göstermiş ve bu meslekleri öğrenecek olan kişilerin bizzat üstadından görenek öğrenmesi gerektiğini belirtmiştir.

İbn Haldun, yazıyı öğrenmek için kuralları (gramer) öğrenmenin yeterli olmayacağını, bununla beraber pratiğin de yapılmasıyla melekenin kazanılacağını belirtmiş ve dönemindeki Endülüs ve Mağrip ‘teki hat taliminde de bu yöntemle başvurulmasının öğrenmeyi kolaylaştıracağını söylemiştir. “*Talebe kelimelerin yazılışını, onları komple taklid suretiyle öğrenir. Şakird (kelimelerin imlasını olduğu gibi taklid ve) tekrar eder, üstat ise onu kontrol eder*” (Uludağ, 2012: 743).

Sosyal Bilgiler eğitiminde yaparak yaşayarak öğrenme çok fazla kullanılan bir yöntem değildir. Bu yöntem daha çok fen bilimleri derslerinde kullanılmaktadır. Ancak yaparak yaşayarak öğrenme sadece laboratuvar ortamlarında gerçekleşebilen bir yöntem değildir ve aslında dersin her sürecinde kullanılmaktadır. Çünkü Sosyal Bilgiler öğretiminde araç-gereçlerin kullanımı noktasında bile öğretmenler bu yöntemi başvurmaktadır.

6.2.4. Gezi- Gözlem Yöntemi

Gözlem gezisi, sınıftaki etkinlikleri tamamlamak amacıyla planlanmış bir gezidir. Bu yöntemle öğrenciler, olayları daha iyi anlar ve öğrencilere gerçek hayatı daha yakından tanıma imkanı sağlanmış olur. Çevre, insan ve olaylar arasında bağ kurabilen öğrenciler, çevreyle ve toplumla ilgili olan sorunları da çözümede başarılı olurlar. Bu da öğrencide vatandaşlık duygusu ve yurt sevgisini oluşturur. Öğrenciler iyi birer gözlemci olarak aktif katılım sağlarlar ve kendilerinde seyahat kültürü oluşur (Atayeter ve Tozkoparan, 2014; Tezel, 2017).

İbn Haldun da gezileri bilgi edinmede etkili bir yöntem olarak görmüştür. Çünkü geziler sırasında öğrencilerin bilginlerle karşılaşmasının onların ufkunu açacağını belirtmiştir (Uludağ,2012). İbn Haldun da gözlem gezisini çok kez kullanmıştır. Birçok kabileleri incelemek için yolculuklar yapmış ve onlar hakkında yazılar yazmıştır. Onun hayatı doğduğu

şehirden çok farklı yerlerde geçmiş ve Mısır'a, Endülüs'e kadar geziler yapmıştır. Tüm bu birikimlerinden ortaya çıkan eserleri onun ne kadar iyi bir gözlemci olduğunun da kanıtıdır.

Bu yöntemin öğrenmeye katkısı olduğu gibi sınırlılıkları da vardır. Bu yöntem ekonomik değildir ve çok zaman almaktadır. Planlanmasının iyi olmadığı durumda yeterli verim alınamaz ve öğrenciler için ders niteliğinden çıkar. Ülkemizde bununla ilgili yasal izinler konusunda sıkıntılar da yaşanmaktadır.

Sosyal Bilgiler dersi de bu yöntem için en elverişli derslerden biridir. Gerek coğrafya gerekse tarih konuları olsun bu yöntemi kullanmaya çok uygundur.

Sosyal Bilgilere ilişkin gözlem gezileri, pazaryerlerine, resmi dairelere, fabrikalara, sergilere, arkeolojik kazılara, atölyelere, müzelere ve tarihi mekanlara yönelik olarak gerçekleştirilebilir. Geziler yoluyla, öğrencilerin tarihi ve doğal çevreyi koruma bilinci edinmeleri, sanat zevki ve estetik duygularını geliştirmeleri sağlanır. Bu nedenle, geziler yalnızca eğlenceli bir gün geçirme olarak düşünülmemeli; her aşaması planlanarak gerçekleştirilmelidir (Öztürk ve diğerleri, 2007: 126).

Gözlem gezisi, öğrencilere zengin bir öğrenme sağladığı gibi, onların bilgiyi ilk elden öğrenmelerini de sağlar. Ancak gerçek geziler büyük sorumluluklar isteyen ve planlanması gereken bir süreçten geçer. Bu yüzden teknolojinin de gelişmesiyle birlikte artık gözlem gezileri sınıflarda da yapılabilmektedir. Sanal geziler, gidilmek istenen yerleri sınıfa getirir aynı zamanda teknolojiden yararlanılarak öğrencilerin becerilerinin gelişmesi sağlanır. Bu yöntem zamandan da tasarruf etmeyi sağlar (Öztürk ve diğerleri, 2007: 127).

BÖLÜM VII

SONUÇ

Dünya fikir tarihinde tarih felsefesinin ve sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen İbn Haldun aynı zamanda büyük bir siyasi düşünürdür. Onun hayatında iki temel nokta vardır. Birincisi, siyasi hayatıdır ve bu hayatı yirmi yıla yakın bir zaman sürmüştür. Siyasi hayatı çalkantılarla geçmiş, gerek hayatına gerekse kişiliğine büyük tesir etmiştir. İkinci temel noktası ise ilmi hayatı olmuştur. Hayatının amacı ve manası olarak gördüğü ilmi çalışmalarını ömrünün sonuna kadar devam ettirmiştir.

İbn Haldun'un yaşamış olduğu siyasi çalkantılar ona entelektüel bir boyut kazandırmış ve olumsuz olayları bile kendi lehine çevirebilmiştir. Tüm tecrübeleri, eleştirel, gözlemci ve sorgulayıcı kimliği onun ilmi araştırmaları için bir temel olmuştur. İlm-i umranın ortaya çıkmasını sağlayan aslında İbn Haldun'un tüm yaşadıklarının sonucu olmuştur. O, birçok alanda ilmi çalışmalar yapmıştır ve bu da onun ne kadar zengin bir bilgiye ve kültüre sahip olduğunu göstermektedir.

İbn Haldun hakkında birçok görüş vardır. Kimisi olumlu kimisi olumsuz olarak İbn Haldun'dan bahsetmektedir. Olumsuz görüşlerin ortak özelliği onun karakter ve kişiliğine yöneliktir. Siyasi hayatında aldığı kararlar onun eleştirilmesine neden olmuştur. Ancak bu görüşlerin tek bir ortak yönü vardır; o da İbn Haldun'un ilmi araştırmalarının kıymetli olması ve onun ilmi şahsiyetinin gelişmiş olmasıdır. İbn Haldun'un çalışmaları tüm dünyada dikkat çekmiş ve hala da etkili olmaya devam etmektedir.

İbn Haldun'un birçok eseri vardır. Şiir, mantık, hesap, tarih, coğrafya ve otobiyografi alanlarında eserler yazmıştır. Ancak onu meşhur eden Mukaddime adlı çalışması olmuştur. Mukaddime eseri, El-İber'in giriş kısmı niteliğindedir.

İbn Haldun, insanı hayvanlardan ayıran en temel özelliğin fikir olduğunu söylemiştir. Aristoteles'in de görüşüyle uyuşan bu düşüncede insanı akıl yönetir ve ona göre hareket eder; hayvanları ise güdülerini yönlendirir. İbn Haldun'a göre fikrin dereceleri üçe ayrılır. İlki akl-ı

temyizi yani bir durumun zihin tarafından algılanmasıdır. İkincisi tecrübi akıl (pratik zeka)dır. İnsan yaşamından ders çıkartarak belirli kurallar oluşturur ve yaşamını ona göre şekillendirir. Üçüncüsü ise nazari akıldır. Aklın kemale ermesi için bir şeyi zihninde tasarlaması ve onaylamasıdır.

İbn Haldun varlıklar dünyasında üç alemden bahsetmiştir. Birincisi maddi ve cismani alem, ikincisi fikir alemi ve son olarak da melekler ve ruhlar alemidir. O, insanı cismani olarak hayvanlarla aynı kategoriye koymuş ancak ruhani olarak melekler alemine koymuştur. Peygamberlerin bilgisini de bu şekilde açıklamıştır. Peygamberler, melekler alemine geçiş yapabilen ve vazifelerini tamamlamak için insanlara bilgiyi aktaran kişilerdir.

İbn Haldun, insanın doğuştan bilgisiz olduğunu belirtmiştir. Ona göre insan, bilgilerini tecrübeleriyle elde eder ve insan zihni doğuştan boş olduğu için kendini bilgi ve ilim öğrenerek geliştirir. 14. yüzyılda insanın akılla diğer canlılardan ayrıldığını dile getiren İbn Haldun'un görüşü, 17. Yüzyılda John Locke tarafından 'idea' olarak adlandırdığı bu görüşüyle birbirine benzer olmuştur. İbn Haldun ilmin merkezine İslam'ı koymuş ve ilmi de ona göre şekillendirmiştir. Bu yüzden Kur'an'ı kendisine temel alarak insanın doğuştan bilgisiz olduğunu belirtmiştir.

İbn Haldun'a göre ilim öğrenmek bir meslek ve sanattır. Öğretilen ilim birdir, ancak kullanılan yöntem ve teknikler çok fazladır. İlmin içeriği öğretmenden öğretmene değişmez ancak yöntem ve teknik değişmektedir. Bir öğrencinin ilmi öğrenmesi için meleke kazanması gerektiğini belirtmiştir. Meleke, tekrarlarla öğrenilen bilgi ve maharettir. Onun belirttiği ezberleme ve anlamadan farklıdır. İbn Haldun, ilmi ezberleyenin meleke sahibi olmadığını sadece o kişinin ilmin hafızı olduğunu ve bu tarz bir öğrenmenin de kişiye fayda sağlamadığını söylemiştir. Öğrenmede meleke kazanmanın en etkili yolu münazara ve münakaşa yöntemidir. Çünkü İbn Haldun'a göre eğitim ve öğretimin temel amacı uygulama ve alıştırmalar yaparak öğrencide melekenin kazandırılmasıdır.

İbn Haldun medresedeki öğretim süresinin uzun olmasını eleştirmiş, bu sürenin uzun olmasını medreselerdeki yöntem ve tekniklerin yanlış olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Ona

göre eğitim seviyesinin yüksek olmasıyla medeniyet seviyesinin yüksek olması arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu yüzden Şark (Doğu) insanının zeka gelişiminin yüksek olduğunu açıklamıştır.

İlimlerin öğrenilmesinde öğretmene ihtiyaç olduğunu belirten İbn Haldun, bir ilimde meleke sahibi olabilmek için o ilmin hocasından ders alınması gerektiğini söylemiştir. Ona göre öğrencinin hüner sahibi olabilmesi ve meleke kazanabilmesinin iki şartı vardır. Birincisi öğretmenin olması, ikincisi de talimin iyi ve doğru yapılmasıdır. Öğretmenlik İbn Haldun'un yaşadığı dönemde meslek olarak yapılmamaktadır; tüccarların, esnafın sevap kazanma düşüncesiyle yaptığı ek bir görev olmuştur.

İbn Haldun kendi yaşadığı dönemdeki eğitimi eleştirmiş ve birçok öğretmenin talim yöntem ve tekniklerini bilmediğini söylemiştir. Öğretmenin muğlak ifadelerden kaçınması gerektiğini, okutulan ders kitabının dışına çıkılmamasını, öğrenim süresinin uzatılmamasını ve öğretim süresince iki ilmin aynı anda öğretilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Günümüzde öğretmenlerde bulunması gereken üç özellik vardır. Bunlar alan yeterliliği, kişisel yeterlilik ve eğitsel yeterliliklerdir. İbn Haldun bu üçünü de kapsayan açıklamalarıyla ideal bir öğretmen profilini çizmiştir.

Eğitim, toplum ve ekonomi birbiriyle ilişkilidir. İbn Haldun ilmi öğrenmeyi sanat olarak görmüş ve bu sanatın da umranca gelişmiş olan toplumlarda ortaya çıktığını belirtmiştir. Maslow'un da belirtmiş olduğu ihtiyaçlar hiyerarşisi de İbn Haldun'un bu görüşünü destekler niteliktedir. Çünkü insan, sadece fiziksel ihtiyaçlarını (açlık, susuzluk, güvenlik) karşılamak için uğraşıyorsa sanata yönelmez çünkü önceliği ihtiyaçlarını karşılamaktır.

Bilime olan bakış açılarının farklı olması ve bilimsel gelişmelerin sürekliliği nedeniyle bilimin sınıflandırılması yüzyıllardır farklılıklar içermektedir. İbn Haldun ise yine burada İslam dinini merkeze alarak bir sınıflandırma yapmıştır. İlimleri iki tür olarak ele almıştır. İlk olarak ilimleri ikiye ayırmıştır. Birincisi tabii ilimlerdir, bu ilimlerin öğrenilmesi kolaydır ve tek başına öğrenilebilirler. Mantık, coğrafya, kimya, astronomi ve müzik bunlardan bazılarıdır. İkincisi ise nakli- vaz-i ilimlerdir, bu ilimlerin öğrenilmesinde vaz edenin olması

gerekmektedir. Kur'an ve sünnet esas kaynaklardır. Hadis, tefsir, kıraat ve rüya bu ilimlerden bazılarıdır.

İbn Haldun, ilimleri bir başka bakış açısıyla da amaç ve araç olan ilimler olarak ikiye ayırmıştır. Onun bu ayırmadaki maksadına bakıldığında, asıl olanın şeri ilimlerin öğrenilmesi gerektiğidir; diğer ilimlerin de amaç olan ilimlerin öğrenilmesinde araç olarak kullanılması gerektiği olmuştur.

İbn Haldun sanatları da iki bakış açısına göre sınıflamıştır. Birinci bakış açısına göre; zaruri ihtiyaçlardan ortaya çıkan basit sanatlar ve lüks ihtiyaçlardan ortaya çıkan mürekkep sanatlarıdır. Diğer bakış açısına göre ise sanatlar üçe ayrılır: geçime mahsus sanatlar, düşünceye mahsus ve siyasete mahsus sanatlardır.

İbn Haldun ilim ile ilim öğrenmede kullanılan yöntemleri birbirinden ayırmıştır. Öğretimi ve öğretim yöntemlerini kendi içinde bir alan olarak görmüştür. İbn Haldun'a göre bilgiler öğretilirken öğretimde uygulanması gereken kurallar vardır. Bunlar:

- a) Aynı ilimlere ait eserlerin çok olması öğrenmeyi güçleştirir. Çünkü içerik olarak aynı olan bu eserlerin hepsini birden tahsil etme, öğrenciye bıkkınlık verecek ve zaman kaybına neden olacaktır. İbn Haldun'un burada bahsettiği kural eğitimde ekonomiklik ilkesidir. Öğrencinin zamandan tasarruf etmesi gerektiğini belirtmiştir.
- b) İlimlere dair eserlerin özet şeklinde yazılmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu tarz kitapların anlam bakımından eksik olduğunu ve öğrencinin zihninde karmaşıklığa neden olacağını açıklamıştır. Özet olan kitaplar öğrencide meleke oluşturmaz ve unutmaya çok sık görülür. İbn Haldun burada ideal bir ders kitabının nasıl olması gerektiğini açıklamıştır. Günümüzde de ders kitabının içerik, dil ve anlatım bakımından sahip olması gereken özellikler vardır.
- c) Öğretimde basitten karmaşığa, bilinenden bilinmeyene doğru tedrici bir metot tercih edilmelidir. Öğrencilerin hazır bulunuşluğuna göre derse başlanıp her seferinde daha ayrıntılı olarak bilgilendirme yapılarak aşamalı olarak üç tekrarla öğrencilere bilgi aktarılmalıdır.

- d) İbn Haldun eğitimde şiddet ve cezayı eleştirmiştir. Bu durumun öğrencinin karakter gelişimini olumsuz etkilediğini ve öğrenmeye olan ilgisini azalttığını belirtmiştir.
- e) İlim öğrenmek maksadıyla seyahat etmek gerektiğini belirtmiştir. Yapararak-yaşayarak öğrenmenin öğrencide öğrenmeyi olumlu etkilediğini açıklamıştır.

İbn Haldun kendi zamanında çocukların eğitiminde önceliğin Kur'an eğitimi olduğunu söylemiştir. Çünkü çocukken verilecek olan Kur'an eğitimi daha kalıcı olacaktır ve imanın kalplerine yerleşmesini sağlayacaktır. Ancak Batı Afrika'da, Kuzey Afrika'da, Endülüslülerde ve Doğulularda Kur'an eğitimi yanında başka eğitimler de verilmiştir. Verilen eğitimlerde hadis, hat, şiir ve gramer bilgileri yer almıştır. İbn Haldun ise çocuğa ilk olarak dil eğitimi verilmesi ve anlamını dahi bilmediği Kur'an'ın ezberletilmesinden kaçınılması gerektiğini belirtmiştir.

İbn Haldun'un eğitim ilkeleri modern eğitim ilkelerine dayanak oluşturacak niteliktedir. Mukaddime eseri incelendiğinde şu başlıklar bulunmaktadır:

1. Çocuğa görelilik ilkesinde öğrencinin zeka düzeyine, bireysel farklılıklarına, kabiliyetine ve istek, merakına göre eğitimin şekilleneceğini belirtmiştir. İbn Arabi, İbn Haldun ve John Dewey farklı dönemlerde yaşamış bilim insanları olsa da bu konuda aynı görüşe sahip olmuşlardır. Sosyal bilgiler eğitiminde yer alan yapılandırmacı yaklaşım da çocuğa görelilik ilkesi önemli bir yer tutar.
2. İbn Haldun tedricilik yönteminin öğrenmeyi kolaylaştırdığını ve anlamlı öğrenmeyi sağladığını açıklamıştır. Sosyal bilgiler dersinde kullanılan stratejilerden sunuş yoluyla anlatıma benzerlik göstermektedir.
3. Ezberciliğin yapılmaması ve bir ilimde meleke oluşması için anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesi gerektiğini açıklamıştır. Sosyal bilgilerin temel öğrenme ilkelerinden biri de üst düzey yaşam ve düşünme becerilerini gerçekleştirebilmesidir. Bu da ezbercilikten kaçınılarak gerçekleşecektir.
4. Öğrenmenin en temel ilkelerinden biri de tekrar yapmaktır. İbn Haldun'un tedrici metodunda bahsettiği üç tekrar da bunun en temel kanıtıdır. Sosyal bilgilerde de tekrar çok önemli bir yere sahiptir. Sözel derslerin ağırlıkta olması nedeniyle öğrenci sık sık tekrar etme ihtiyacı hissetmektedir.

5. Anlamalı öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öğretimde belirli bir sırayı takip etmek gerekmektedir. İbn Haldun, döneminde eğitimin ilk olarak Kur'an öğretiminin yapılmasını doğru bulmamıştır ve ona göre çocuklarda anlamalı öğrenmenin gerçekleşebilmesi için çocuğa göre ilkesi dikkate alınarak konular belirli bir düzen ve sırayla verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Sosyal bilgiler eğitiminde yer alan sarmal programın içeriğinin oluşturulmasında da dikkat edilen konu bu olmuştur.
6. Dersin konuları işlenirken somuttan soyuta, basitten karmaşığa göre aktarılmasıdır.
7. Daha önce öğrenilen bilgilerin öğrenmeyi etkilediği belirtilmiştir. İbn Haldun dil öğretiminde kendi dilinde eğitim yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Başka dilde yapılan eğitim, öğrencinin öğrenim gücünü olumsuz etkileyecektir. Günümüzde ileriye ket vurma olarak açıklanan bu durumda önceki öğrenilenlerin sonraki öğrenmeyi zorlaştırdığı belirtilmiştir.

İbn Haldun Mukaddime adlı eserinde bahsettiği kimi öğretim yöntemleri vardır. Bunlar:

- a) **Anlatım(takrir) Yöntemi:** Bilginin direkt öğretmenden alınmasıyla köklü melekenin oluşacağını belirten İbn Haldun, bu yöntemle öğrencinin zaman kaybı yaşamayacağını belirtmiştir. Sosyal bilgiler bu yöntemi en çok kullanan derslerden biridir. Bu yöntemin olumlu yanlarının olduğu gibi, dikkat edilmezse olumsuz yanlarının da olacağı belirtilmiştir.
- b) **Tartışma Yöntemi:** İbn Haldun tartışma yönteminin ilim öğrenmede önemli olduğunu belirtmiştir. Çünkü ona göre ilim bir kuyu ise tartışma da onun kovaıdır. Sosyal bilgiler dersinde tartışmanın önemli bir yeri vardır. Çünkü anlamalı öğrenmenin sağlanması için tartışma yöntemi etkin bir şekilde kullanılmaktadır.
- c) **Gösterip Yaptırma Yöntemi:** İbn Haldun, bu yöntemi anlatma yönteminden daha faydalı bulmuştur. Çünkü ona göre ne kadar fazla duyu organımızla bilgiyi öğrenmeye çalışırsak o kadar etkili öğrenme gerçekleşecektir. John Dewey de bu yöntemin sosyal bilgiler dersinde kullanılması gerektiğini belirtmiş ve konuların gündelik olaylarla arasında bağ kurulması gerektiğini açıklamıştır.
- d) **Gezi- Gözlem Yöntemi:** Etkili öğrenmenin gerçekleşmesi için bu yöntemin kullanılması gerektiğini belirten İbn Haldun, kendisi de birçok kabileyi incelemek için bu yöntemi

kullanmıştır. Gezi-Gözlem yönteminde öğrenci aktif halde olacağından öğrenme algısı her zaman açık olacaktır. Sosyal bilgilerin içerik bakımından uygun olmasından dolayı bu yöntem iyi bir şekilde planlanırsa, yöntem öğrencinin öğrenme düzeyini artıracaktır.

Sonuç olarak geleneksel yöntemlerin tercih edildiği bir dönemde yaşayan İbn Haldun, buna karşı çıkmış ve modern yöntemlerin temelini atmayı başarmıştır. Onun eğitim hakkındaki görüşleri insan merkezli olmuş ve anlamlı ve etkin öğrenmenin gerçekleşmesi üzerinde durularak oluşturulmuştur. Bu yönüyle İbn Haldun, bir eğitimci olarak da görülmeli ve ona düşüncelerinden dolayı gereken değer günümüzde de verilmelidir. Onun eğitim hakkındaki düşünceleri günümüzde birçok bilimsel araştırmaların sonuçlarında ortaya çıkmıştır. Bu da onun haklılığını ortaya koymuştur. Mukaddime, günümüzde sosyal bilgilerde yer alan eğitim felsefeleri ve yaklaşımların da temelini oluşturabilecek niteliğe sahiptir. Mukaddime eserinin eğitim yönüyle incelenmesi neticesinde İbn Haldun'un modern eğitimin oluşmasında katkısının olduğu görülmüştür. Sosyal bilgilere temel olabilecek eğitim ilkeleri bulunmaktadır. İbn Haldun'un eğitim hakkındaki görüşleri günümüzde de hala güncelliğini korumaktadır.

7.1. Tartışma

14. yüzyılda yaşamış olan İbn Haldun'un eğitim hakkındaki görüşlerine bakıldığında, dönemine göre modern bir görüşe sahip olduğu ortadadır. Çağdaş sosyal bilgiler eğitiminde de kullanılan bu yöntemlere bir dayanak oluşturmak açısından bu çalışma önemlidir. Eğitimde en önemli amaç, öğrencide anlamlı ve etkin katılımlı öğrenmenin sağlanmasıdır. Bu açıdan kullanılan yöntem ve teknikler her dönem değişse de bu amaç aynı kalmıştır.

Ünal ve Er'in(2017) yaptığı bir çalışmada sosyal bilgiler dersinde daha çok sunuş yoluyla öğretim yöntemi kullanılmaktadır ve bu da öğrencilerin ezberci bir anlayışla dersi öğrenmeye çalıştığı görülmektedir. Ancak bu durum öğrencide, anlamlı ve etkin katılımlı öğrenmeye engel olmaktadır. İbn Haldun'un da belirttiği gibi ezberci değil anlamlı öğrenme sağlanmalıdır.

Memişoğlu ve Tarhan'ın (2016) görüşlerine göre, sosyal bilgiler dersinde kullanılan kavram öğretim materyalleri, öğrencinin tekrar etmesini sağladığı için öğrenme başarısını artırmaktadır. Bilginin kalıcılığını sağlayan tekrar, İbn Haldun'un tavsiye ettiği öğretim yöntemlerinden biri olan tedricilikte de meleke oluşumunda önemlidir ve bu çıkan sonuç yönüyle de araştırmalar paralellik göstermektedir.

Ulusoy'un (2010) sosyal bilgiler öğretmenleriyle yaptığı bir çalışmanın sonuçlarına göre soyut konuların öğretilmesinde somuttan soyuta, basitten karmaşığa, bilinenden bilinmeyene ve yakından uzağa görelilik ilkeleri kullanılmalıdır. Kavram öğretiminde muğlak ifadelerden kaçınılmalı ve öğrencilerin karmaşıklıkta bırakmamak için belirli bir sıra ile öğretimin gerçekleşmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu görüş İbn Haldun'un da üzerinde önemle durduğu bir konudur.

Yazıcı (2003) tarafından yapılan araştırmada, ilköğretim altıncı sınıf sosyal bilgiler dersi demokratik hayat ünitesinde tartışma yönteminin kullanılmasının demokratik tutumlarına etkisinin olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Anlatma yöntemine göre tartışma yönteminin daha etkili bir öğretim yöntemi olduğu ve demokratik tutumların kazanılmasında daha başarılı bir tekniktir. Bu yönüyle İbn Haldun'un da belirttiği gibi tartışma yöntemi öğrencinin üst düzey düşünme becerilerini geliştiren bir yöntemdir.

Topçu(2013), sosyal bilgiler dersinde coğrafya kazanımlarının gerçekleştirilmesinde öğretmenlerin tercih ettiği yöntemleri araştırmış ve ortaya çıkan sonuca göre okulun sosyo-ekonomik seviyesinin farklı olması öğretmenlerin de gezi-gözlem yöntemini kullanmasında değişkenlik göstermektedir. Ayrıca sınıfın kalabalık olması ve öğrencinin özellikleri gibi etkenlere göre tartışma, anlatma, problem çözme gibi yöntemlerin kullanılması gerektiğini belirterek bu yöntemlerinde öğrencide beş duyuya hitap eden bir teknik olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada ortaya çıkan sonuca göre de, İbn Haldun'un görüşlerinde öğrenciye görelilik ilkesine göre öğretim yöntem belirlenmeli ve özellikle anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesi için gezi-gözlem, tartışma ve gösterip- yaptırma yöntemleri kullanılmalıdır. Bu yönüyle de bu araştırmaların sonuçları benzerdir.

Öğrenmenin anlamlı ve aktif olabilmesi için uygun tekniklerin kullanılması gerekmektedir. Burada öğrencinin özellikleri, dersin konusu, okulun sosyo-ekonomik durumu, öğretmenin özellikleri ve hedeflenen amacın durumuna göre, hangi yöntemin ve tekniğin kullanılması gerektiği belirlenmelidir(Şahiner,2008). Bu değişkenler göz önüne alınarak öğretme sürecinin düzenlenmesi gerektiği görüşü günümüzde de kabul gören bir düşüncedir. Yapılan bu araştırma sonucunda ortaya çıkan aynı düşünce olmuştur. Modern eğitimin temelini atmayı başaran İbn Haldun, eğitim görüşleriyle ilgili belirttiği fikirlerinde çağdaş sosyal bilgiler eğitimine de kaynaklık ettiği ifade edilmiştir.

7.2. Öneriler

İbn Haldun'un eğitim hakkındaki görüşleri incelendiğinde bize yol gösterecek bir çok görüşü bulunmaktadır. Bu görüşleri günümüz eğitim sisteminde de hala etkinliğini ve güncelliğini korumaktadır bu yüzden Mukaddime eseri dikkatle incelendi ve araştırma sürecinde elde edilen bilgiler dikkate alınarak öğretim ilke ve yöntemlerine aynı zamanda öğretmenlik mesleğine yönelik öneriler açıklanmıştır.

İbn Haldun'un Mukaddime adlı eseri incelendiğinde iki başlık altında önerilere rastlanmaktadır. Öğretmenlik mesleği, öğretim ilkeleri ve öğretim yöntemleri bu eserde yer alan önerilerdendir.

Öğretim İlke ve Yöntemlerine Yönelik Öneriler

- Öğrencinin yeteneklerine göre eğitim şekillenmelidir. Çocuğa göre ilkesi esas alınarak dersin içeriği öğrencinin öğrenme seviyelerine göre hazırlanmalıdır.
- Melekenin oluşması için aşama aşama ve yavaş yavaş öğretim yapılmalıdır. Tedrici yöntem öğretmenler tarafından kullanılarak, anlamlı öğrenmenin gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.
- Ezbere dayalı öğrenme yapılmamalıdır ve anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesi için konular basitten zora, uzaktan yakına, bilinenden bilinmeyene ve somuttan soyuta göre konular işlenmelidir. Öğretmen, konuları, belirli bir düzen ve planla işleyerek, öğrenmenin kalıcılığı sağlamalıdır.

- Öğretmen, öğrenciye ceza uygulamamalıdır ve onu cesaretlendirerek öğretim yapmalıdır. Cezayla öğrenciyi korkutmamalı ve ruhi gelişimini destekleyici davranmalıdır.
- Bilgiyi öğrenmek için alimlerle görüşülmeli ve hatta bunun için sefer yapılmalıdır. Öğrenci bilgiye ulaşmak için emek harcamalıdır ve emeğinin karşılığını da alabilmelidir.
- Öğretmen ders konularını tekrarlar yaparak, unutmayı engellemeli ve meleke oluşumunu sağlamalıdır. Özellikle sosyal bilgiler dersinde yer alan sözel derslerin tekrarları yapılmalı ve öğrencide oluşabilecek karışıklığın önüne geçilmelidir.
- Ders kitapları özet olmamalıdır ve öğrencinin seviyesine uygun olmalıdır. Sosyal bilgiler dersinde öğrenci ihtiyacını karşılayacak bilgiler yer almalı ve özet bilgilerden kaçınılmalıdır. Gerekirse tekrarlarla, sayfa sayısı artırılmalıdır.
- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin daha çok anlatma yöntemini kullandığı yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Etkin ve aktif öğrenmenin gerçekleşmesi için öğretimde tartışma yöntemi kullanılmalı ve öğrencinin üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesi sağlanmalıdır.
- Sosyal Bilgiler eğitiminde fazla kullanılmayan gösterip- yaptırma yöntemi kullanılmalıdır. Bu yöntem, anlatma (takrir) yönteminden daha etkili olmakta ve öğrenmenin anlamlı olması sağlanmaktadır.
- Sözel konuların ağırlıkta olduğu sosyal bilgiler dersinde konular genellikle anlatma yöntemi kullanılmaktadır. Ancak bu yöntemin de başarılı olabilmesi için dikkat edilmesi gereken önemli noktalar vardır. Anlatma yöntemi uygulanırken, öğrencide bıkkınlık yaratmadan konular işlenmelidir ve konular iyi planlanmalıdır.

Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Öneriler

- Öğretmenler dersin işlenişi sırasında muğlak ifadelerden kaçınılmalıdır ve kavram kargaşasına neden olmamalıdır.
- Öğretmen, öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyine dikkat etmelidir.
- Konular öğretilirken belirli bir sıra takip edilmelidir. Basitten karmaşığa, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta olarak konular ve örnekler düzenlenmelidir.
- Öğretmen, öğrencilerini iyi tanımalı ve onların kabiliyetlerine göre eğitimi şekillendirmelidir.
- Öğretmen, ders kitabının dışına çıkmadan konuları işlemelidir.

- Öğrenciyi ezbere yönlendirmemeli, meleke oluşturabilecek anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesini sağlamalıdır.
- Dersler arasında kesintiler yapılmamalıdır. Öğrenmenin kesintisiz olması sağlanmalı ve unutmanın önüne geçilmelidir.
- İki ilmin aynı anda öğretilmesi yapılmamalıdır. Bir dersin işlenişi planlı ve programlı olarak gerçekleştirilmelidir.
- Öğrenciye kendi dilinde eğitim fırsatı sunulmalıdır. Dersler başka bir dilde yapılmamalıdır. O zaman eğitimdeki başarı oranı yükselecektir.

KAYNAKÇA

- Altay, D.(2012). *İbn Haldun ilmin parıldayan ışığı*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Altunışık, R.(2007). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Andıç,F., Andıç, S. ve Koçak, M.(2010). İbn Haldun'un hayatı eserleri üzerine düşünceler. Ankara: Kadim yayıncılık.
- Aslan, A.(1997). *İbn Haldun, İbn Haldun'un ilim ve fıkhi dünyası*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Avcı, A.(2008). İbn Haldun ve G. Vico karşılaştırmasında doğalcı ve tinselci tarih felsefesi. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, M. Z.(1998). *Din öğretiminde yöntemler ve buldurma yöntemi*. Ankara.
- Aydın, Ş.(2001). İslam eğitim geleneğinde öğretmenlik. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11.
- Aziz, A.(1990). *Araştırma Yöntemleri- Teknikleri ve İletişim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi.
- Bayraklı, B.(2017). *Mukayeseli Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık
- Bek, Y.(2007). Öğretmenin toplumsal / mesleki rolleri ve statüsü. Yüksek Lisans Dönem Projesi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Canatan, K.(2013).*İbn Haldun perspektifinden bilgi sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Cebeci, S.(2014). Din öğretimi yöntemleri. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16.
- Cihan, M.(2000). John Locke ve eğitim. Atatürk üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1.

Cüceloğlu, D.(1991). *İnsan ve davranışı*. İstanbul, Remzi Kitabevi.

Çetin, İ.(1998). John Locke'un cevher anlayışı üzerine bazı düşünceler. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,7(7).

Çiftçi, A. Ve Yılmaz, N.(2013). İbn Haldun'un siyaset teorisi ve siyasal sistem sınıflandırması. International Periodical for The Languages, 85, 83-93.

Çilenti, K.(1998). *Eğitim teknolojisi ve öğretim*. Ankara.

Demircioğlu, A.(2012). İbn Haldun'da insan tasavvurunun eğitime yansıması. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 1/ 4, 311- 316.

Doğanay, A.(2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17/2, 77-96.

Erdoğan, F.(2017). *İbn Haldun*. İstanbul: Mavi Çatı Yayınları.

Erdoğan, S.(2002). İbn Haldun'un eğitim anlayışı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ergül, N.(2015). İnsan-ı kamil- güzel ahlak ilişkisi. The Journal Of Academic Social Science Studies, 35, 259-270.

Erkılıç, Akman(2013). Eğitim felsefeleri açısından köy enstitüleri. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5, 9.

Ev, H.(2007). İbn Haldun'un eğitim görüşü. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fidan, M. ve Koçak A.(2003). İletişim çalışmalarında içerik çözümleme yöntemi. Maltepe Üniversitesi M. Y. O. Dergisi, 17-28.

Gökmen, E.(2017). İçerik analizi ve yıldız falı analizinin kavram ve unsurlarının incelenmesi: Türk siyasetinde siyasal dil analizi örneği. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, 6/1, 172-212.

Gün, A.(2002). İbn-i Haldun'un Mukaddime'deki din eğitimiyle ilgili görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hansen, A.(2003). *İçerik Çözümlemesi, iletişim araştırmalarında içerik çözümlemesi*. Çebi, M.(çev.). Ankara: Alternatif Yayınları.

Karasar, N.(1999).*Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kazıcı, Z.(2016). *Ana hatlarıyla İslam eğitim tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Keklik, S.(2013). *Öğretim ilkeleri açısından 2011 Türk Edebiyatı dersi öğretim programının incelenmesi*. The Journal of Academic Social Science Studies, 6, 667-687.

Ketenci, T. ve Topuz, M.(2013). Aristoteles ve Augustinus'un insan anlayışları üzerine. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi: Kaygı, 20.

Kızıltepe, Z.(2002). İyi ve etkili öğretmen. Eğitim ve Bilim Dergisi (Education and Science), 27/ 126,10-14.

Koçak, İ.(1984). *İbn Haldun'a göre toplum- insan- iktisat*. İstanbul: Pınar Yayınevi.

Küçüköksel, N.Ç. ve Akpınar, T.(2016). İstihdam odaklı mesleki eğitime yönelik sorunlar, talep ve beklentiler. Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi,6.

Lacoste, Y.(2012). M. Sert (çev.). İbn Haldun Tarih Biliminin Doğuşu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Memişoğlu, H. ve Tarhan, E.(2016).Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretimine ilişkin görüşleri. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,5.

Mengüşoğlu, T.(1971). *Felsefi Antropoloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Müftüoğlu, M.A.(2009). *Kimya-yı Saadet, İmam-ı Gazali*. İstanbul: Çelik Yayınevi.

Oktay, A.(1991). Öğretmenlik mesleği ve öğretmenin nitelikleri. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,3, 187-193.

Okumuş, E.(2017). *Osmanlı'nın gözüyle İbn Haldun*. İstanbul: İz Yayıncılık

Öymen, R.(1965). *Eğitime giriş*. Ankara: Yeni Desen Matbaası.

Özmen, Ş.G.(2003). Fen Bilgisi öğretmenlerinin yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkan, Y. ve Güvendir M.(2013). Öğrencilerin ölçme ve değerlendirme dersinin sunulmasında tercih ettikleri öğretim yöntemleri. Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 4(1), 1-14.

Öztürk, C. (2011). C. Öztürk (Ed.). *Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programları*. Ankara: Pegem Akademi.

Öztürk, C.(2007). C. Öztürk (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Pala, A.(2005). Sınıfta istenmeyen öğrenci davranışlarını önlemeye dönük disiplin modelleri. Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi, 171-177.

Parıltı, C.(1999). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramında kendini gerçekleştirme ihtiyacı. Kamu İş Dergisi, 4/4, 267-277.

Pirgon, Y.(2013). Piyano eğitiminde günlük çalışma yapmanın öğrenci başarısı üzerine etkisi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2/ 3, 41- 49.

Say, S(2011). *İbn Haldun'un düşünce sistemi ve uluslararası ilişkiler kuramı*. İstanbul: Harf Yayınevi.

Serdar, M.(2009). Hristiyanlık ve İslam'da meleklerin varlık ve kısımları. Tübitak Dergisi, 2.

Seven, M.A. ve Engin, A.O.(2008). Öğrenmeyi etkileyen faktörler. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12/2, 189- 212.

Soylu, M.(2007). İbn Haldun'da sosyolojik düşünce. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Sünbül, A.M.(2002). *Bir meslek olarak öğretmenlik. Öğretmenlik mesleğine giriş.* Ankara: PegemA Yayıncılık.

Süngü, A.(2009). İbn Haldun'un eğitim felsefesi. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, A.(2011). Öğretmen algılarına göre etkili öğretmen davranışları. Ahi Evren Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12/1, 239-259.

Şahin, H.(1990). *Bilimlerin tasnifi.* İstanbul: Vahdet Yayınları.

Şahin, H.(2004). Etkili bir sosyal bilgiler ders kitabının nitelikleri. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 9, 366- 375.

Şahin, T.E.(2014). Bilimlerin sınıflandırılması. Eğitim Dergisi, 42.

Şahiner, D.G. S.(2008). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde aktif öğrenme tekniklerinin demokratik tutumlara ve ders başarısına etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Şeker, M.(2010). Sosyal bilgiler öğretiminde öğrenme stillerine uygun etkinliklerin kullanılmasının öğrencilerin öğrenme düzeyi ve kavram yanlışlarının giderilmesi üzerindeki etkililiğinin araştırılması. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Tatar, M.(2014). *Etkili öğretmen.* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1/ 11, 6.

Tertemiz, N. , Ercan, L. ve Kayabaşı, Y.(2001). *Ders kitabı inceleme klavuzu.* L. Küçükahmet, (Edt.). Ankara.

Tezel, Ö.(2017). Fen öğretiminde gezi- gözlem yöntemini kullanmaya yönelik Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalardan bir deneme. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 6/1.

Tomar, C.(2006). Mit ve gerçek arasında: Arap dünyasında İbn Haldun yaklaşımları. İslam Araştırmaları Dergisi, 16, 1-26.

Topçu,E.(2013). Sosyal bilgiler dersinde coğrafya kazanımlarının gerçekleştirilmesinde öğretmenlerin tercih ettiği yöntemler. Marmara Coğrafya Dergisi, 28, 331-369.

Tuncel, G.(2002). Eğitim felsefelerinin sosyal bilgiler programına etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Ulusoy, K.(2010).İlköğretim sosyal bilgiler öğretmen adaylarının laiklik kavramının öğretimi ile ilgili görüşleri. Milli Eğitim Dergisi,185,300-313.

Ünal,F. ve Er, H.(2017). Öğretmen adaylarının sosyal bilgiler öğretimi zor olan soyut kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının incelenmesi. Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1|1,6-24.

Yayla, K.(2012). *Elmalılı Hamdi Yazır Kur'an-ı Kerim Yüce Meali Türkçe açıklaması*. İstanbul: Merve Yayınları.

Yazgan, P.(2006). İlm-i umran düşüncesinin arka planı. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yazıcı, K. (2003)İlköğretim 6. Sınıf sosyal bilgiler dersi demokratik hayat ünitesinde tartışma yönteminin kullanılmasının öğrencilerin demokratik tutumlarına etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi.

Yıldırım, G.(2010). 7. Sınıf sosyal bilgiler öğretim programı ölçme ve değerlendirme boyutunun etkililiği üzerine bir eylem araştırması. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yıldız, M.(2010). İbn Haldun'un tarihselci devlet kuramı. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 25-55.

Yılmaz, K. Ve Tepebaş, F.(2011). İlköğretim düzeyinde sosyal bilgiler eğitiminde karşılaşılan sorunlar: Mesleğine yeni başlayan sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(1), 157- 177.